

Edw. Bellamy.

IN HET JAAR 2000

IN HET JAAR 2000

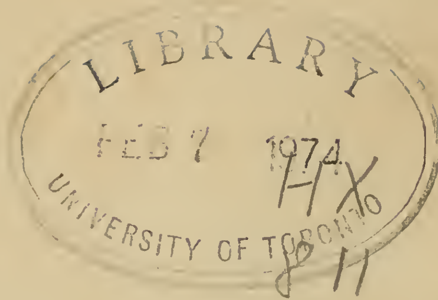
DOOR

EDW. BELLAMY.

Vertaling van F. VAN DER GOES.

AMSTERDAM. — S. L. VAN LOOY.
1890.

Snelpersdruk van H. C. A. THIEME, te Nijmegen.

VOORBERICHT VAN DEN VERTALER.

Dit is de derde overzetting van LOOKING BACKWARD *die in het Nederlandsch verschijnt; als dagblad-feuilleton twee keer gepubliceerd, meende de Uitgever dat een andere tekst noodig was voor deze afzonderlijke editie. Aan dit verlangen is voldaan en eene nieuwe vertaling geleverd, die een getrouwe bewerking is van het oorspronkelijke boek. Slechts zijn eenige aanteekeningen van den Schrijver en enkele passages die uitsluitend op Amerikaansche toestanden betrekking hadden, vervallen.*

Overigens heeft de vertaler gemeend dat aan het geschrift van Bellamy niets moest worden toegevoegd. Het werk zal denkelijk in Holland voor zich zelf spreken, gelijk het gedaan heeft in Amerika, en in bijna alle Europeesche landen.

G.

AMSTERDAM, Aug. 1890.

HOOFDSTUK I.

Ik zag het eerste levenslicht in de stad Boston in het jaar 1857.

— Wat! zegt gij, 1857? Dat is een gekke vergissing. Hij meent natuurlijk 1957. Met uw verlof, het is geen vergissing. Het was ongeveer vier uur in den namiddag van den 26sten December, één dag na Kerstmis, in het jaar 1857, niet 1957, dat ik voor het eerst den oostenwind van Boston gevoelde, die ik den lezer verzekeren kan dat in die verwijderde periode gekenmerkt werd door dezelfde doordringende eigenschap, welke hij draagt in het tegenwoordige jaar der genade, 2000.

Deze mededeelingen schijnen oppervlakkig zoo dwaas, vooral wanneer ik er bijvoeg dat ik er uitzie als een jongmensch van omstreeks dertig-jarigen leeftijd, dat het niemand kwalijk genomen kan worden wanneer hij weigert nog meer te lezen van iets, dat enkel een speculatie op zijn goedgeloovigheid belooft te zijn. Evenwel verzeker ik den lezer ernstiglijk dat ik hem niet wensch te bedriegen en dat ik zal beproeven, indien hij mij een paar bladzijden wil volgen, hem hiervan geheel te overtuigen. Als ik dan voorshands mag aannemen, onder de verplich-

ting om de bewering te bewijzen, dat ik beter weet dan de lezer wanneer ik geboren ben, zal ik mijn verhaal voortzetten.

Zooals iedere schooljongen weet, bestond in het laatste gedeelte van de 19e eeuw de tegenwoordige beschaving, of iets dat er op geleek, ten éénenmale niet, ofschoon de elementen waaruit zij zich zou ontwikkelen, reeds in gisting waren. Niets was er evenwel voorgevallen om de eeuwenheugende verdeeling van de maatschappij in vier klassen te wijzigen, of beter gezegd in vier volkeren, want het verschil tusschen hen was veel grooter dan tusschen de volkeren tegenwoordig, het verschil tusschen rijken en armen, tusschen onderwezenen en dommen. Ik zelf was rijk en onderwezen, en ik bezat dus al de voorwaarden tot geluk die de bestbedeelden uit dien tijd genoten. In weelde levende en alleen bezig met het zoeken van genot en van de verfijningen des levens, kreeg ik mijn levensonderhoud van den arbeid van anderen, terwijl ik geene diensten in ruil gaf. Mijne ouders en groot-ouders hadden op dezelfde wijze geleefd en ik verwachtte dat mijne nakomelingen, zoo ik er had, hetzelfde gemakkelijk bestaan zouden leiden.

Maar hoe kon ik leven zonder diensten aan de wereld, vraagt gij. Waarom zou de wereld iemand in totale ledigheid hebben onderhouden, die in staat was diensten te bewijzen. Het antwoord is dat mijn over-grootvader een som gelds had verzameld waarvan zijn nakroost sedert geleefd had. Deze som, zult gij natuurlijk denken, moet wel zeer groot geweest zijn als zij niet uitgeput was door drie geslachten in niets-doen te onderhouden. Dit echter was niet het geval. De som was oorspronkelijk zoo groot niet geweest. Zij was inderdaad veel grooter nu, nadat

drie geslachten er in ledigheid van geleefd hadden, dan zij eerst was. Dit geheim van gebruik zonder verbruik, van warmte zonder verbranding, schijnt een wonder, maar het was alleen een vernuftige toepassing van de kunst die nu gelukkig verloren is gegaan maar die uwe voorouders tot groote volmaaktheid hadden gebracht, de kunst van den last van iemands onderhoud op de schouders van anderen te schuiven. De man die hierin geslaagd was, en het was het doel waar allen naar streefden, heette te leven van de rente van zijn beleggingen. Nu reeds te verklaren hoe de oude wijze van productie dit mogelijk maakte, zou ons te veel ophouden. Ik wil nu alleen even zeggen dat rente van beleggingen was een soort eeuwigdurende belasting op de productie van hen die werkten, en die geheven kon worden door iemand die geld bezat of erfde. Men moet niet onderstellen dat een schikking die zoo onnatuurlijk en onrechtvaardig schijnt, nooit aangevallen was door uwe voorouders. Het was sedert de eerste tijden door wetgevers en wijzen beproefd geworden, de rente af te schaffen of haar tenminste tot de kleinst mogelijke afmetingen terug te brengen. Al deze pogingen waren echter vruchteloos gebleven, wat onvermijdelijk moest zijn zoolang de oude maatschappelijke instellingen duurden. In de tijden waar ik over schrijf, het laatste deel van de negentiende eeuw, hadden de regeeringen vrij algemeen opgegeven deze zaak te regelen.

Teneinde den lezer een globalen indruk te geven van de manier waarop de menschen in die dagen leefden, en bijzonder van de verhouding tusschen armen en rijken, kan ik misschien niet beter doen dan de maatschappij te vergelijken bij een reusachtigen wagen, waarvoor de menschheid gespannen was en die met moeite gesleept werd over

een zeer heuvelachtigen en zandigen weg. Honger was de voerman, en hij liet geen verslapping toe, hoewel de gang natuurlijk heel langzaam was. Behalve de moeilijkheid van den wagen-zelf te trekken over zulk een lastigen weg, was de top nog vol reizigers die nooit afstegen, zelfs niet bij de steilste klimmingen. Die plaatsen bovenop waren zeer luchtig en gemakkelijk. Gezeten buiten het stof, konden hunne bezitters op hun gemak de omstreken bekijken, of hun oordeel zeggen over het span dat hen trok. Natuurlijk waren zulke plaatsen zeer gezocht, en de strijd om ze te bemachtigen was hevig, daar iedereen als het voornaamste levensdoel beschouwde het beslag leggen op een plaats voor zich-zelf en haar te kunnen nalaten aan zijn kroost. Volgens de bepalingen van den wagen kon iedereen zijn zetel nalaten aan wien hij verkoos, maar tevens waren er vele ongelukken waardoor hij te allen tijd geheel verloren kon gaan. Want hoewel zeer gemakkelijk, waren de zitplaatsen tevens hoogst onveilig, en bij elken plotselingen schok van den wagen plachten er lieden uit te glijden en op den grond te vallen, waar zij onmiddellijk gedwongen werden om het touw beet te pakken en den wagen te helpen trekken waar zij tevoren zoo plezierig op gereden hadden. Men beschouwde het natuurlijk als een verschrikkelijk ongeluk om zijn plaats kwijt te raken en de vrees dat dit hun of hunnen vrienden zou gebeuren, wierp een voortdurende schaduw op het geluk van hen die reden.

Maar dachten zij alleen aan zich-zelf? vraagt gij. Werd niet juist hunne weelde ongenietbaar gemaakt door de vergelijking met het lot van hunne broeders en zusters in het gareel, en de wetenschap dat hun eigen gewicht

den arbeid van de anderen verzwaarde? Hadden zij geen medelijden met menschen van wie zij alleen door fortuin verschilden? O, zeker; dikwijls hoorde men uitdrukkingen van ontferming van hen die reden, over hen die den wagen moesten trekken, vooral als het voertuig aan een slecht gedeelte van den weg kwam, wat het aanhoudend deed, of aan een bijzonder steilen heuvel. Op zulke oogenblikken verschaften de wanhopige inspanning van de trekkers, hun pijnlijk springen en rukken onder de meedoogenlooze striemen van den honger, de velen die flauw vielen aan het koord en in het slijk vertrapt werden, een zeer droevig schouwspel, dat dikwijls hoogst achtenswaardige ontboezemingen van gevoel boven op den wagen te voorschijn riep. Op zulke oogenblikken plachten de reizigers de zwoegers aan het koord bemoedigend toe te roepen, hun geduld in te spreken en hun de hoop op mogelijke vergoeding voor de hardheid van hun lot voor te houden in een betere wereld, terwijl anderen geld bijeenbrachten om zalven en verbanden te koopen voor de verminkten en gekwetsten. Men kwam overeen dat het zeer jammer was dat de wagen zoo moeilijk te bewegen was, en er ontstond een gevoel van algemeene verademing als het bijzonder kwade gedeelte van den weg voorbij was. Deze verademing werd evenwel niet enkel veroorzaakt door mededoogen met het span, want er was altijd eenig gevaar dat op zulke slechte gedeelten de wagen zou omvallen en allen hunne plaatsen zouden verliezen. Inderdaad, het moet erkend worden, dat het voornaamste gevolg van het gezicht van de ellende der trekkende menigte was, dat de reizigers hunne plaatsen op den wagen nog meer op prijs stelden en zich er nog sterker aan vastklemden dan tevoren.

Als de reizigers alleen maar zeker waren geweest, dat zij noch hunne vrienden er ooit af zouden vallen, is het waarschijnlijk dat behalve het geld geven voor verbanden en zalven, zij zich buitengewoon weinig zouden bekommerd hebben om hen die den wagen trokken.

Ik ben mij zeer wel bewust dat de mannen en vrouwen van de twintigste eeuw dit een ongeloofelijke onmenschelijkheid zullen vinden, maar er zijn twee feiten, beide ten hoogste vreemd, die het ten deele zullen verklaren In de eerste plaats werd het vast en ernstig geloofd dat er geen ander middel was om de Maatschappij aan den gang te houden, dan door velen te laten trekken en weinigen te laten rijden; en dit niet alleen, maar zelfs dat geen zeer ingrijpende hervorming mogelijk was, hetzij in het gareel, den wagen, den weg of de verdeeling van den arbeid. Het was altijd zoo geweest als het was, en het zou altijd zoo blijven. Het was jammer, maar er was niets aan te doen, en de rede verbood medelijden te besteden als er niets te verhelpen viel.

Het andere feit is nog zonderlinger; het was de vreemde inbeelding, vrij algemeen onder hen die boven op den wagen zaten, dat zij niet geheel gelijk waren aan hunne broeders of zusters die trokken, maar van een fijner maaksel, eenigszins behoorend tot een hoogere orde van wezens, die met recht konden eischen voortgetrokken te worden. Dit schijnt onverklaarbaar, maar daar ik eens op dezen zelfden wagen reed en die inbeelding ook had, kan men mij veilig gelooven. Het vreemdste van dit idee was, dat zij die juist naar boven waren geklommen, dadelijk, alvorens nog de teekenen van het touw hunne handen verlaten hadden, onder zijn invloed kwamen. En zij wier vaders en grootvaders zoo gelukkig waren geweest

van hunne plaatsen te behouden, zij hadden een onomstootelijke overtuiging dat er een essentieel onderscheid bestond tusschen hunne soort van menschen en den grooten hoop. De invloed van zulk een dwaling op het verzwakken van broederlijk gevoel voor het lijden van de groote menigte, tot een vage en wijsgeerige ontferming, is duidelijk. Dit noem ik als de eenige verontschuldiging voor de koelheid die, ten tijde waarover ik schrijf, mijne eigen houding tegenover de ellende van mijne broeders kenmerkte.

In 1887 werd ik dertig jaar. Ofschoon nog ongehuwd was ik toch reeds verloofd met Edith Bartlett. Evenals ik, reed zij boven op den wagen. Ik bedoel, — om ons niet langer op te houden bij een vergelijking die haren dienst heeft gedaan, die, hoop ik, den lezer eenigen indruk heeft gegeven van de wijze waarop wij toen leefden, — dat hare familie rijk was. In die eeuw toen geld alles beheerschte wat aangenaam en verfijnd was, was het genoeg voor een vrouw om rijk te zijn om vrijers te hebben; maar Edith Bartlett was bovendien mooi en bevallig.

Mijne lezeressen zullen hiertegen protesteeren, weet ik. „Mooi kan zij geweest zijn," hoor ik hen zeggen, „maar nooit bevallig in de kostuums die toen in de mode waren, toen het hoofddeksel een waggelend gevaarte was van een voet hoog, en de bijna ongeloofelijke uitbreiding van den rok van achter door kunstmatige middelen, de gestalte erger mismaakte dan eenige vorige uitvinding van modistes. Verbeeld u iemand bevallig met zoo'n japon!" De aanmerking is zeker gegrond, en ik kan alleen antwoorden dat, terwijl de dames van de twintigste eeuw fraaie illustraties leveren van het verhoogen van vrouwelijke bevalligheid door een geschikte kleeding, mijne

herinnering van hunne overgrootmoeders mij in staat stelt vol te houden, dat geen misvorming door kostuum haar geheel kan bedekken.

Ons huwelijk wachtte alleen op de voltooiing van het huis dat ik voor ons liet bouwen in een van de meest begeerde gedeelten van de stad, namelijk in een gedeelte hoofdzakelijk door rijken bewoond. Want men moet begrijpen dat de betrekkelijke gezochtheid van de verschillende buurten van Boston om te wonen, niet afhing van eenige natuurlijke eigenschappen, maar van de soort van de bevolking. Elke klasse of natie leefde op zich zelf, in hare eigen wijken. Een rijkaard bij de armen, een ontwikkeld man bij de onwetenden, was als iemand die in afzondering leefde te midden van een naijverig en vreemd ras. Toen het huis begonnen werd, rekende men er op dat het tegen den winter van 1886 gereed zou zijn. In de lente van het volgende jaar was het evenwel nog onvoltooid en mijn huwelijk een zaak van de toekomst.

De oorzaak van een uitstel dat bijzonder onaangenaam was voor een vurig minnaar, was een reeks van werkstakingen, dat wil zeggen, overeengekomen weigeringen om te arbeiden door opperlieden, metselaars, timmerlieden, schilders, loodgieters en andere beroepen bij het bouwvak betrokken. Wat de juiste oorzaken van die stakingen waren, herinner ik mij niet. Werkstakingen waren toen zoo algemeen geworden, dat de menschen niet meer informeerden naar hunne bijzondere aanleiding. Onverschillig in welken tak van nijverheid, hadden zij bijna onafgebroken geduurd sedert de groote crisis van 1873. Inderdaad was het een uitzondering geworden, eenige klasse van werklieden hun beroep voor langer dan eenige maanden, rustig te zien doorzetten.

De lezer die acht geeft op de genoemde jaartallen, zal natuurlijk in deze stoornissen in den arbeid, de eerste en onsamenhangende verschijnselen bespeuren van de groote beweging, die uitliep op de vestiging van het moderne arbeidsstelsel met al zijne maatschappelijke gevolgen. Dit is zoo eenvoudig, van achteren beschouwd, dat een kind het kan begrijpen, maar wij waren geen profeten en hadden dus in die tijden geen helder denkbeeld van hetgeen er met ons gebeurde. Wat wij wel zagen, was dat de arbeid in een zeer vreemden toestand verkeerde. De verhouding tusschen den werkman en den werkgever, tusschen arbeid en kapitaal, scheen op eene onverklaarbare manier uit hare voegen te zijn gerukt. De arbeidende stand was vrij plotseling en zeer algemeen doordrongen geworden van een diep gevoel van ontevredenheid met hun lot, en met het begrip dat het grootelijks verbeterd zou kunnen worden als zij maar wisten hoe. Aan alle kanten, uit één mond, lieten zij eischen hooren van hooger loon, korteren werktijd, betere woningen, betere voorwaarden tot ontwikkeling, en een aandeel in de genietingen en de weelde van het leven; eischen die men onmogelijk meende te kunnen inwilligen, tenzij de wereld veel rijker werd dan zij thans was. Ofschoon zij vrij wel wisten wat zij noodig hadden, wisten zij volstrekt niet hoe zij het zouden verkrijgen, en de groote opgewondenheid waarmede zij te hoop liepen telkens als van iemand gezegd werd dat hij eenig licht over het onderwerp zou verspreiden, verleende een plotselinge beroemdheid aan vele zoogenaamde leiders, waarvan sommigen maar weinig licht te geven hadden. Hoe hersenschimmig men de wenschen van de arbeidende klasse ook vond, de toewijding waarmede zij elkander onder-

steunden bij hunne werkstakingen, die hun voornaamste wapens waren, en de opofferingen, die zij ondergingen om ze vol te houden, lieten geen twijfel over aan hunne vastberadenheid tot den dood toe.

Wat de einduitslag van de arbeidsquaestie aangaat, daaromtrent verschilden de meeningen van de lieden van mijn stand volgens hun persoonlijk temperament. De luchthartigen beweerden met veel klem, dat de aard der dingen niet overeen te brengen was met de verwachting dat de nieuwe begeerten van de werklieden bevredigd zouden worden, eenvoudig omdat de aarde niet genoeg bezat om hen te bevredigen. Het was alleen omdat de groote hoop zoo hard werkte en van bijna niets leefde, dat het ras niet ten eenenmale verhongerde, en geene belangrijke verbetering van hun toestand was mogelijk, zoolang de aarde, als geheel, zoo arm bleef. Niet met de kapitalisten werd de strijd door de werklieden gevoerd, beweerden zij, maar met de onverbreekbare beperktheid van het menschdom, en het was alleen een quaestie van de dikte van hun hersenkas wanneer zij dit zouden ontdekken, en zouden besluiten om te lijden wat zij niet konden gebeteren.

De minder luchthartigen gaven dit alles toe. Ongetwijfeld waren de aanspraken door de werklieden onmogelijk te verwezenlijken op grond van natuurlijke oorzaken, maar er waren redenen om te vreezen dat zij dit feit niet zouden ontdekken voordat zij de samenleving leelijk in de war zouden gestuurd hebben. Zij hadden stemmen en zij hadden dus de macht dat te doen als zij wilden, en volgens de leiders, moesten zij het doen. Eenige van deze neêrslachtige opmerkers gingen zoo ver van een dreigende maatschappelijke ineenstorting te voorspellen.

De menschheid, betoogden zij, na de bovenste sport van de ladder der beschaving bestegen te hebben, stond op het punt een sprong in den chaos te doen, waarna zij ongetwijfeld zou opstaan, omdraaien en weer met klimmen beginnen. Herhaalde ervaringen van deze soort in historische en voorhistorische tijden, gaven misschien de verklaring van de raadselachtige bulten op den menschelijken schedel. De menschelijke geschiedenis, evenals alle groote bewegingen, was cirkelvormig, en keerde naar het punt van uitgang terug. Het denkbeeld van onbeperkten vooruitgang in een rechte lijn was een hersenschim, zonder voorbeeld in de natuur. De parabool van de komeet was misschien een nog betere illustratie van den loop der menschheid. Zonwaarts en opwaarts neigend uit de diepte der barbaarschheid, bereikte het ras het toppunt van de beschaving alleen om weer terug te vallen in de gewesten van den chaos.

Dit was natuurlijk een uiterste meening, maar ik herinner mij ernstige menschen onder mijne vrienden, die bij het praten over de teekenen des tijds, een dergelijken toon aansloegen. Het was zonder twijfel de algemeene opinie van denkende lieden dat de maatschappij een moeilijke periode tegemoet ging, die groote verandering ten gevolge zou hebben. De arbeidsquaestie, hare oorzaken, verloop en middelen tot herstel, stond vooraan in de onderwerpen van den dag, in openbare geschriften en in ernstige gesprekken.

De zenuwachtige spanning van de openbare meening kon niet treffender worden bewezen, dan door de opschudding, veroorzaakt door het praten van een kleine groep van menschen, die zich anarchisten noemden, en die zich voorstelden om het Amerikaansche volk door bedreiging

met geweld te noodzaken hunne denkbeelden aan te nemen; alsof een machtige natie, die nog onlangs een opstand van de helft harer leden had onderdrukt om haar staatkundige inrichting te behouden, ooit uit vrees een nieuwe maatschappelijke inrichting zou vestigen.

Als een van de rijken, met een groot belang bij de bestaande orde van zaken, deelde ik natuurlijk de vrees van mijne klasse. De bijzondere grief die ik in den tijd waarover ik schrijf, tegen den werkenden stand had, wegens den invloed van de werkstaking op het verschuiven van mijn echtelijk heil, verleende zonder twijfel eene bijzondere vijandschap aan mijne gevoelens jegens hen.

HOOFDSTUK II.

De 30ste Mei 1887 viel op een Maandag. Het was een van de jaarlijksche feestdagen van het volk in het laatste derde van de negentiende eeuw, van de andere onderscheiden door den naam van Decoratie-Dag, om eer te bewijzen aan de nagedachtenis van de soldaten van de Noordelijke Staten, die deel namen aan den oorlog voor het behoud van de eenheid van de Staten. De overblijvenden uit den oorlog, geëscorteerd door militaire en burgerlijke optochten en muziekcorpsen, hadden de gewoonte bij deze gelegenheid de kerkhoven te bezoeken en bloemenkransen te leggen op de graven van hunne makkers, eene zeer plechtige en aandoenlijke ceremonie. De oudste

broeder van Edith Bartlett was in den oorlog gesneuveld, en op den Decoratie-Dag placht de familie een bezoek te brengen aan Mount-Auburn waar hij begraven was.

Ik had verlof gevraagd om van de partij te zijn en bij onzen terugkeer naar de stad tegen den avond, bleef ik eten bij de familie van mijne verloofde. In den salon, na het diner, nam ik een courant op en las van een nieuwe werkstaking in het bouw-vak, die waarschijnlijk de voltooiing van mijn ongelukkig huis nog langer zou ophouden. Ik herinner mij duidelijk hoe boos mij dit maakte en de vervloekingen, zoo krachtig als de tegenwoordigheid der dames toeliet, die ik uitsprak tegen de werklieden in het algemeen en deze stakers in het bijzonder. Ik ondervond overvloedigen bijval van het gezelschap, en de opmerkingen die in het gesprek dat nu volgde over het beginsellooze gedrag van de volksleiders gemaakt werden, waren geschikt om hunne ooren te doen suizen. Men was het er over eens dat de zaken van kwaad tot erger gingen, en dat men niet zeggen kon waar wij spoedig aan toe zouden zijn.

„Het ergste van alles,” herinner ik mij dat Mevrouw Bartlett zeide, „is dat de werklieden over de geheele wereld gelijktijdig gek schijnen te worden. In Europa is het zelfs nog erger dan hier. Ik weet zeker dat ik daar in het geheel niet zou durven wonen. Onlangs vroeg ik Barlett waar wij zouden heengaan als al de vreeselijke dingen gebeurden, waarmede die socialisten ons bedreigen. Hij zeide dat hij geen andere streek kende waar de samenleving nu ordelijk genoemd kon worden behalve Groenland, Patagonië en China.” — „Die Chineezen wisten wel wat zij deden,” voegde iemand er bij, „toen zij weigerden om de westersche beschaving toe te laten. Zij wisten wat

volgen zou, beter dan wij. Zij zagen dat het enkel verborgen dynamiet was."

Daarna herinner ik mij dat ik Edith apart nam en haar wilde overhalen om maar hoe eerder hoe beter te trouwen, zonder te wachten op ons huis, en den tijd door te brengen met reizen totdat de woning klaar zou zijn. Zij zag er merkwaardig goed uit dien avond, het rouwgewaad dat zij ter gelegenheid van den dag droeg, deed de zuiverheid van hare gelaatskleur zeer voordeelig uitkomen. Ik zie haar zelfs nu voor mij zooals zij er toen uitzag. Toen ik afscheid nam, volgde zij mij in de gang en ik kuste haar als gewoonlijk. Er was niets buitengewoons in mijn afscheid nemen bij deze gelegenheid, vergeleken bij de vorige keeren dat wij elkaar hadden vaarwel gezegd voor een nacht of een dag. Wij hadden geen van beiden eenig voorgevoel dat dit meer was dan een gewoon afscheid.

Ach, ach!

Het was, toen ik mijn verloofde verliet, nog vroeg voor een minnaar, maar dit was niet te wijten aan onverschilligheid. Ik was een ongeneeselijke lijder aan slapeloosheid, en ofschoon overigens volkomen wel, had ik mij dien dag doodelijk vermoeid, daar ik de beide vorige nachten haast niet geslapen had. Edith wist het en stond er op dat ik om negen uur naar huis werd gestuurd, met strikte orders dadelijk naar bed te gaan.

Het huis waar ik in woonde, was bewoond geworden achtereenvolgens door drie geslachten van de familie, waarvan ik de eenige vertegenwoordiger in de rechte lijn was. Het was een groot en oud, houten huis, zeer ouderwetsch-elegant van binnen, maar gelegen in een buurt die reeds sedert langen tijd niet in trek was wegens de belendende fabrieken en de huur-woningen.

Het was geen huis waarheen ik kon denken een bruid te voeren, althans niet iemand die het gewend was zooals Edith Bartlett. Ik had het te koop gezet en gebruikte het alleen om te slapen, ik at in mijn club. Een bediende, een trouwe kleurling, genaamd Sawyer, woonde bij mij en voorzag in mijne geringe behoeften. Een eigenaardigheid van het huis vreesde ik zeer te zullen missen als ik er uit ging, en dat was de slaapkamer die ik gebouwd had onder de fondamenten. Ik zou in de stad in het geheel niet hebben kunnen slapen, met haar nooit eindigend nachtelijk geraas, als ik een bovenkamer had moeten gebruiken. Maar tot deze ondergrondsche kamer drong nooit eenig geluid van de wereld daar boven door. Als ik er in was en de deur had gesloten, was ik omringd door de stilte van het graf. Ten einde de vochtigheid van den bodem het indringen te beletten, waren de muren in cement gelegd en zeer dik gemetseld, de vloer was evenzoo beschermd. Opdat het vertrek tevens zou kunnen dienen als gewelf, beveiligd tegen inbraak en vlammen, had ik het laten bedekken met steenen platen, luchtdicht gesloten; de buitendeur was van ijzer met een dikke laag van asbest. Een dunne buis, in verband met den windmolen boven op het huis, verschafte versche lucht. Het schijnt alsof de bewoner van zulk een kamer wel zou kunnen slapen, maar het was luttel dat ik, zelfs daar, twee nachten achtereen goed sliep. Ik was er zoo aan gewend, dat ik weinig gaf om het verlies van éen nacht. Maar een tweede nacht, op mijn leesstoel in plaats van in bed doorgebracht, putte mij uit, en ik liet het nooit langer duren dan tot zoover zonder te slapen, uit vrees voor zenuwaandoeningen. Hieruit zal men afleiden dat ik over eenig kunstmiddel beschikte om in het laatste

ressort den slaap uit te lokken, en dit deed ik inderdaad. Als ik na twee sluimerlooze nachten, bij het aanbreken van den derden nog niet slaperig was, liet ik Dr. Pillsbury roepen.

Hij werd maar uit beleefdheid dokter genoemd, hij was wat men in die dagen een kwakzalver heette. Hij noemde zich zelf Professor in Dierlijk Magnetisme. Ik had hem ontmoet in den loop van eenig liefhebber in de verschijnselen van het dierlijk magnetisme. Ik geloof niet dat hij iets van geneeskunde wist maar hij was zeker een voortreffelijk hypnotiseur. Ten einde door zijn suggestie in slaap te raken liet ik hem komen, als ik een derden slapeloozen nacht in het vooruitzicht had. Hoe groot mijn zenuwachtige opwinding of geestelijke overspanning ook was, nooit verliet Dr. Pillsbury mij dat ik niet in diepen slaap lag, die voortduurde tot ik gewekt werd door een tegenovergestelde hypnotische behandeling. De behandeling om den slaper te doen ontwaken was veel eenvoudiger dan om hem te doen insluimeren, en voor het gemak had ik Dr. Pillsbury Sawyer laten leeren hoe hij het moest doen.

Mijn trouwe knecht alleen wist waarom Dr. Pillsbury mij bezocht, en over 't geheel dat hij mij bezocht. Natuurlijk zou ik Edith als zij mijn vrouw werd, mijn geheim moeten vertellen. Tot dusver had ik haar dit niet gezegd, omdat er zonder quaestie eenig gevaar was bij den hypnotischen slaap en ik wist dat zij zich tegen deze praktijk zou verzetten. Het gevaar was natuurlijk dat hij te diep kon worden en overgaan in een verstijving, die de hypnotiseur niet meer zou kunnen verdrijven, zoodat de dood zou volgen. Herhaalde proefnemingen hadden mij ten volle overtuigd dat er niets te vreezen

was indien verstandige veiligheidsmaatregelen genomen werden, en hiervan hoopte ik, ofschoon onzeker, Edith te overtuigen. Ik ging dadelijk naar huis toen ik van haar van daan kwam, en stuurde Sawyer naar Dr. Pillsbury. Ondertusschen had ik mijn onderaardsche kamer opgezocht en mijn kleeren verwisseld voor een gemakkelijke huisjapon; ik ging de brieven van de avondpost zitten lezen die Sawyer op mijn schrijftafel had neêrgelegd.

Er was een brief bij van den aannemer van mijn nieuw huis, die bevestigde wat ik uit het krantenbericht had afgeleid. De nieuwe werkstakingen, schreef hij, hadden de uitvoering van het bouw-contract onbepaald vertraagd, aangezien de bazen noch de werklieden het twistpunt zouden opgeven zonder een langdurigen strijd. Caligula wenschte dat het Romeinsche volk slechts één hoofd had, opdat hij het zou kunnen afslaan, en terwijl ik den brief las, vrees ik dat voor een oogenblik ik in staat was denzelfden wensch te koesteren, ten aanzien van den werkenden stand in Amerika. De terugkomst van Sawyer met den dokter verstoorde mijn zwartgallige overpeinzing.

Het scheen dat hij met moeite op Dr. Pillsbury beslag had kunnen leggen, aangezien deze toebereidselen maakte om nog dienzelfden avond de stad te verlaten. Hij legde mij uit, dat sedert hij mij het laatst had gezien, hij van eene voordeelige vakante praktijk had gehoord in een verwijderde stad, en besloten was daar onmiddellijk gebruik van te maken. Op mijn eenigszins angstig vragen wat ik doen moest om iemand te krijgen die mij in slaap maakte, gaf hij mij verscheidene namen op van hypnotiseurs in Boston, die, naar hij verzekerde, evenveel macht hadden als hij.

Een weinig gerustgesteld op dit punt, gelastte ik Sawyer mij den volgenden morgen om negen uur te roepen, en op het bed liggend in mijn kamerjapon en in eene gemakkelijke houding, gaf ik mij over aan de werking van de suggestie. Waarschijnlijk ten gevolge van mijn buitengewoon zenuwachtigen toestand, duurde het langer dan anders voor ik mijn bewustzijn verloor, maar ten slotte bekroop mij eene aangename slaperigheid.

HOOFDSTUK III.

— »Hij gaat zijn oogen open doen. Het is beter als hij maar een van ons tegelijk ziet.»

— »Beloof mij dan, dat u hem niets zult zeggen.»

De eerste was een mannenstem, de tweede van een vrouw; beiden fluisterden.

— »Ik zal zien hoe hij is,» antwoordde de man.

— »Neen, neen, beloof mij het,» hield de andere aan.

— »Geef haar haar zin,» fluisterde een derde stem, ook een vrouw.

— »Nu, goed, ik beloof het,» hernam de man. »Ga nu gauw heen, hij wordt wakker.»

Er was een geruisch van kleeren en ik deed de oogen open. Een knap uitziende man van misschien zestig jaar, leunde over mij heen met een uitdrukking van groote zachtheid, vermengd met nieuwsgierigheid, op het gelaat. Hij was mij volkomen vreemd. Ik steunde op een arm en zag rond. De kamer was leeg. Ik was er zeker nooit te voren geweest, noch had er ooit zoo een gezien. Ik keek weer naar den man. Hij glimlachte.

— »Hoe gevoelt gij u?» vroeg hij.

— »Waar ben ik?» zeide ik.

— »U is in mijn huis,» was het antwoord.

— »Hoe kwam ik hier?»

— »Daar zullen wij over spreken als gij sterker zijt. Wees ondertusschen niet ongerust. U bent onder vrienden en in goede handen. Hoe voelt gij u?»

— »Een beetje raar,» antwoordde ik, »maar ik geloof dat ik heel wel ben. Wilt gij mij zeggen hoe het komt dat ik gastvrijheid aan u schuldig ben? Wat is er met mij meer gebeurd? Hoe kwam ik hier? Ik ben gaan slapen in mijn eigen huis.»

— »Er zal later tijd genoeg zijn voor uitlegging,» hervatte mijn onbekende gastheer met een geruststellenden glimlach. »Het zal beter zijn om opwindende gesprekken te vermijden tot gij u zelf meer meester zijt. Wilt gij zoo goed zijn een paar slokken te nemen van dit mengsel? Het zal u goed doen. Ik ben dokter.»

Ik wees het glas met mijn hand terug en ging rechtop in bed zitten, ofschoon met moeite, want ik was zonderling licht in het hoofd.

— »Ik sta er op onmiddellijk te weten waar ik ben en wat gij met mij uitgevoerd hebt,» zeide ik.

— »Mijn waarde heer,» antwoordde mijn gastheer, »laat mij u verzoeken u niet op te winden. Ik had liever dat gij niet zoo spoedig naar inlichtingen verlangdet, maar als gij wilt, zal ik beproeven u tevreden te stellen, als gij eerst dezen dronk neemt die u eenigszins zal versterken.»

Ik dronk nu wat hij mij aanbood. Toen zeide hij: »het is niet zoo'n eenvoudige zaak als gij blijkbaar onderstelt, om u te zeggen hoe gij hier gekomen bent. Gij kunt mij op dat punt evenveel licht geven als ik u. Gij zijt zoo

juist ontwaakt uit een diepen slaap of liever uit een verdooving. Dat kan ik u zeggen. Gij beweert dat gij in uw eigen huis waart toen gij gingt slapen. Mag ik u vragen wanneer dat was?»

— »Wanneer,» antwoordde ik, »wanneer? Nu, gisteravond natuurlijk, ongeveer tien uur. Ik gelastte mijn knecht Sawyer om mij tegen negen uur te roepen. Wat is er van Sawyer geworden?»

— »Dat kan ik u niet precies zeggen,» hernam mijn ondervrager, terwijl hij mij met een zonderlingen blik aanzag, »maar ik ben zeker dat zijn afwezigheid niet kwalijk te nemen is. En kunt gij mij nu eenigszins uitvoeriger zeggen wanneer gij in slaap vielt, ik bedoel den datum.»

— »Wel gisteren nacht natuurlijk; dat zeide ik immers al, tenminste als ik niet een dag heb doorgeslapen..... Goede hemel! dat kan niet mogelijk zijn; en toch heb ik een vreemd gevoel van een langen tijd geslapen te hebben. Op Decoratie-Dag ging ik naar bed.»

— »Decoratie-Dag?»

— »Ja, Maandag den 30sten.»

— »Pardon, den 30sten van welke maand?»

— »Nu, van deze maand natuurlijk, wanneer ik niet tot in Juni geslapen heb, maar dat kan niet.»

— »Deze maand is September.»

— »September? U wilt toch niet zeggen dat ik sedert Mei geslapen heb! God in den hemel! Dat is ongeloofelijk!»

— »Wij zullen zien,» zeide mijn gezel; »gij zegt dat het 30 Mei was toen gij naar bed gingt?»

— »Ja.»

— »Mag ik vragen in welk jaar?»

Ik staarde hem strak in het gezicht, sprakeloos, gedurende eenige oogenblikken.

— »Ik welk jaar?» zeide ik hem eindelijk zachtjes na....

— »Ja juist, in welk jaar? Nadat gij mij dat gezegd zult hebben, zal ik in staat zijn u te vertellen hoe lang gij geslapen hebt.»

— »Het was in het jaar 1887.»

Hier drong mijn gastheer nogmaals er op aan dat ik uit het glas zou drinken, en hij voelde mijn pols.

»Mijn waarde heer,» zeide hij, »uwe manieren geven te kennen dat gij een beschaafd man zijt, wat ik weet dat in uwen tijd niet zoo natuurlijk was als thans. Zonder twijfel hebt gij wel eens de opmerking gemaakt dat niets in deze wereld vreemder is dan iets anders. De oorzaken van alle verschijnselen zijn even afdoende, en de gevolgen alle even natuurlijk. Het is te verwachten dat gij schrikken zult van hetgeen ik u zeggen zal; maar ik vertrouw dat gij er uwe kalmte niet onnoodig door zult laten verstoren; uw voorkomen is dat van een jongmensch van nauwlijks dertig, en uw lichamelijke toestand schijnt niet zeer te verschillen van dien van iemand die zooeven uit een langen en diepen slaap ontwaakt is; — en toch is dit de tiende dag van September in het jaar 2000, zoodat gij precies honderd en dertien jaar, drie maanden en elf dagen geslapen hebt.»

Eenigszins bedwelmd, dronk ik een kop van een soort drank op aanwijzing van mijn gezel, en onmiddellijk daarop viel ik in een diepen slaap.

Toen ik wakker werd was het helder daglicht in de kamer, die kunstmatig verlicht was toen ik de eerste keer ontwaakte. Mijn geheimzinnige gastheer zat bij mij. Hij keek niet naar mij toen ik mijn oogen opende, en

ik had een goede gelegenheid om hem te bestudeeren en over mijn zonderlingen toestand te denken voor hij merkte dat ik wakker was. Mijn duizeligheid was geheel voorbij en mijn geest volkomen helder. Het verhaal dat ik 113 jaar geslapen had en dat ik bij mijn zwak en verwilderd ontwaken aangenomen had, zonder vragen, kwam mij nu enkel voor als een brutale poging om den draak met mij te steken, al wist ik in de verste verte niet met welk doel.

Iets buitengewoons had natuurlijk moeten gebeuren om mij wakker te laten worden in dit vreemde huis met den geheel onbekenden bewoner, maar mijn verbeelding was geheel onmachtig om meer dan de wildste gissing op te vatten van hetgeen dat had kunnen zijn. Zou ik het slachtoffer van een soort van samenzwering kunnen zijn? Het zag er wel zoo uit, maar toch, indien menschelijke gelaatstrekken ooit ware getuigenis gaven, dan was het zeker dat deze man hier naast mij, met een zoo edel en scherpzinnig gezicht, geen deelgenoot kon zijn bij eenig plan van misdaad of geweld. Toen kwam het bij mij op of ik niet mogelijk het voorwerp van een goed uitgevoerde aardigheid van eenige vrienden kon zijn, die op eenige wijze het geheim van mijn onderaardsch vertrek hadden ontdekt, en dit middel hadden gebruikt om mij te overtuigen van het gevaar van hypnotische proefnemingen. Toch waren er wel bezwaren tegen dit denkbeeld; Sawyer zou mij nooit verraden hebben, en ik had ook geen vrienden die zoo iets zouden doen; evenwel scheen mij de onderstelling, dat men mij voor den mal hield, de eenige houdbare. Half in de verwachting hier of daar achter een gordijn of een stoel een bekend gezicht te zien grijnzen, keek ik de kamer

oplettend rond. Toen mijn oogen daarna op mijn metgezel gevestigd werden, zag hij ook juist naar mij.

— »U hebt een flinken tuk van twaalf uren gepakt,» zeide hij opgewekt, »en ik zie dat het u goed gedaan heeft. Gij ziet er veel beter uit. De kleur is goed en de oogen staan helder. Hoe gevoelt gij u?»

— »Ik heb mij nooit beter gevoeld,» zeide ik, opzittende.

— »Gij herinnert u het eerste ontwaken,» vervolgde hij, »en uw verbazing toen ik u vertelde hoe lang gij geslapen hadt.»

— »Ik geloof dat gij zeidet dat ik honderd en dertien jaar geslapen had.»

— »Juist.»

— »Gij zult toegeven,» zeide ik met een ironisch lachje, »dat het verhaal nogal onwaarschijnlijk was.»

— »Zonderling, dat erken ik,» antwoordde hij, »maar in de gegeven omstandigheden niet onwaarschijnlijk en niet in strijd met wat wij weten van den verdoofden staat. Volledig, zooals in uw geval, zijn de levensfunctiën te eenen male onderbroken, en er is geen slijting van de weefsels. Er is geen grens aan den mogelijken duur van een verdooving, wanneer de uiterlijke omstandigheden het lichaam tegen beschadiging beveiligen. Deze slaap van u is zeker wel de langste die beschreven is, maar er is geen bekende reden waarom, wanneer men u niet ontdekt had en de kamer waar wij u vonden ongerept gebleven was, gij niet in een toestand van geschorste levensfunctie hadt kunnen blijven totdat, aan het eind van een onbepaald getal eeuwen, de langzame afkoeling van de aarde de lichaamsweefsels had vernietigd en den geest vrij gemaakt.»

Ik moest toegeven, dat als ik werkelijk het slachtoffer

van een grap was, men een uitstekend persoon had gekozen om haar uit te voeren. De indrukwekkende en zelfs welsprekende manier van dien man, zou waardigheid bijgezet hebben aan het betoog dat de maan van kaas gemaakt was. De glimlach waarmede ik hem had aangezien, terwijl hij voortging met zijn verdoovingstheorie, scheen hem niet in het minst van zijn stuk te brengen.

— »Misschien,» zeide ik, »wilt gij mij nog verplichten met het relaas van eenige bijzonderheden van de ontdekking der kamer waarvan gij spreekt, en van haar inhoud. Ik houd van mooie verhaaltjes.»

— »In dat geval,» was het ernstige bescheid, »kunnen geen verhaaltjes zoo vreemd zijn als de werkelijkheid. Gij moet weten dat sedert vele jaren ik het plan had om in den grooten tuin naast dit huis een laboratorium te bouwen voor scheikundige proefnemingen, waarvan ik een liefhebber ben.

»Verleden Donderdag begon eindelijk het uitgraven voor den kelder. Tegen den avond was het gedaan en Vrijdag zouden de metselaars komen. Donderdag-nacht viel er een geweldige stortbui en den volgenden morgen vond ik mijn kelder veranderd in een vijver en de wanden weggespoeld. Mijn dochter, die met mij was uitgegaan om de ramp te zien, vestigde mijn aandacht op een stuk metselwerk, blootgelegd door het afbrokkelen van een van de kanten. Ik ontdeed het metselwerk eenigszins van de aarde, en bevindende dat het een gedeelte scheen van een groot stuk, besloot ik het te onderzoeken. De werklieden, die ik liet halen, ontblootten een langwerpig gewelf, ongeveer acht voet beneden de oppervlakte, en geplaatst in den hoek van wat blijkbaar de fundamenten

van een oud huis geweest was. Een laag asch en kool op het bovenste gedeelte van het gewelf, bewees dat het huis-zelf door brand was vergaan. Het gewelf was geheel onaangetast, de cement was nog even goed als in het begin. Er was een deur in, maar wij konden haar niet openbreken, en wij kregen toegang door een van de platen weg te nemen, die het dak uitmaakten. De lucht die ons tegemoet kwam was duf maar zuiver, droog en niet koud. Toen ik met een lantaarn er in afdaalde, bevond ik mij in een vertrek, ingericht als een slaapkamer in den stijl van de negentiende eeuw. Op het bed lag een jonge man. Dat hij dood was en een eeuw geleden gestorven was, moest men natuurlijk als bewezen aannemen; maar de buitengewoon versche staat van het lichaam sloeg mij en de medische collega's, die ik had ontboden, met verbazing. Dat de kunst om zoo te balsemen ooit bekend geweest was, zouden wij niet geloofd hebben; toch scheen hier afdoend bewijs te zijn, dat onze onmiddellijke voorouders haar bezeten hadden. Mijne ambtgenooten, wier weetgierigheid ten zeerste geprikkeld werd, wilden dadelijk proeven nemen om den aard van de behandeling te leeren kennen, maar ik hield hen terug. Mijn beweegreden om dit te doen, tenminste de eenige beweegreden die ik nu moet noemen, was de herinnering van iets wat ik eens gelezen had over de hoogte waarop uwe tijdgenooten de beoefening van het dierlijk magnetisme hadden gebracht. Het had mij getroffen dat gij mogelijk verdoofd kondt zijn, en dat het geheim van uwe lichamelijke ongereptheid na zulk een langen tijd, niet de kunst van den balsemer, maar het leven-zelf was. Zoo uiterst fantastisch scheen dit denkbeeld mij zelfs, dat ik den lachlust van mijn collega's niet durfde te trotseeren,

door mijn denkbeeld uit te spreken; ik gaf dus een andere reden op om hunne onderzoekingen uit te stellen. Zij waren evenwel niet zoo spoedig weg, of ik stelde een regelmatige poging in het werk tot wederopwekking van de levensgeesten — gij kent het gevolg.»

Indien zijn onderwerp nog ongeloofelijker geweest ware, zou de omstandige manier van vertellen, zoowel als de indrukwekkende wijze en de persoonlijkheid van den verhaler, een toehoorder uit het veld geslagen hebben, en ik begon een vreemd gevoel te krijgen, toen, terwijl hij besloot, ik toevallig een blik op mijn beeld liet vallen in een spiegel tegen den muur. Ik stond op en ging er voor staan. Het gelaat dat ik zag was op een haar na hetzelfde gezicht, en niet een dag ouder, dat ik aangekeken had, toen ik mijn das omdeed om naar Edith te gaan op dien Decoratie-Dag, die, zooals deze man mij wilde wijsmaken, honderd dertien jaar geleden gevierd was. Nu kwam de ontzaggelijke bedriegerij, die men met mij beproefde, weer duidelijk voor mij. Verontwaardiging maakte zich van mij meester, toen ik bedacht welke beleedigende vrijpostigheid men zich met mij veroorloofde.

— »Gij zijt waarschijnlijk verwonderd,» zeide mijn gezel, »te zien dat uw voorkomen niet is veranderd sedert gij zijt gaan slapen in deze onderaardsche kamer, ofschoon gij meer dan een eeuw ouder zijt. Maar dit moet u niet verbazen. Door de geheele staking van de levensverrichtingen hebt gij dit groote tijdsverloop doorleefd. Als uw lichaam eenige verandering kon ondergaan hebben gedurende uwe verdooving, zou het lang geleden vergaan zijn.»

— »Mijnheer,» antwoordde ik, en keerde mij tot hem, »wat uw doel kan zijn met mij met een ernstig gezicht dezen merkwaardigen onzin op te disschen, ben ik vol-

komen onbekwaam om te raden; maar gij zelf zijt zonder twijfel te verstandig om te gelooven dat iemand anders dan een domkop er door bedrogen zou worden. Verschoon mij van verdere omslachtige wartaal en zeg mij kort en goed of gij weigert mij een verstaanbaar verslag te geven van de plaats waar ik ben en hoe ik hier kwam, zoo ja, dan zal ik zelf een en ander onderzoeken, wie het mij ook zou willen beletten.»

— »Gij gelooft dan niet dat dit het jaar 2000 is?»

— »Vindt gij het waarlijk noodig mij dat te vragen?» was mijn wederwoord.

— »Nu goed,» hervatte mijn zonderlinge gastheer, »als ik u niet overtuigen kan, zult gij u zelf overtuigen. Bent u sterk genoeg om met mij naar boven te gaan?»

— »Ik ben zoo sterk als ooit,» antwoordde ik nijdig, »zooals ik misschien zal moeten bewijzen, als de grap nog veel langer duurt.»

— »Ik moet u verzoeken, mijnheer,» was de eenige opmerking van mijn metgezel, »er niet al te zeer van doordrongen te zijn dat gij het slachtoffer van een kunstje zijt, want dan kon de reactie, als gij de waarheid van mijn woorden zult inzien, te groot worden.»

De toon van waarschuwing en medelijden, waarop hij dit zeide, en de geheele afwezigheid van eenig teeken van gevoeligheid over mijn heftige uitdrukkingen, boezemden mij een vreemdsoortig ontzag in, en ik volgde hem uit het vertrek met een zonderling mengsel van gewaarwordingen. Hij ging voor, twee trappen op en toen nog een kortere, die ons bracht op een belvedère boven op het huis.

— »Wees zoo goed rond te zien,» zeide hij toen wij boven waren, »en zeg mij of dit het Boston van de negentiende eeuw is.»

Aan mijn voeten lag een groote stad. Mijlen ver strekten zich breede straten, overschaduwd door boomen en omzoomd met fraaie gebouwen, meestal niet in lange reeksen maar in grootere of kleinere groepen, in alle richtingen uit. Elk gedeelte bevatte groote open pleinen met vele boomen, waartusschen standbeelden schitterden en fonteinen in de late najaarszon. Openbare gebouwen van reusachtige afmetingen en een grootsche bouworde, zonder voorbeeld in mijn tijd, verhieven hunne statige lijnen aan alle kanten. Zekerlijk had ik nooit deze stad gezien of eene andere dergelijke. Eindelijk zag ik westwaarts. Dat blauwe lint, naar de ondergaande zon leidend, was immers de bochtige Charles? Ik keek naar het oosten; de haven van Boston strekte zich uit tusschen zijne hoofden, ik miste geen enkel van de groene eilandjes.

Toen wist ik dat ik de waarheid vernomen had over het wonderbaarlijke geval dat mij gebeurd was.

HOOFDSTUK IV.

Ik viel niet flauw, maar de poging om mijn toestand te begrijpen, maakte mij zeer duizelig, en ik herinner mij dat mijn gezel mij zijn sterken arm moest geven om mij van het dak naar een ruim vertrek boven in huis te geleiden, waar hij er op stond dat ik een paar glazen goeden wijn zou drinken en iets zou eten.

— »Ik denk dat het nu wel met u zal schikken,» zeide hij vroolijk. »Ik zou niet zulk een hard middel hebben gebruikt om u te overtuigen van het gebeurde, als uw

haastigheid, overigens volkomen verschoonbaar in deze omstandigheden, mij niet eenigszins genoodzaakt had. Ik was,» voegde hij er lachende bij, »een beetje bang, dat ik een pak slaag zou krijgen als ik niet voort maakte. Ik herinner mij dat de Bostonners van uw tijd flinke boksers waren en niet van gekheid hielden. Ik geloof, dat gij nu wel niet meer denkt dat ik u voor den mal houd.»

— »Als gij mij gezegd had,» antwoordde ik met diep ontzag, »dat duizend in plaats van honderd jaren waren voorbijgegaan, sedert ik voor het laatst deze stad heb aanschouwd, zou ik u nu willen gelooven.»

— »Een eeuw slechts is voorbij,» hernam hij, »maar in menig duizendtal jaren van de geschiedenis, hebben er minder merkwaardige veranderingen plaats gehad. — En nu», zeide hij, »zijn hand uitstekende met onweerstaanbare vriendschappelijkheid, »laat mij u hartelijk welkom heeten in het Boston van de twintigste eeuw en in mijn huis. Mijn naam is Leete, zij noemen mij Dr. Leete.»

— »Mijn naam,» zeide ik, terwijl ik hem de hand drukte, »is Julius West.»

— »Het is mij zeer aangenaam kennis met u te maken, Mijnheer West,» antwoordde hij. „Aangezien dit huis gebouwd is op de grondslagen van het uwe, hoop ik dat gij er u gemakkelijk thuis in zult voelen.»

Na de ververschingen, presenteerde Dr. Leete mij een bad en andere kleeren, waarvan ik gaarne gebruik maakte.

Het scheen niet dat bijzondere veranderingen in mannenkleeren voorgekomen waren onder de groote wijzigingen waarvan mijn gastheer gesproken had, want, op

eenige kleinigheden na, verwonderde mijn nieuw gewaad mij volstrekt niet.

Lichamelijk was ik nu weer mij zelf. Maar het zal den lezer bevreemden hoe het geestelijk met mij gesteld was. Wat mijn gedachten waren, toen ik mij zoo plotseling als het ware in een nieuwe wereld geworpen zag, zal hij willen weten. Laat ik hem tot antwoord verzoeken, zich eensklaps, in een oogwenk, van de aarde overgeplaatst te denken, bijvoorbeeld in het Paradijs. Wat zouden dan wel zijn aandoeningen zijn? Zoude zijn gedachten dadelijk terugkeeren naar de aarde die hij juist verlaten had, of zou hij, na den eersten schok, zijn vorig leven welhaast tijdelijk vergeten, door de geprikkelde belangstelling in zijn nieuwe omgeving? Alles wat ik kan zeggen is, dat als zijne ondervinding eenigszins op de mijne geleek, de laatste onderstelling de juiste zou wezen.

De indrukken van verbazing en nieuwsgierigheid, die mijne nieuwe omgeving teweegbracht, hielden mijn geest bezig na den eersten schok, met uitsluiting van alle andere gedachten. Tijdelijk waren de herinneringen van mijn vorig leven in slaap gewiegd.

Niet zoo spoedig was ik lichamelijk hersteld door de goede zorgen van mijn gastheer, of ik verlangde weer naar het plat; en aanstonds zaten wij daar gemakkelijk in luie stoelen, met de stad onder en om ons. Nadat Dr. Leete mijne vele vragen beantwoord had, betreffende oude punten die ik miste en nieuwe die in de plaats gekomen waren, vroeg hij mij in welk opzicht mij het verschil tusschen de nieuwe en de oude stad het sterkste getroffen had.

— »Om eerst van kleinigheden te spreken,» antwoordde

ik, »geloof ik waarlijk dat de totale afwezigheid van schoorsteenen en van rook, de bijzonderheid is die mij het meest treft.»

— »O´ja,» sprak mijn metgezel op een toon van groote belangstelling, »ik had de schoorsteenen vergeten, het is al zoo lang dat zij uit het gebruik zijn. Het is bijna een eeuw geleden dat de ruwe manier van stoken die gij noodig had om warmte te krijgen, in onbruik raakte.»

— »In het algemeen,» zeide ik, »is wat mij het meest opvalt van de stad, de stoffelijke welvaart bij het volk die uit hare pracht is af te leiden.»

— »Ik zou heel wat geven voor één enkelen blik op het Boston van uw tijd,» hernam Dr. Leete.

»Geen twijfel, zooals gij te kennen geeft, dat de steden toen nogal povere vertooningen maakten. Indien gij smaak genoeg gehad hadt om ze mooi te maken, wat ik niet zoo onbeleefd zal zijn te betwijfelen, dan zou toch de algemeene armoede, voortspruitende uit uw zonderling stelsel van arbeid, u de middelen daartoe onthouden hebben. Bovendien was de geweldige zelfzucht die toen heerschte, in strijd met liefde voor het algemeen welzijn. De weinige welvaart die gij bezat, schijnt bijna geheel besteed te zijn geworden aan particuliere weelde. Tegenwoordig daarentegen, is geene bestemming van overgeschoten rijkdom zoo in aanzien als de versiering van de stad, waarvan allen in gelijke mate profiteeren.»

De zon was ondergegaan toen wij weer naar boven kwamen, en terwijl wij praatten, daalde de nacht over de stad.

— »Het wordt donker,» zeide Dr. Leete. »Laten wij naar beneden gaan. Ik wilde u mijn vrouw en dochter voorstellen.»

Zijn woorden herinnerden mij de vrouwenstemmen die ik om mij heen had hooren fluisteren toen ik in het bewuste leven terugkeerde; en bijzonder nieuwsgierig hoe de dames van het jaar 2000 wel waren, stemde ik met bereidwilligheid in het voorstel toe.

Het vertrek waarin wij de vrouw en de dochter van mijn gastheer vonden, zoowel als overal in huis, was gevuld met een zacht licht, dat ik wist dat kunstmatig moest wezen, ofschoon ik de bron niet kon ontdekken die het verspreidde. Mevrouw Leete was een buitengewoon goed uitziende en nog frissche vrouw van ongeveer den leeftijd van haar echtgenoot; terwijl de dochter, in den eersten blos der rijpheid, het schoonste meisje was dat ik ooit had gezien. Haar gelaat was zoo betooverend als donkerblauwe oogen, teedere kleur en volmaakte trekken het konden maken, maar al had het haar gezicht aan bijzondere bekoorlijkheid ontbroken, zou de onberispelijke weelderigheid van hare gestalte, haar een plaats hebben verschaft onder de schoonheden van de negentiende eeuw. Vrouwelijke zachtheid en fijnheid waren in dit liefelijke meisje vereenigd met een gezondheid en een overvloedige lichamelijke veerkracht, die dikwijls ontbroken hadden bij de vrouwen waarmede ik haar kon vergelijken. Het was een toevallige overeenkomst, klein in verhouding tot de algemeene vreemdheid van den toestand, maar toch treffend, dat haar naam juist Edith moest zijn.

De avond die volgde was zekerlijk eenig in de geschiedenis van de conversatie, maar het zou een dwaling zijn te meenen dat onze gesprekken bijzonder stijf of moeilijk waren. Ik geloof integendeel dat onder onnatuurlijke, in den zin van ongewone, omstandigheden de menschen

het natuurlijkst handelen, waarschijnlijk om de reden dat zulke omstandigheden alle kunstmatigheid verbannen. Ik weet in elk geval dat mijn onderhoud dien avond met de vertegenwoordigers van een andere eeuw en een andere wereld, door vernuftige eenvoudigheid en openhartigheid werd gekenmerkt, zooals slechts zelden de vrucht is van een lange vriendschap.

Natuurlijk konden zij over niets spreken als over de zonderlinge gebeurtenis die maakte dat ik daar was; zij spraken er over met een belangstelling zoo frisch en oprecht, dat het onderwerp het spookachtige en onaangename karakter verloor hetwelk anders licht te sterk had kunnen zijn. Men zou ondersteld hebben dat zij er aan gewoon waren achterblijvers uit een andere eeuw te ontvangen, zoo uitstekend was hun takt.

Wat mij-zelf betreft, nooit herinner ik mij dat de werkzaamheid van mijn geest zoo vlug en scherp was als dien avond, of mijn gevoel vatbaarder voor indrukken. Natuurlijk bedoel ik niet dat het bewustzijn van mijn verbazingwekkenden toestand ooit een oogenblik weg was, maar de voornaamste invloed daarvan was tot dusver een koortsachtige opgewondenheid, een soort van geestelijke dronkenschap.

Edith Leete nam weinig deel aan het gesprek, maar toen ik verscheidene keeren door de aantrekkingskracht van hare schoonheid haar moest aanzien, vond ik hare oogen op mij gevestigd met een verterende aandacht, bijna met verrukking. Het was duidelijk dat ik haar de allerhoogste belangstelling inboezemde, wat niet vreemd was indien zij een meisje met eenige verbeelding was. Ofschoon ik meende dat nieuwsgierigheid de voornaamste reden van hare belangstelling uitmaakte, zou het mij

niet zoo hebben aangedaan indien zij minder schoon geweest ware.

Dr. Leete, zoowel als de dames, scheen grootelijks geïnteresseerd door mijn verhaal van de omstandigheden onder welke ik was gaan slapen in de onderaardsche kamer. Iedereen gaf verklaringen van de manier waarop ik daar vergeten was, en de onderstelling waarover wij het ten slotte eens werden, gaf ten minste een geloofwaardige oplossing, ofschoon niemand natuurlijk ooit zal weten of zij in bijzonderheden juist is. De aschlaag gevonden boven op het vertrek duidt aan dat het huis afgebrand was. Neem aan dat de brand uitgebroken was in den nacht van mijn slaap. Dan blijft alleen over om aan te nemen dat Sawyer omgekomen was in het vuur of door eenig ongeluk daarmede in verband, de rest volgt in dat geval van zelf. Niemand dan hij en Dr. Pillsbury wisten, hetzij van de kamer hetzij van mijn verblijf daar in, iets af, en Dr. Pillsbury die denzelfden avond naar New-Orleans was vertrokken, had waarschijnlijk van den brand in 't geheel niets vernomen. De slotsom van mijne vrienden en van iedereen moet geweest zijn, dat ik in de vlammen was gebleven. De opruiming van de overblijfselen, indien niet zeer volledig, kon de opening in de fundeeringen die met mijn kamer in verband stond, niet hebben blootgelegd. Ongetwijfeld, indien de plek weer bebouwd geworden ware, dan zou zulk een opruiming hebben plaats gehad; maar de moeilijke tijden en de weinige gezochtheid van de buurt konden den herbouw zeer goed hebben belet. De grootte van de boomen die er nu stonden, bewijst, zeide Dr. Leete, dat de plek minstens een halve eeuw lang open moest geweest zijn.

HOOFDSTUK V.

Toen in den loop van den avond, de dames naar hunne kamers waren gegaan, probeerde Dr. Leete of ik lust had om te gaan slapen, zeggende dat als ik wilde, mijn bed gereed was, maar als ik op wilde blijven, hem niets grooter genoegen zou doen dan mij gezelschap te houden. »Ik ben zelf een plakker», zeide hij, »en zonder een schijn van vleierij, mag ik zeggen dat een belangwekkender kameraad dan gij moeielijk te bedenken zou zijn. Het gebeurt werkelijk niet elken dag dat men in de gelegenheid is met iemand uit de negentiende eeuw te praten.»

Nu had ik juist den geheelen avond met eenigen angst het oogenblik tegemoet gezien waarop ik, bij het naar bed gaan, alleen zou zijn. Omringd van deze allerbeminnelijkste vreemdelingen, opgewekt en gesteund door hun vriendelijk medegevoel, was ik in staat gebleven om mijn geestelijk evenwicht te bewaren. Maar toen zelfs, in de gapingen van het discours, had ik gezichten gehad, zoo helder als bliksemflitsen, van de gruwelijkheid der bevreemding die ik onder de oogen zou moeten zien als ik geen afleiding meer had. Ik wist dat ik dien nacht niet zou kunnen slapen, en om wakker te liggen en te denken, ik geloof niet dat het lafhartigheid verraadt, wanneer ik zeg dat ik daar bang voor was. Toen ik, in antwoord op mijn gastheers vraag, hem dit openhartig meedeelde, zeide hij dat het vreemd zou zijn als ik niet zoo dacht, maar dat ik geen angst behoefde te hebben voor het slapen; als ik naar bed zou willen gaan, zou hij mij een middel geven dat mij een goede nachtrust

zou verschaffen, zonder fout. Den volgenden morgen zou ik bepaald wakker worden met het gevoel van een oud burger van den nieuwen staat.

— »Alvorens ik dat krijg,» antwoordde ik, »moet ik eerst wat meer weten van het Boston waarin ik nu ben teruggekeerd. U verteldet mij toen wij op het plat waren, dat ofschoon maar een eeuw voorbijgegaan was sedert ik in slaap gevallen ben, er meer merkwaardige veranderingen in den toestand van het menschdom waren voorgevallen dan in menig voorafgaand duizendtal jaren. Met de stad vóor mij kon ik dat zeer goed gelooven, maar ik ben zeer begeerig te weten waarin sommige van de veranderingen hebben bestaan. Om ergens een begin te maken, want het onderwerp is zoo groot, welke oplossing hebt gij wel gevonden voor het arbeiders-vraagstuk? Het was een onverstaanbaar raadsel in de negentiende eeuw, toen ik verdween was de maatschappij den ondergang nabij, omdat men het antwoord maar niet kon vinden. Het is wel de moeite waard om honderd jaar te slapen om te weten te komen wat het juiste antwoord was, indien gij het ten minste al gevonden hebt.»

— »Nu 'er tegenwoordig geen arbeiders-vraagstuk bestaat,» antwoordde Dr. Leete, »en er geen mogelijkheid is om er weer een te krijgen, geloof ik dat wij kunnen zeggen het opgelost te hebben. De maatschappij zou inderdaad ten volle verdiend hebben ondergegaan te zijn, als zij in gebreke was gebleven zulk een gemakkelijk raadsel te ontdekken. Om de waarheid te zeggen, had de maatschappij niet eens noodig het raadsel te raden. Men kan zeggen dat het vanzelf opgelost is.

»De oplossing kwam als de slotsom van een proces van eene maatschappelijke evolutie, die niet anders had kun-

nen eindigen. Alles wat men te doen had, was die evolutie erkennen en ondersteunen toen hare strekking onmiskenbaar werd.»

— »Ik kan alleen zeggen,» antwoordde ik, »dat toen mijn verdooving begon, zulk een evolutie nog niet erkend geworden was.»

— »Het was immers in 1887 dat uwe verdooving begon?»

— »Ja, 30 Mei 1887.»

Mijn ondervrager beschouwde mij peinzend gedurende eenige oogenblikken. Toen merkte hij op: — »en gij zegt mij dat zelfs toen er geen algemeene erkenning was van de soort van crisis die de samenleving tegemoet ging? Natuurlijk geloof ik uw mededeeling ten volle. De zonderlinge verblindheid van uwe tijdgenooten voor de teekenen der dagen, is een verschijnsel dat door vele geschiedschrijvers besproken is, maar weinig historische feiten zijn voor ons moeilijker te begrijpen dan juist dit, zoo duidelijk en onmiskenbaar schijnen ons de teekenen, die ook onder uwe oogen hebben moeten komen, van de naderende verandering. Ik zou u verplicht zijn, Mijnheer West, als gij mij een eenigszins meer bepaalde voorstelling kondt geven van de opvatting die gij en menschen van uwe ontwikkeling, van den staat en de vooruitzichten van de samenleving in 1887 waart toegedaan. Gij moet toch tenminste hebben ingezien dat de uitgebreide industrieele en maatschappelijke moeilijkheden, en de onderliggende ontevredenheid van alle klassen over de maatschappelijke ongelijkheid en de algemeene ellende van het menschdom, dragers waren van groote veranderingen van welken aard dan ook.»

— »Dat zagen wij inderdaad in,» antwoordde ik. »Wij

voelden dat de samenleving haar anker verloor en gevaar liep te stranden. Waar het zou stranden wist niemand, maar iedereen was bang voor de rotsen.»

— »Evenwel,» zeide Dr. Leete, »was de richting van den stroom toch duidelijk waarneembaar als gij maar de moeite had genomen van te kijken, en de richting was niet naar de rotsen maar naar een dieper vaarwater.»

— »Dat het niet moeilijk is om het gebeurde te voorspellen, gevoel ik nu beter dan ooit. Maar wat ik zeggen kan is dat het vooruitzicht zoodanig was, toen ik mijn langen slaap begon, dat ik niet verwonderd zou geweest zijn indien ik vandaag neergezien had op een hoop gezengde en begroeide bouwvallen, in plaats van op deze machtige stad.»

Dr. Leete luisterde zeer aandachtig naar mij en knikte peinzend toen ik uitgesproken was.

— »Wat gij daar zeidet,» hernam hij, »zal beschouwd worden als een merkwaardige voldoening voor Storiot, wiens beschrijving van uw tijdvak algemeen overdreven werd gevonden in de schildering van de duisternis en de verwarring in de gemoederen der menschen.

»Dat een tijdvak van overgang, gelijk het uwe, vol opwinding en beweging zou zijn, kon men inderdaad verwachten, maar met het oog op de duidelijkheid van de strekking der beweging, zou men gelooven, dat hoop, meer dan vrees, de doorgaande stemming van de openbare meening zou geweest zijn.»

— »U hebt mij nog niet verteld welke de oplossing van het raadsel was die gij gevonden hebt,» zeide ik. »Ik ben begeerig te weten door welke stoornis in de natuurlijke gevolgen, de vrede en de voorspoed teweeggebracht zijn.

die gij nu schijnt te genieten als een vervolg op het tijdvak van ons.»

— »Pardon,» zeide mijn gastheer, »rookt u ook?»

En niet voordat onze sigaren aangestoken waren en goed brandden zetten wij het gesprek voort.

— »Nu gij meer lust hebt om te praten dan om te slapen, evenals ik, kan ik misschien niet beter doen dan u een denkbeeld trachten te geven van ons hedendaagsch stelsel van arbeid, om tenminste den indruk weg te nemen, als zou er eenig geheim steken achter den gang van deze evolutie.

»De Bostonners van uw tijd hadden den naam van veel te vragen, en ik zal mijn afkomst toonen door u een vraag te stellen om te beginnen. Wat noemt gij wel het meest in het oog vallende van de werkquaestie van uw tijd?»

— »Natuurlijk de werkstakingen,» antwoordde ik.

— »Juist, maar wat maakte de stakingen zoo geducht?»

— »De groote vakvereenigingen.»

— »En wat was de oorzaak van die groote vereenigingen?»

— »Wel, de arbeiders beweerden dat zij geörganiseerd moesten zijn om hunne rechten te verdedigen tegen de groote kapitalen.»

— »Dat is het juist,» zeide Dr. Leete; »de vakvereenigingen en de werkstakingen waren alleen een gevolg van de concentratie van kapitaal tot grootere hoeveelheden dan ooit te voren gezien was. Voordat deze concentratie begon, terwijl tot nog toe handel en nijverheid gedreven werden door ontelbare kleine belanghebbenden met weinig kapitaal, inplaats van door een klein getal van groote belanghebbenden met uitgebreid kapitaal, was de werk-

man betrekkelijk onafhankelijk in zijne verhouding tot den werkgever. Bovendien, toen een klein kapitaal of een nieuw denkbeeld voldoende was voor iemand om zich in zaken te vestigen, werden werklieden onophoudelijk werkgevers en er bestond geen onoverkomelijke scheiding tusschen de beide klassen. Vakvereenigingen waren overbodig en er was geen sprake van werkstakingen. Maar toen de periode van beperkte kapitalen opgevolgd was door groote ophoopingen van kapitaal, veranderde alles. De afzonderlijke werkman, die betrekkelijk van belang was voor den kleinen werkgever, werd onbeduidend en machteloos tegenover de groote concentratie, terwijl tegelijkertijd het hem onmogelijk werd gemaakt op te klimmen tot patroon. Zelfverdediging moest hij zoeken in vereeniging met zijne kameraden.

»De stukken uit dien tijd bewijzen dat de aanvallen op de concentratie van kapitaal geweldig waren. De menschen geloofden, dat de maatschappij er door bedreigd werd met een tirannie erger dan ooit doorstaan was. Zij geloofden, dat de groote ondernemingen een juk van erger slaafschheid smeedden dan ooit aan de menschen was opgelegd, van slavernij niet onder menschen maar onder machines, ongevoelig voor eenigen anderen drang dan onverzadelijke hebzucht. Van achteren beschouwd, kunnen wij ons niet verbazen over hunne wanhoop, want zekerlijk was nooit de menschheid blootgesteld geweest aan een ellendiger lot dan de periode van afgrijselijken dwang zou zijn die zij tegemoet zagen.

»Intusschen, zonder in het minst door het geraas afgeschrikt te worden, ging het opnemen van alle zaken in steeds grootere ondernemingen voort. In de Vereenigde Staten was er, na het begin van het laatste kwart gedeelte

der eeuw, geen kans van slagen voor een zaak van welken aard ook in eenig belangrijk vak van handel en nijverheid, die niet gesteund werd door een groot kapitaal. Gedurende de laatste tiental jaren waren de weinige kleine huizen die nog bestonden, sterk verminderende overblijfselen uit een vorig tijdvak, of enkel bijloopers van de groote monopolies, of zij behoorden tot een bedrijf van te weinig belang om de kapitalen aan te trekken. Die kleine zaken verkeerden in den toestand van ratten en muizen, zij leefden in hoeken en gaten en alleen als zij in vergetelheid bleven, konden zij bestaan. De spoorwegmaatschappijen waren samengesmolten, tot dat eenige weinige syndicaten alle lijnen van het land in handen hadden. Van elk voornaam artikel waren de fabrieken in het bezit van syndicaten. Deze syndicaten, *trusts*, of hoe zij ook heetten, stelden de prijzen vast en vernietigden alle concurrentie, behalve wanneer evengroote combinaties oprezen. Dan volgde er een worsteling, eindigende met een nog grootere vereeniging. De groote stads-bazaar verdrong den dorps-winkel door zijne depôts, en verdrong in de stad zelf al de kleinere concurrenten, totdat alle handel van een geheele buurt onder één dak werd samengebracht, met honderd vroegere winkeliers als bedienden. Zonder eigen zaken om zijn geld in te steken, vond de kleine kapitalist geen andere belegging dan de aandeelen en obligaties van de onderneming waar hij werkzaam werd, en zijn afhankelijkheid was dus tweevoudig.

»Het feit, dat het wanhopige verzet tegen het vereenigen van alle zaken in eenige weinige machtige handen, dit geenszins kon beletten, bewijst dat er groote economische drijfveeren voor geweest moeten zijn.

»De kleine kapitalisten, met hunne ontelbare geringe beleggingen, hadden het veld geruimd voor de groote ophoopingen van geld, omdat zij behoorden tot een tijd van kleine dingen en geheel onbekwaam waren om aan de eischen van de eeuw van stoom en telegraaf en reusachtige ondernemingen te voldoen. De vorige orde van zaken te herstellen, zelfs indien het mogelijk geweest ware, zou zijn het terugkeeren tot diligences. Geweldig en ondragelijk genoemd en vervloekt door de slachtoffers, moesten zelfs dezen toegeven, dat de nationale arbeid door de opstapeling van kapitaal, grootelijks gebaat was geworden, dat uitgebreide bezuinigingen waren verkregen door concentratie van beheer en éenheid van bedrijf; bovendien, dat sedert het nieuwe stelsel in de plaats van het oude gekomen was, de rijkdom vermeerderd was op een tot dusver ongehoorde schaal. Wel is waar had deze vermeerdering voornamelijk gediend om de rijken nog rijker te maken, en de kloof tusschen hen en de armen te vergrooten; maar de omstandigheid bleef bestaan, dat bloot als een middel om rijkdom voort te brengen, het kapitaal betere diensten had bewezen naarmate het geconcentreerd werd. Herstel van de oude vormen, indien mogelijk, zou zeker een grootere gelijkheid teweeggebracht hebben, met meer persoonlijke waardigheid en vrijheid, maar enkel ten koste van algemeene armoede en schorsing van den stoffelijken vooruitgang.

»Had men dan geen middel, om over de diensten van dit machtige, rijkdom-scheppende beginsel te beschikken, zonder zich te bukken onder een geld-heerschappij gelijk aan die van Carthago? Zoo spoedig de menschen dit begonnen te bedenken, vonden zij het antwoord gereed liggen. De beweging van zaken door steeds grootere massa's kapi-

taal gedreven, de neiging tot monopolies, waartegen men zich zoo wanhopig en vruchteloos had verzet, werd ten slotte in hare ware gedaante erkend als een ontwikkeling, die enkel volledig behoefde te worden om aan de menschheid een gouden toekomst te ontsluiten.

»In het begin van de vorige eeuw kreeg deze ontwikkeling haar beslag door de geheele vereeniging van al het kapitaal van het geheele volk. De nijverheid en de handel hielden op met gedreven te worden door een stel onverantwoordelijke lichamen en syndicaten van particulieren naar hun luim en voor winst; zij werden toevertrouwd aan een enkel college, vertegenwoordigende het volk, en beheerd in het algemeen belang en tot algemeen voordeel. Dat wil zeggen, het volk organiseerde zich tot éen groote onderneming, die alle kleine ondernemingen in zich opnam, het werd de eenige kapitalist in de plaats van al de andere kapitalisten, de uitsluitende werkgever, het monopolie waarin alle monopolies werden opgelost, een monopolie in welker voordeelen alle burgers deelden. In éen woord, het volk der Vereenigde Staten nam het bestuur van hare eigen zaken in handen, zooals zij een goede honderd jaar geleden hare eigen regeering had aanvaard; zij organiseerde zich nu voor industrieele doeleinden, gelijk zij dat vroeger voor politieke had gedaan. Ten laatste, verbazend laat in de geschiedenis van de wereld, bespeurde men de voor de hand liggende waarheid, dat geen onderwerp zoozeer de publieke zaak is als de nijverheid en de handel, waarop het leven van het volk berust, en dat haar aan bijzondere personen over te laten voor hun bijzonder voordeel, is een gelijksoortige dwaasheid, ofschoon van een onvergelijkelijk grootere beteekenis, als de staatkundige regeering over

te geven aan koningen en edelen voor hun persoonlijk genoegen.»

— »Zulk een ontzettende verandering als gij beschrijft,» zeide ik, »zal natuurlijk niet zonder groote bloedstorting en vreeselijke schokken hebben plaats gehad.»

— »Integendeel,» antwoordde Dr. Leete, »er is volstrekt geen geweld gebruikt. De verandering was lang voorzien. De openbare meening was er rijp voór geworden en zij werd gesteund door het geheele volk.

»Het was niet mogelijk haar tegen te gaan, noch door geweld, noch door redeneering. Aan den anderen kant had de volksopinie omtrent de groote lichamen hare bitterheid verloren, naar gelang men hunne noodzakelijkheid inzag als een schakel, een overgangstoestand, in de evolutie van het ware stelsel. De hevigste vijanden van de groote private monopolies moesten nu erkennen, hoe onwaardeerbaar en hoe onvermijdelijk hunne rol was geweest om het volk op te voeden in het denkbeeld zijn eigen zaken te besturen. Vijftig jaar geleden zou het brengen van allen arbeid onder nationaal beheer, ook aan de luchthartigsten een zeer gewaagde proefneming hebben toegeschenen. Maar door een reeks van overtuigende lessen, waargenomen en bestudeerd door iedereen, hadden de groote lichamen een voorraad nieuwe denkbeelden aan het volk geleerd. Men had lange jaren syndicaten geldsommen zien behandelen, grooter dan de inkomens van staten, en den arbeid van duizenden menschen zien besturen met een volkomenheid en een spaarzaamheid, onbereikbaar in kleinere lichamen. Men had het axioma leeren verstaan, dat, hoe grooter de zaak is, hoe eenvoudiger de beginselen van inrichting kunnen zijn; dat, zooals de machine vertrouwbaarder is dan de hand, het

stelsel, dat in een groote onderneming het werk doet van het oog des meesters in eene kleine zaak, betere uitkomsten oplevert. Zoo geschiedde het, dank zij de groote kapitaal-ophoopingen zelve, toen het voorgesteld werd dat het volk hunne werkzaamheden zou overnemen, dat het plan niets bevatte dat onuitvoerbaar scheen zelfs voor de bloôhartigsten. Zeker was het een stap verder dan men tot dusver gegaan was, een breedere generalisatie, maar het feit zelf, dat het volk de eenige ondernemer zou wezen, zou spoedig, naar men zag, vele moeilijkheden doen verdwijnen, waarmede de gedeeltelijke monopolies nog te kampen hadden gehad.»

HOOFDSTUK VI.

Dr. Leete zweeg, en ik trachtte in stilte eenig algemeen denkbeeld te krijgen van de wijzigingen in de inrichting van de maatschappij, die opgesloten lagen in de onzettende omwenteling die hij had aangeduid.

Eindelijk zeide ik: »het idee van een dergelijke uitbreiding van de bemoeiingen van het gouvernement, is op zijn minst nogal overweldigend.»

— »Uitbreiding!» herhaalde hij, »welke uitbreiding?»

— »In mijn tijd,» antwoordde ik, »vond men dat de eigenlijke werkkring van de regeering, strikt genomen, bepaald moest zijn tot het bewaren van de orde en het verdedigen van het land tegen vijanden, dat wil zeggen, tot de instellingen van politie en van leger.»

— »En wie zijn in 's hemels naam de vijanden van het land?» riep Dr. Leete uit. »Zijn het Frankrijk, Engeland, Duitschland, of honger, koude en naaktheid? In uwe dagen waren de regeeringen gewoon bij de minste buitenlandsche moeielijkheden, de lichamen van de burgers bij honderden en duizenden over te geven aan dood en verminking, en hunne bezittingen te verspillen als water en dit meestal zonder eenig denkbaar voordeel voor de slachtoffers. Wij hebben geen oorlogen meer en deze regeering heeft niet het middel om oorlog te voeren, maar om ieder burger tegen honger, koude en naaktheid te beschermen en om in al zijn lichamelijke en geestelijke behoeften te voorzien, bezit de regeering het middel om gedurende een zeker aantal jaren over zijn werkkrachten te beschikken. Neen, Mijnheer West, ik ben er zeker van dat bij nadenken gij zult inzien dat in uw tijd, en niet in den onzen, de uitbreiding van regeeringsbemoeiing groot was. Zelfs niet voor het beste doel zouden de menschen thans aan het gezag zulk een macht verleenen als toen gebruikt werd voor de verderfelijkste oogmerken.»

— »Vergelijkingen daargelaten,» zeide ik, »zouden de zucht naar populariteit en de omkoopbaarheid van onze openbare personen, in mijn tijd als een onoverkomelijke hinderpaal beschouwd zijn voor de aanvaarding van regeeringswege van het beheer der nationale industrie. Wij zouden gemeend hebben dat geen schikking erger kon wezen, dan om aan de staatslieden de contrôle van de rijkdomvoortbrengende kracht van het volk toe te vertrouwen. Zijne stoffelijke belangen waren toch reeds veel te veel de speelbal van partijen.»

— »Gij hadt ongetwijfeld gelijk,» hernam Dr. Leete, »maar dit alles is nu veranderd. Wij hebben geen partijen of

staatslieden, en populariteits-bejag of omkooperij zijn woorden alleen met een historische beteekenis.»

— »De menschelijke natuur moet dan wel erg veranderd zijn,» merkte ik op.

— »Volstrekt niet,» sprak Dr. Leete, »maar de toestanden van het leven zijn veranderd, en daarmede de drijfveer van menschelijke handelingen. De inrichting van de maatschappij bij u was zoó, dat ambtenaren voortdurend verleid werden om hun macht te misbruiken ten behoeve van het persoonlijk oordeel van henzelven of van anderen. Onder zulke omstandigheden schijnt het bijna vreemd dat gij hun een enkel van uwe belangen durfdet opdragen Tegenwoordig daarentegen is de maatschappij zoo ingericht dat geen beambte, hoe kwalijk-gezind ook, op eenigerlei manier voordeel zou kunnen plukken of doen plukken uit misbruik van gezag. Al ware hij zulk een slechte ambtenaar als gij verkiest, hij zou niet omkoopbaar kunnen zijn. Hij heeft er geen enkele reden voor. Ons systeem stelt geen premie op oneerlijkheid. Maar dit zijn zaken die gij alleen begrijpen kunt als gij mettertijd ons beter leert kennen.»

— »Maar gij hebt mij nog niet gezegd hoe gij de arbeidsquaestie hebt geregeld,» zeide ik. »Wij spreken alleen over de kapitaal-quaestie. Nadat de natie het beheer had overgenomen van molens, fabrieken, spoorwegen, boerderijen, mijnen en in het algemeen van het kapitaal van het land, bleef toch het arbeiders-vraagstuk bestaan. Door de verantwoordelijkheid van den kapitalist te aanvaarden, had de natie tevens de moeielijkheden van zijn positie aanvaard.»

— »Van het oogenblik af,» antwoordde Dr. Leete,» dat de natie de verantwoordelijkheid van het kapitalisme had aanvaard, verdwenen die moeielijkheden. De algemeene organisatie van den arbeid onder éen bestuur bevatte de oplossing

van een vraagstuk, dat in uw tijd en met uw stelsel, een onoplosbaar vraagstuk, en terecht, werd gerekend te zijn.»

— »Dus,» was mijn vermoeden, »gij hebt eenvoudig het beginsel van algemeenen dienstplicht, zooals wij het opvatten, op de arbeids-quaestie toegepast?»

— Ja,» zeide Dr. Leete; »dit was iets dat vanzelf volgde zoodra de natie de eenige kapitaliste was geworden. Men was reeds aan het denkbeeld gewoon dat de verplichting van elk burger, die lichamelijk niet ongeschikt was om zijn militairen dienst te vervullen ter verdediging van het vaderland, gelijk en onafwendbaar was. Dat het evenzeer de plicht van elk burger was om zijn aandeel bij te dragen in diensten met hand of hoofd tot onderhoud van het vaderland, was even duidelijk, ofschoon niet voordat het volk werkgever werd, de burgers in staat kwamen deze soort van diensten te bewijzen, rechtvaardiglijk en algemeen. Geen organisatie van den arbeid was mogelijk toen de werkgevers bestonden uit honderden en duizenden personen en lichamen, die geen onderlinge samenwerking begeerden of zelfs mogelijk maakten. Het gebeurde dus onophoudelijk dat lieden die werken wilden, geen werk konden vinden, terwijl aan den anderen kant, zij die een gedeelte of het geheel van hunne verplichtingen tegenover de maatschappij niet wilden nakomen, dit gemakkelijk konden doen.»

— »De dienstplicht is nu algemeen, denk ik....?»

— »Algemeen, maar niet gedwongen,» antwoordde Dr. Leete. »Het wordt beschouwd al iets zoo natuurlijks en redelijks dat het denkbeeld van dwang verdwenen is. Men zou iemand een ongeloofelijk verachtelijk persoon vinden, die in zoo'n geval dwang zou noodig hebben. Toch zou het noemen van ons stelsel »dienstplicht,»

een zwakke aanduiding van de volstrekte algemeenheid zijn. Onze maatschappelijke orde is er zoo geheel op gebouwd en uit afgeleid, dat als het denkbaar ware dat iemand er aan ontsnapte, hij zonder mogelijkheid van bestaan zou geraken. Hij zou zich hebben gesloten buiten de wereld, zich van zijn natuurgenoten hebben afgesneden; hij zou in één woord, zelfmoord hebben gepleegd.»

— »Is de duur van inlijving in dit arbeidsleger levenslang?»

— »O neen, het begint later en het eindigt eerder dan de gemiddelde werkduur in uw tijd. Uwe werkplaatsen waren vol kinderen en oude menschen, maar wij wijden de geheele jeugd aan de opvoeding, en den rijperen leeftijd, wanneer de lichamelijke krachten beginnen af te nemen wijden wij aan rust en aangename verpoozing. Het tijdvak van arbeid duurt vier en twintig jaar, het begint als de opvoeding afgeloopen is, op een en twintig-jarigen leeftijd, en het eindigt bij vijf en veertig. Na vijf en veertig, vrijgesteld van arbeid, blijft de burger nog beschikbaar voor bijzondere oproepingen in gevallen van plotselinge en groote toeneming van vraag naar werkkrachten, tot dat hij den leeftijd van vijf en vijftig bereikt, maar zulke oproepingen worden zelden, inderdaad bijna nooit gedaan. De vijftiende October is wat wij noemen inlijvingsdag, omdat dan zij die een en twintig jaar geworden zijn, ingelijfd worden bij het arbeidsleger, en tegelijk worden zij, die na vier en twintig jaren dienst, den ouderdom van vijf en veertig hebben bereikt, op eervolle wijze ontslagen. Het is de groote dag van het jaar bij ons, van welken wij alle andere gebeurtenissen rekenen, onze Olympiade, behalve dat bij jaarlijks is.»

HOOFDSTUK VII.

— »Nadat gij uw arbeidsleger in dienst hebt gesteld,» zeide ik, »meen ik dat uwe grootste moeilijkheid zal beginnen, want dan houdt de overeenkomst met een militair leger op. Soldaten hebben allen hetzelfde en iets zeer eenvoudigs te doen; de behandeling van de wapenen te leeren, te marcheeren en op wacht te staan. Maar het arbeidsleger moet leeren en uitoefenen twee of drie honderd verschillende beroepen en betrekkingen. Welke administratie kan zoo goed zijn, dat zij wijselijk uitmaakt welke soort van bezigheid door elk individu van een groot volk zal worden gedaan?»

— »Het bestuur heeft met deze zaak niets te maken.»

— »Wie dan?»

— »Iedereen doet het voor zich zelf in verband met zijn natuurlijken aanleg; terwijl de uiterste moeite wordt besteed om hem te doen ontdekken wat zijn natuurlijke aanleg werkelijk is. Het beginsel waarop ons stelsel berust, is, dat iemands begaafdheden, lichamelijk of geestelijk, beslissen wat hij kan verrichten tot het grootste nut van de natie en tot de grootste voldoening voor hem-zelf. Terwijl de verplichting om iets te doen niet ontweken kan worden, verlaten wij ons op vrijwillige keuze, die enkel aan eenige noodige bepalingen onderworpen is, om uit te maken welke soort van arbeid door ieder zal worden gedaan. Daar het geluk van iemand gedurende zijn diensttijd afhangt van de liefde die hij heeft voor zijn werk, zien ouders en onderwijzers van de vroegste jeugd nauwkeurig naar aanwijzingen van bijzon-

dere geschiktheden bij kinderen. Een grondige studie van het nationale werksysteem, met de geschiedenis en de beginselen van alle bedrijven, is een hoofdzaak bij onze opvoeding. Ofschoon handenarbeid niet mag verstoren de algemeene geestelijke ontwikkeling, die de scholen moeten geven, wordt er genoeg aan gedaan om dezen jongelieden, behalve hun theoretische kennis van de nationale bezigheden, fabriekmatig en landbouwkundig, eene zekere bekendheid te verschaffen met de werktuigen en de inrichtingen. Onze scholen bezoeken voortdurend onze werkplaatsen en ondernemen dikwijls lange uitstapjes om eenige bijzondere instellingen van nijverheid te bestudeeren. Vroeger schaamde iemand zich niet om grof onwetend te zijn omtrent alle bedrijven behalve zijn eigen, maar zulke onwetendheid zou strijdig zijn met ons denkbeeld van iedereen in staat te stellen met verstand een keus doen van het beroep dat hem het beste bevalt. Gewoonlijk heeft een jongmensch lang voor hij ingelijfd wordt, uitgevonden welke bezigheid hij zal gaan doen, zich een groote hoeveelheid kennis daarover eigengemaakt en hij ziet met ongeduld het tijdstip te gemoet dat hij zich aan haar zal kunnen wijden.»

— »Maar het zal toch niet altijd zoo zijn,» zeide ik, »dat het aantal vrijwilligers voor eenig vak juist zoo groot is als het benoodigde aantal. Gewoonlijk zal het onder of boven de vraag zijn.»

— »De voorraad vrijwilligers moet altijd geheel voldoende zijn,» antwoordde Dr. Leete. »Het is de taak van de regeering om toe te zien dat dit het geval is. Het aantal vrijwilligers voor elk bedrijf wordt altijd nauwkeurig nagegaan. Als er voor eenig bedrijf een aanmerkelijk overkompleet is, leidt men er uit af dat dit vak aantrek-

kelijker is dan andere. Aan den anderen kant, als het aantal vrijwilligers gevaar loopt onder de vraag te blijven, weet men dat het vak in quaestie lastiger wordt gevonden. Het is ook de taak van de regeering om steeds de voorwaarden van alle beroepen gelijk te maken, zoodat alles even begeerlijk wordt voor de personen die er aanleg voor hebben. Dit wordt gedaan door de werkuren in de verschillende vakken te laten afhangen van de moeilijkheid. De lichtere bedrijven, die onder aangename omstandigheden worden uitgeoefend, hebben op deze manier de meeste uren, terwijl een onaangenaam vak, als mijnwerker, zeer korte uren heeft. Er is geen algemeene theorie, geen regel *a priori*, waardoor de aantrekkelijkheid van elken arbeid wordt bepaald. Het bestuur volgt eenvoudig, door van de eene klasse van werklieden leden af te nemen en die te voegen bij andere klassen, de meening van de arbeiders zelven zooals zij zichtbaar is in het getal vrijwilligers. Het beginsel is dat het werk van geen enkel mensch zwaarder behoort te zijn dan het werk van een ander, en de werklieden zijn zelf de rechters. Deze regel kent geen grenzen. Als eenige soort van bezigheid zoo zwaar of zoo onaangenaam zou zijn, dat, om vrijwilligers te werven, de arbeidsdag tot tien minuten beperkt moest worden, zou men het doen. Indien dan nog niemand haar zou willen verrichten zou zij onuitgevoerd blijven. Maar natuurlijk is een matige afneming van het aantal werkuren, verbonden aan andere voorrechten, voldoende om alle noodige vrijwilligers voor elken arbeid te krijgen. En als werkelijk de onvermijdelijke bezwaren en gevaren van eenig noodzakelijk beroep zoo groot waren, dat geen belofte van voordeelen groot genoeg zou zijn om den afkeer van de menschen te over-

winnen, dan zou de regeering dat beroep enkel maar uit de klasse van gewone vakken hebben te nemen door het »buitengewoon bezwaarlijk» te verklaren, en hen die het beoefenden bijzonder verdienstelijk voor het algemeene welzijn, om overstelpt te worden met vrijwilligers. Onze jongelieden zijn zeer eerzuchtig en laten zulke gelegenheden niet voorbij gaan. Gij zult natuurlijk inzien dat afhankelijkheid van zuiver vrijwillige keuze noodzakelijk medebrengt de afschaffing van alles dat ongezond of bijzonder gevaarlijk zou zijn. Gezondheid en veiligheid zijn condities die in alle bedrijven gelden. De natie verminkt en doodt niet hare werklieden, zooals de particuliere kapitalisten en lichamen in uw tijd deden.»

— »Als er meer liefhebbers voor een beroep zijn dan plaatsen, hoe beslist gij dan tusschen de sollicitanten?» vroeg ik.

— »De voorkeur hebben zij die de meeste kennis bezitten van het vak. Niemand evenwel, die gedurende achtereenvolgende jaren er bij blijft om te willen toonen wat hij in een bedrijf kan leveren, wordt op den duur geweigerd. Ondertusschen, als iemand niet dadelijk kan worden toegelaten bij het begeerde vak, heeft hij gewoonlijk een of meer andere bedrijven waarvoor hij aanleg bezit, schoon niet in de hoogste mate. Iedereen is wel genoodzaakt zijn aanleg zoo goed te kennen dat hij niet enkel éen keus van beroep heeft, maar nog een tweede en een derde, zoodat, hetzij bij het begin van zijn loopbaan of later, wegens den vooruitgang van uitvindingen of veranderingen in de vraag, hij in de onmogelijkheid komt van het eerste vak uit te oefenen, hij toch een aanverwante bezigheid kan vinden. Dit beginsel van tweede of derde keuze is onmisbaar in ons stelsel. Ik

moet er bijvoegen, dat, met betrekking tot de tegenovergestelde mogelijkheid van een plotseling gebrek aan vrijwilligers in eenig vak, of een plotselinge behoefte aan meer werkkrachten, de administratie, terwijl zij afhangt van het vrijwillige stelsel in den regel, steeds in reserve houdt de bevoegdheid om bijzondere arbeiders op te roepen of de noodige krachten elders in dienst te nemen. In het algemeen kunnen echter alle nooden van deze soort, worden vervuld door leden van de klasse der gewone of grovere werklieden.»

— »Hoe wordt deze klasse van gewone werklieden geworven?» vroeg ik; »daar gaat toch waarschijnlijk niemand vrijwillig in.»

— »Dit is de rang dien alle recruten bekleeden gedurende de eerste drie jaren van hunnen dienst. Niet dan na afloop van dit tijdvak, gedurende hetwelk hij beschikbaar is voor elke bezigheid op aanwijzing van zijne meerderen, wordt iemand toegelaten tot de keus van een eigen beroep. Deze drie jaren van strenge tucht gelden voor iedereen, en onze jonge lieden zijn zeer blijde om deze school te verlaten en over te gaan tot de betrekkelijke vrijheid van den bedrijfsarbeid. Indien iemand zoo dom ware geen keus te willen doen, zou hij eenvoudig een gewoon werkman blijven; maar gij begrijpt wel dat zulke gevallen niet dikwijls voorkomen.»

— »Als iemand éens een vak heeft gekozen,» merkte ik op, »moet hij er zeker zijn geheele leven bij blijven.»

— »Dat is niet noodig,» antwoordde Dr. Leete; »herhaalde en enkel grillige veranderingen van bezigheid worden niet aangemoedigd of zelfs toegestaan, maar iedere werkman is natuurlijk vrij, om, onder zekere bepalingen en in overeenstemming met de behoeften van den dienst,

over te gaan in een ander bedrijf dat hem beter lijkt dan zijn eerste keus. In dit geval wordt zijn aanvraag beschouwd alsof hij voor het eerst dienst nam en op dezelfde voorwaarden. En dit niet alleen, maar een werkman kan eveneens, onder gepaste bepalingen en niet te dikwijls, overgeplaatst worden op zijn verzoek van een gedeelte van het land naar een ander gedeelte in het zelfde vak. Onder uwe regeling kon iemand die niet tevreden was, wel zijn werk in den steek laten, maar hij liet dan tevens zijn middel van bestaan in den steek, en liep de risico van zijn verder levensonderhoud. Wij zien dat het getal menschen die een bedrijf waar zij aan gewend zijn, willen veranderen voor een nieuw bedrijf, en oude kennissen en omgeving voor vreemde, klein is. Alleen de mindere soort van werklieden wenschen zoo dikwijls te veranderen als de wetten slechts toelaten. Natuurlijk worden verplaatsingen of verzoeken om ontslag wegens gezondheidsredenen altijd verleend.»

— »Voor het handwerk geloof ik dat dit stelsel uitstekend is», zeide ik; »maar hoe is het gesteld met het hoofdwerk. Zonder hoofdwerkers kunt gij toch niet bestaan. Hoe worden zij dan gekozen in onderscheid met de anderen die den handenarbeid moeten verrichten. Dat is nog al een moeilijke uitzoekerij, zou ik denken.»

— »Dat is het ook,» hernam Dr. Leete, »de fijnste toetssteen is hierbij noodig, en daarom laten wij de vraag of iemand een hoofd- dan wel een handwerker zal zijn, geheel aan hem-zelf over. Aan het eind van het tijdvak van drie jaar als gewoon arbeider, kan iedereen kiezen, in overeenstemming met zijn natuurlijken smaak of hij zich geschikt wil maken voor een kunst of een ambt, dan of hij boer of ambachtsman wil worden. Als hij gevoelt dat

hij beter werk zal kunnen verrichten met zijn hersens dan met zijn spieren, vindt hij alle gelegenheid om de deugdelijkheid van zijn roeping te onderzoeken, om zijn roeping te volgen en er, zoo mogelijk, zijn vak van te maken. De scholen voor technologie, voor de medicijnen, voor kunst, muziek of tooneel en van hoogere vrije wetenschap, staan altijd open voor aspiranten zonder eenige beperking.»

— »Maar worden die scholen niet overstelpt door jonge lieden wier eenige beweegreden is om niet te werken?»

Dr. Leete glimlachte eenigszins scherp.

— »Niemand heeft reden om de vakscholen te bezoeken om het werken te ontgaan, wees daar verzekerd van,» zeide hij. »Zij zijn ingericht voor leerlingen met bijzonderen aanleg voor de onderwezen vakken, en iemand zonder aanleg zou met meer gemak dubbele werkuren volhouden in zijn beroep dan hier de klassen te volgen. Natuurlijk vergissen velen zich te goeder trouw in hunne roeping, en als zij inzien dat zij aan de eischen van de scholen niet kunnen voldoen, gaan zij heen en keeren terug tot de andere bezigheden; niemand ziet er hen op aan, want men is er juist op gesteld dat sluimerende talenten worden ontwikkeld, die men alleen in de praktijk kan onderzoeken. De inrichtingen van onderwijs in uw dagen hingen van den steun van de leerlingen af om te blijven bestaan en men schijnt dikwijls diploma's te hebben verleend aan ongeschikte personen die naderhand in de wereld kwamen. Onze scholen zijn nationale instellingen en door de examens te komen is een onweerlegbaar bewijs van bijzondere bekwaamheden.»

»En deze gelegenheid voor een wetenschappelijke opleiding» — ging mijn gastheer voort — »blijft open voor

iedereen tot het dertigste jaar, waarna geen studenten worden aangenomen, omdat anders het tijdvak te kort zou wezen tot het jaar van ontslag uit den dienst in de gewone beroepen. In uw tijd moesten jongelieden hun vak zeer jong kiezen, en tengevolge daarvan, vergisten zij zich dikwijls in hunne roeping. Men heeft later ingezien, dat de natuurlijke geschiktheid van sommigen zich later ontwikkelt dan bij anderen, en daarom, terwijl de keus van een beroep op het vierentwintigste jaar gedaan kan worden, blijft de gelegenheid bestaan tot het dertigste.»

Een vraag die reeds een dozijn keeren op mijn lippen was geweest, deed ik nu; een vraag in verband met iets, dat in mijn tijd beschouwd werd als de grootste moeilijkheid voor een afdoende oplossing van het sociale vraagstuk. — »Het is hoogst vreemd,» zeide ik, »dat gij nog niet gesproken hebt over de manier om de loonen te regelen. Als het volk de eenige werkgever is, moet de regeering bepalen hoeveel ieder verdienen zal, van de dokters tot de slootgravers. Ik kan alleen zeggen, dat bij ons dit nooit gegaan zou zijn en ik zie niet in, hoe het nu gaat, ten minste als de menschelijke natuur niet veranderd is. In mijn tijd was niemand tevreden met wat hij verdiende. Zelfs al voelde hij, dat hij genoeg kreeg, dan meende hij vast, dat zijn buurman te veel kreeg, wat even erg was. Indien de algemeene ontevredenheid hierover, in stede van verdeeld te worden over verwenschingen en samenspanningen tegen ontelbare afzonderlijke werkgevers, had gericht kunnen worden op éen enkelen, en dat wel op de regeering, zou de sterkste regeering nooit twee betaaldagen hebben beleefd.»

Dr. Leete lachte hartelijk.

— »Juist, juist,» zeide hij. »Een algemeene werkstaking zou waarschijnlijk op den eersten betaaldag zijn gevolgd, en een werkstaking tegen de regeering gericht, is een omwenteling.»

— »Hoe voorkomt gij dan een omwenteling per dag?» vroeg ik. »Heeft een of andere wonderbaarlijke wijsgeer een nieuw rekenstelsel uitgedacht, om iedereen tevreden te stellen in het bepalen van de volstrekte en betrekkelijke waarde van alle soorten van diensten, hetzij verricht door spier of hersens, door hand of stem, door oog of oor? Of is de menschelijke natuur zelf veranderd, zoodat niemand zijn eigen voordeel zoekt, maar iedereen het voordeel van zijn buurman? Een van beide moet gebeurd zijn.»

»Noch het één, noch het ander,» antwoordde Dr. Leete lachende, »is geschied. En nu, mijnheer West, ging hij voort, u moet bedenken dat u mijn patiënt bent zoowel als mijn gast, en mij veroorloven u een weinig slaap voor te schrijven, voor mij verder praten. Het is over drieën.»

— »Het recept is zeker heel verstandig,» zeide ik. »Ik hoop alleen maar dat het toegepast kan worden.»

— »Daar zal ik voor zorgen,» sprak de dokter, en hij gaf mij een wijnglas van iets, dat mij in slaap deed vallen, zoodra ik in bed lag.

HOOFDSTUK VIII.

Toen ik wakker werd gevoelde ik mij zeer opgefrischt en ik lag een langen tijd te soezen in het genot van

lichamelijken welstand. De aandoeningen van den vorigen dag, mijn ontwaken in het jaar 2000, het gezicht van het nieuwe Boston, mijn gastheer en zijn gezin, en de wonderlijke dingen die ik vernomen had, vormden een witte, open plaats in mijn brein. Ik dacht dat ik thuis in mijn slaapkamer was,, en de fantasieën die ik, half droomende en half wakende maakte, hadden betrekking op de gebeurtenissen en indrukken van mijn vorig leven.

Droomerig overpeinsde ik de bijzonderheden van Decoratie-dag, mijn uitstapje met Edith en hare ouders naar den berg Auburn, en het eten bij hen na onzen terugkeer in de stad. Ik bedacht, hoe lief Edith er dien dag had uitgezien, en dat bracht mij op ons huwelijk, maar nauwelijks was ik aan dat genoegelijke onderwerp begonnen toen ik opgeschrikt werd uit mijn droom door de herinnering aan den brief dien ik den vorigen avond van den aannemer had ontvangen, waarin hij de nieuwe werkstakingen aankondigde, die tot in het oneindige de voltooiing van ons huis konden verschuiven. Het verdriet van deze herinnering deed mij geheel ontwaken. Ik herinnerde mij een afspraak met den aannemer tegen elf uur en deed mijn oogen open om op de klok aan het einde van mijn bed te zien hoe laat het was. Maar ik zag geen klok, en wat meer was, ik merkte dadelijk, dat ik niet in mijn kamer was. Ik sprong op in het bed en keek verschrikt rond in de kamer.

Ik denk wel eenige oogenblikken gezeten te hebben, rondkijkende, zonder in staat te zijn te gissen, wie en waar ik was. Vreemd dat de indruk van deze onpersoonlijkheid zoo rampzalig is, maar wij zijn zoo geschapen. Er zijn geen woorden voor den zieleangst, dien ik uitstond gedurende dit eindelooze, blinde zoeken naar mij-zelf in

de oneindige ruimte. Geen andere aandoening van het gemoed is mogelijkerwijze te vergelijken bij het gevoel van algeheelen geestelijken stilstand, tengevolge van het verlies van een grondslag voor de gedachten, een uitgangspunt, dat iemand overkomt in de oogenblikken van verduistering van de ikheid. Ik hoop dit gevoel nooit meer te zullen hebben.

Ik weet niet hoe lang deze toestand duurde — het scheen een onmetelijke tijd — toen, als een bliksemstraal, de herinnering aan alles terugkwam. Ik wist weer waar en wie ik was, en hoe ik daar kwam, en dat die tooneelen uit het leven van gisteren die aan mij waren voorbijgetrokken, een geslacht betroffen, lang, lang geleden tot stof vergaan. Ik sprong uit het bed, ik stond in het midden van de kamer met de handen aan de slapen van het hoofd, opdat zij niet zouden barsten. Toen viel ik voorover op het ledikant, met het gezicht in de kussens, onbewegelijk. De reactie die onvermijdelijk was ten gevolge van de opwinding en de geestelijke koortsachtigheid, die het eerste gevolg geweest waren van mijne ontzettende aandoening, was gekomen. De crisis die gewacht had op de volle erkenning van mijn toestand, en van alles wat er uit voortvloeide, had mij aangegrepen, en met gesloten tanden en hijgende borst lag ik terneer en streed voor mijn behoud. In mijn gemoed was alles in elkaar gestort, gevoelsgewaarwordingen, associaties van gedachten, denkbeelden over menschen en dingen, alles was opgelost en had den samenhang verloren en was ondergegaan in een kookende massa, in een oogenschijnlijk onherstelbaren chaos. Er waren geen rustpunten over, niets was op zijn plaats gebleven. Alleen de wil bleef over, maar was ooit een menschelijke wil krachtig genoeg om tot zulk een on-

stuimige zee te zeggen: stil, houd u rustig! Ik durfde niet denken. Elke poging om te bevatten wat mij gebeurd was en wat daaruit volgde, veroorzaakte een ondragelijke spanning van het brein. De gedachte dat ik twee menschen was, dat mijn ikheid dubbel was, begon mij onweerstaanbaar te bekoren als een eenvoudige oplossing van het geval.

Ik wist dat ik op het punt stond van mijn verstand te verliezen. Als ik daar bleef liggen denken was ik verloren. Afleiding, welke dan ook, moest ik hebben, en ten minste de afleiding van lichamelijke inspanning. Ik sprong op, en kleedde mij haastig aan, deed mijn kamerdeur open en ging de trappen af. Het was nog vroeg, nog niet geheel dag, en ik vond niemand beneden. Er was een hoed in de gang en ik ontsloot de straatdeur, die zoo losjes bevestigd was dat inbraak niet tot de gevaren van het moderne Boston bleek te behooren. Twee uren wandelde of rende ik door de straten van de stad, vooral in het schiereilandgedeelte van de stad. Niemand dan een oudheidkundige die iets weet van het verschil tusschen het Boston van heden met het Boston van de negentiende eeuw, kan zich eenigszins voorstellen welke reeks van ontzettende verrassingen ik onderging op mijn tocht. Van het dak gezien, den vorigen dag, was mij de stad inderdaad vreemd voorgekomen, maar dat was enkel de algemeene aanblik. Hoe volkomen de verandering geweest was begreep ik eerst nu ik door de straten ging. De weinige oude herkenningsteekens verhoogden enkel den indruk, want zonder hen zou ik mij hebben kunnen verbeelden in een andere plaats te zijn. Iemand zal in zijn kindsheid zijn geboortestad verlaten en vijftig jaar later terugkomen, wanneer hij haar in vele opzichten

veranderd zal zien. Hij is verwonderd, maar hij is niet ontzet. Hij weet dat er een groote tijdsruimte verloopen is en hij is zich evenzeer veranderingen bewust bij zichzelf. Hij herinnert zich de stad van vroeger nog maar flauw. Maar vergeet niet dat ik geen gevoel had van een groot verschil in tijd. Volgens mijn bewustzijn was het nog gisteren, eenige uren geleden, dat ik gewandeld had in dezelfde straten die nu bijna geen enkel punt van overeenkomst meer bezaten met de oude stad. Het beeld van haar was zoo versch en sterk dat het niet verdreven werd door den indruk van de nieuwe stad, maar daarmede worstelde, zoodat mij nu de eene en dan de andere voorkwam te bestaan. Niets zag ik dat hierdoor niet verkleurd was, zooals de gezichten van een verbleekte fotografie.

Eindelijk stond ik weer voor de deur van het huis waar ik uit was gekomen. Instinctmatig moeten mijne voeten mij naar de plek van mijn oude woning hebben gebracht, want ik had geen bepaald plan om terug te komen. Het was mij niet bekender dan eenige andere plaats in de stad van een vreemd geslacht, noch kon ik de bewoners beschouwen als mij minder vreemd dan alle andere mannen en vrouwen, die nu leefden. Indien de deur gesloten ware geweest, dan zou ik door de weerstand herinnerd zijn geworden dat ik er eigenlijk niets te maken had en zou heen gegaan zijn, maar zij gaf toe aan den druk van mijn hand, en met onvaste schreden door de gang gaande, kwam ik in een van de kamers. Ik viel op een stoel neer en bedekte mijn brandende oogen met de handen om de verschrikking van de vreemdheid buiten te sluiten. Mijn zieleangst was zoo groot, dat ik er lichamelijk door in de war raakte. De wanhoop

in die oogenblikken, toen het was alsof mijn brein wegsmolt en de verslagenheid van mijne hulpeloosheid — hoe kan ik haar beschrijven. Ik jammerde als een verloren mensch. Ik voelde, dat, als er geen hulp kwam, ik mijn verstand zou verliezen. En de hulp bleef niet uit. Ik hoorde het geruisch van kleêren en zag op. Edith Leete stond voor mij. Haar schoon gelaat vloeide over van innig medelijden.

— »O, wat scheelt u toch, mijnheer West,» zeide zij. »Ik was hier, toen u binnen kwam. Ik zag hoe vreeselijk bedroefd u was, en toen ik u hoorde klagen, kon ik niet zwijgen. Wat is u overkomen? Waar bent u geweest? Kan ik niets voor u doen?»

Misschien had zij onwillekeurig haar handen uitgestoken in een gebaar van medelijden, terwijl zij sprak. Hoe dit zij, ik had hen in de mijne gevat en hield mij vast met een zoo sterken drang, als iemand die op het punt staat te verdrinken het touw grijpt dat hem wordt toegeworpen. Terwijl ik naar haar gezicht vol erbarming opzag en hare oogen, vochtig van aandoening, hield mijn hoofd op te draaien. De teedere menschelijke ontferming, die in den zachten druk van hare vingers trilde, bracht mij den steun dien ik noodig had. Dit schonk mij de kalmte als van een tooverdrank.

— »God zegene u,» zeide ik na eenige oogenblikken. »Hij moet u mij gezonden hebben. Ik denk dat ik krankzinnig zou geworden zijn als gij niet gekomen waart.» De tranen stonden haar in de oogen.

— »O, mijnheer West,» riep zij uit. »Hoe onhartelijk moet gij ons hebben gevonden! Hoe konden wij u ook zoo lang alleen laten! Maar nu is het toch over, niet waar? U bent nu zeker beter, is 't niet?»

— »Ja,» zeide ik, »dank zij u. Als u nog niet dadelijk weg wilt gaan, zal ik gauw weer mijzelf wezen.»

— »Ik ga zeker niet weg,» hernam zij, met een kleine trilling in het gelaat, dat meer medelijden uitdrukte dan duizend woorden. »U moet het niet onhartelijk vinden, dat wij u zoolang aan uw lot overlaten. Ik heb haast niet geslapen van nacht, zoo dacht ik er over, hoe vreemd gij van morgen zoudt ontwaken; maar vader zeide, dat u lang zoudt slapen. Hij zeide, dat het beter was u niet te veel medelijden te toonen in het begin, maar u afleiding trachten te bezorgen en u op uw gemak te zetten.»

— »Dat doet u inderdaad,» zeide ik. »Maar u ziet dat het nog al een sprong is, honderd jaar, en ofschoon ik het gisteravond minder voelde, had ik van ochtend heel rare gewaarwordingen.» Nu ik hare handen vasthield en mijn oogen op haar gevestigd had, kon ik zelfs een weinig spotten met mijn ellende.

— »Niemand dacht er aan dát gij van morgen zoo vroeg alleen zoudt zijn gaan wandelen,» vervolgde Edith. »O, mijnheer West, waar bent u toch geweest?»

Toen vertelde ik haar mijn indrukken van mijn ontwaken tot het oogenblik dat ik haar vond, juist zoo als ik het beschreven heb. Het verhaal overstelpte haar met aandoenlijk medelijden, en ofschoon ik een van hare handen had losgelaten, trachtte zij niet de andere terug te trekken, omdat zij wel zag hoeveel goed het mij deed.

— »Ik kan mij wel eenigszins voorstellen wat voor een gevoel dat geweest is,» sprak zij. »Het moet verschrikkelijk geweest zijn. En dat wij u zoo alleen hebben laten tobben! Zult u ons ooit kunnen vergeven?»

— »Maar nu is het weg. Voor het oogenblik hebt u het totaal op de vlucht gejaagd.»

— »Zult u dan oppassen dat het niet terug keert?» vroeg zij angstig.

— »Daar kan ik nog niet voor instaan,» antwoordde ik. »Het is nog te vroeg om daar iets van te zeggen, omdat alles nog zoo vreemd voor mij wezen zal.»

— »Maar u moet tenminste niet probeeren er alleen tegen te vechten,» ging zij voort. »Beloof ons dat u bij ons zult komen en goede vrienden met ons zult worden en ons toestaan u te helpen. Misschien kunnen wij niet veel doen, maar dat zal toch beter zijn dan alleen blijven met zulke gevoelens.»

— »Als ik mag zal ik altijd bij u komen,» zeide ik.

— »O ja ja, dat moet u zeker doen,» hernam zij haastig. »Om u te helpen zou ik alles doen wat ik kon.»

— »Alles wat ik vraag is dat u mij eenigszins beklagen zult, zooals u nu schijnt te doen,» was mijn antwoord.

— »Dat is dan afgesproken,» zeide zij lachend door hare tranen; »den volgenden keer komt u het mij zeggen, inplaats van in uw eentje heel Boston door te loopen.»

De afspraak dat wij geen vreemden voor elkaar zouden zijn, scheen mij niet anders dan natuurlijk, zoo dicht bij elkander hadden ons gebracht mijn verdriet en hare liefdevolle tranen.

»Ik beloof,» voegde zij er bij, met een uitdrukking van bekoorlijke schalkschheid, terwijl zij sprak allengs overgaande in geestdrift, »dat, als gij bij mij komt, ik u zoo erg beklagen zal als ge maar wilt, maar u moet geen oogenblik denken dat ik u wezenlijk beklaag, opdat uw droefheid lang zal duren. Ik weet dat de wereld tegenwoordig een hemel is vergeleken bij de wereld in uw tijd, en dat het eenige gevoel dat u spoedig zult krijgen, een

gevoel van dankbaarheid aan God zal zijn, dat uw leven toen op zulk een zonderlinge manier werd weggenomen en u werd teruggeschonken nú.»

HOOFDSTUK IX.

Mijnheer en Mevrouw Leete schrokken niet weinig, toen zij spoedig daarna beneden kwamen, nu zij hoorden dat ik reeds door de heele stad was geweest, en het was duidelijk dat zij aangenaam verrast waren dat het geval mij zoo weinig had aangegrepen.

— »Uw wandeling moet natuurlijk zeer interessant zijn geweest,» begon Mevrouw Leete, toen wij weldra om de ontbijttafel gezeten waren. »U zult heel wat nieuws hebben gezien.»

— »Bijna alles wat ik zag was nieuw,» antwoordde ik. »Maar wat mij onder anderen verwonderde was dat ik geen winkels of bankierskantoren zag. Wat is er met de handelaars en de bankiers gebeurd? Zijn zij allemaal opgehangen, zooals de anarchisten vroeger wilden doen?»

— »Zoo erg niet,» zeide Dr. Leete. »Wij hebben ze eenvoudig aan den dijk gezet. Hun functiën zijn niet noodig in de moderne wereld.»

— »Wie verkoopt u dan de dingen die gij wenscht te koopen?» vroeg ik.

— »Er wordt tegenwoordig niet verkocht of gekocht; de verdeeling van goederen gaat nu anders. En bankiers —

omdat wij geen geld hebben, zijn die heeren ook overbodig.»

— »Juffrouw,» zeide ik, tegen Edith, »ik vrees dat uw vader een loopje met mij neemt. Ik neem het hem niet kwalijk, want de verleiding door mijn onnoozelheid moet heel sterk wezen. Maar er zijn toch grenzen aan mijn lichtgeloovigheid wat mogelijke wijzigingen in de maatschappij betreft.»

— »Vader denkt niet aan scherts, dat weet ik zeker,» antwoordde zij met een geruststellend lachje.

Het gesprek nam nu een andere wending; het onderwerp van dames-modes werd, als ik mij wel herinner, door Mevrouw Leete teberde gebracht, en niet voor na het ontbijt, toen de dokter mij uitgenoodigd had hem te volgen naar het dak, waar hij blijkbaar het liefste was, kwam hij op het chapiter terug.

— »Het verbaasde u, toen ik zeide dat er tegenwoordig geen handel en geen geld meer was, maar een oogenblik nadenken zal u overtuigen dat er handel bestond en geld in uw tijd noodig was alleen omdat de productie aan particulieren was overgelaten, en dat een en ander dus nu overbodig is.»

— »Ik zie niet dadelijk hoe dat in elkaar zit,» antwoordde ik.

— »Het is toch zeer eenvoudig,» merkte Dr. Leete op. »Toen ontelbare en van elkander onafhankelijke personen de benoodigdheden voor het leven en voor uitspanning voortbrachten, was er een eindelooze ruil noodig tusschen de personen om hun te geven wat zij verlangden. Deze ruil was de handel en geld het onmisbaar ruil-middel. Maar zoodra de natie de eenige producente van alle soorten van goederen werd, was er geen ruil tusschen personen noodig. Alles werd verkrijgbaar gesteld in een magazijn

en nergens anders kon men iets ontvangen. Een stelsel van onmiddellijke verspreiding van uit de magazijnen kwam in de plaats van den handel en hiervoor had men geen geld noodig.»

— »Hoe is die verspreiding ingericht?» vroeg ik.

— »Op de aller-eenvoudigste manier,» antwoordde Dr. Leete. »Iedere burger van den staat wordt bij het begin van het jaar gecrediteerd in de grootboeken der natie met zijn aandeel in de jaarlijksche productie van het volk, en een krediet-kaart wordt hem ter hand gesteld, waarop hij in de openbare magazijnen die men vindt in elke gemeente, kan krijgen alles wat hij verlangt en wanneer hij het verlangt. Deze schikking, zult gij zien, treedt in de plaats van allen koophandel tusschen producenten en consumenten. Misschien zult gij onze krediet-kaarten wel eens willen zien.

»U merkt op, ging hij voort terwijl ik met belangstelling het bordpapier bezag dat hij mij gegeven had, dat deze kaart een zeker aantal dollars vertegenwoordigt. Het oude woord hebben wij overgehouden, maar niet de zaak. Het woord dollar staat niet voor iets werkelijks, maar dient alleen als een teeken waarmede wij de waarde van verschillende goederen berekenen. Daarom is alles geprijsd, in dollars en in centen, als in uw tijd. De waarde van wat ik op deze kaart neem wordt aangeteekend door den beambte, die van deze hokjes zooveel afknipt als ik bestel.»

— »Als u iets wilt koopen van uw buurman, zou u dan een gedeelte van uw krediet op hem kunnen laten overschrijven?» vroeg ik.

— »Vooreerst,» was het antwoord, »hebben onze buren niets aan ons te verkoopen, maar in geen geval is ons

krediet verplaatsbaar, het is strikt persoonlijk. Voor dat de natie een dergelijke overdracht zou goedkeuren, zou zij zich eerst naar al de omstandigheden van de zaak informeeren, om de volstrekte eerlijkheid er van te kunnen waarborgen. Het zou reden genoeg zijn geweest, al ware er geen andere geweest, om het geld af te schaffen, dat het bezit van geld niet bewijst dat men er recht op heeft. In de handen van iemand die het gestolen heeft of er een moord voor gedaan heeft, is het even veel waard als voor hen die het door vlijt hebben verdiend. Tegenwoordig geven de menschen elkaar geschenken uit vriendschap, maar koopen en verkoopen wordt beschouwd als volstrekt onbestaanbaar met de wederzijdsche welwillendheid en opoffering die onder burgers behooren te zijn, en met het gevoel van gemeenschappelijk belang waarop ons maatschappelijk stelsel berust. Naar onze denkbeelden is koopen en verkoopen ten eenemale onmaatschappelijk in alle opzichten, het is eene oefening van onze zelfzucht ten nadeele van anderen, en geen samenleving waarvan de leden in zulk een school worden grootgebracht, kan zich verheffen boven een zeer lagen graad van beschaving.»

— »Wat gebeurt er als gij eens meer noodig hebt op een jaar dan uw kaart aanwijst?» vroeg ik.

— »De voorraad is zoo groot dat wij gewoonlijk overhouden,» antwoordde Dr. Leete. »Maar als buitengewone uitgaven zouden maken dat er een eind aan kwam, kunnen wij eenig voorschot krijgen op het volgende jaar, ofschoon deze manier van doen niet aangemoedigd wordt en er een hoog disconto wordt gerekend om het tegen te gaan. Natuurlijk als iemand een verkwister bleek, dan zou hij zijn deel per maand of per week ontvangen, of zelfs in het geheel niet toegestaan worden het zelf te administreeren.»

— »Als gij uw portie niet opmaakt, zal zij waarschijnlijk aangroeien?»

— »Dat wordt alleen gepermitteerd tot op zekere hoogte wanneer een buitengewone uitgave in het vooruitzicht is. Maar als men geen kennis geeft van het tegendeel, neemt men aan dat de ingezeten die van zijn krediet niet ten volle gebruik maakt, er geen gelegenheid voor heeft, en het overschot wordt gedaan bij het algemeene overschot.»

— »Dit is een stelsel dat geen spaarzaamheid bij de burgerij aankweekt,» merkte ik op.

— »Daar dient het ook niet voor,» was het antwoord. »De natie is rijk en verlangt niet dat iemand zich het gebruik van iets goeds ontzeggen zal. In uw dagen waren de menschen verplicht geld en goed te sparen voor het geval van toekomstig gebrek en voor hunne kinderen. Deze noodzakelijkheid maakte dat karigheid een deugd werd. Maar nu zou zij zulk een prijzenswaardig doel niet hebben, en met de nuttigheid is ook de lofwaardigheid verdwenen. Niemand kent eenige zorg voor de toekomst, noch voor hem-zelf, noch voor zijn kinderen, want de natie waarborgt het onderhoud, de opvoeding en het welvaren van elken burger, van de wieg tot aan het graf.»

— »Hoe kan die dat waarborgen?» zeide ik. »Welke zekerheid heeft men dat de waarde van iemands arbeid de natie zal schadeloos stellen voor hare uitgaven te zijnen behoeve? Over het geheel kan de maatschappij mogelijk al hare leden onderhouden, maar sommigen zullen meer verdienen dan wat zij noodig hebben, en anderen minder. Dit brengt ons terug op de loonquaestie, waarover gij tot nu niet gesproken hebt. Het was juist

het punt, als gij u herinnert, waar wij gisteren-avond bij gebleven zijn, en ik zeg weer, evenals ik toen zeide, dat naar mijn idee uw arbeidsstelsel hier op de grootste moeielijkheid zal stuiten. Hoe, vraag ik nog eens, hoe kunt gij op een bevredigende wijze het loon of de vergoeding bepalen van de menigte beroepen, die noodig zijn voor de behoeften van de samenleving? Bij ons was de marktwaarde de prijs van den arbeid van alle soort, zoowel als van alle goederen. De werkgever betaalde zoo weinig als hij kon, de werkman vroeg zoo veel mogelijk. Het was zedelijk wel geen zeer fraai systeem, dat erken ik, maar het verschafte ons toch een ruwe en gemakkelijke formule om een quaestie uit te maken, die duizend keer per dag moet uitgemaakt worden zoolang de wereld niet stilstaat. Wij wisten geen andere praktische manier om ons te redden.»

— »Ja,» antwoordde Dr. Leete, »dat was de eenige praktische manier in een orde van zaken die de belangen van ieder particulier vijandig stelde tegenover de belangen van ieder ander; maar het zou jammer geweest zijn, indien het menschdom geen beter plan had kunnen maken, want het uwe was eenvoudig de toepassing op de onderlinge betrekkingen van de menschen, van de hondsche leuze: »de een zijn dood is den andere zijn brood.» Het loon voor diensten hing niet af van het gevaar, de moeite of de inspanning die er aan verbonden was; want over de geheele wereld schijnt het dat de gevaarlijkste, de lastigste en de onaangenaamste bezigheid verricht werd door de slechtst-betaalde klassen; maar enkel van den nood van diegenen, die de diensten moesten gebruiken.»

— »Dat geef ik alles toe,» zeide ik. »Maar, met al de gebreken, was het systeem om de prijzen te regelen naar

de marktwaarde een praktisch systeem, en ik kan niet begrijpen welk voldoend middel gij in de plaats daarvan hebt uitgedacht. Als de regeering de eenige werkgeefster is, is er natuurlijk geen arbeidsmarkt of marktprijs. De loonen van alle soorten moeten willekeurig door de regeering worden vastgesteld. Ik kan mij geen samengestelder en lastiger werkkring denken dan deze, die, hoe ook vervuld, steeds algemeene ontevredenheid moet kweeken.»

— »Ik geloof, met uw verlof,» hervatte Dr. Leete, »dat gij de moeilijkheid overdrijft. Neem aan een lichaam van verstandige lieden, dat belast is met het vaststellen van alle soorten van loonen en dat bij een maatschappelijke organisatie die, zooals de onze, werk verschaft voor iedereen en de keuze van beroep vrij laat. Denkt gij niet dat, hoe onbevredigend de eerste tarieven ook mochten wezen, de fouten spoedig verbeterd zouden worden? De bevoordeelde bedrijven zouden spoedig te veel vrijwilligers tellen en de te min betaalde zouden te kort komen, totdat de onrechtvaardigheden verdwenen zouden zijn. Maar dit is buiten de quaestie, want, ofschoon dit plan uitvoerbaar zou wezen, het maakte geen deel uit van ons stelsel.»

— »Hoe worden de loonen dan bepaald?» vroeg ik wederom.

Dr. Leete antwoordde niet dan na eenige oogenblikken van peinzend stilzwijgen. — »Ik weet natuurlijk,» sprak hij vervolgens, »genoeg van de oude orde van zaken om precies te begrijpen wat gij met die vraag bedoelt; en toch is de tegenwoordige inrichting op dit punt zoo geheel verschillend dat ik zoeken moet naar de beste manier om u te beantwoorden. Gij vraagt mij hoe wij de

loonen bepalen; ik kan u alleen zeggen dat er geen begrip is in de tegenwoordige staathuishoudkunde dat overeen komt met hetgeen in uw tijd onder loonen werd verstaan.»

— »Gij meent, houd ik het er voor, dat gij geen geld hebt om loonen uit te betalen,» zeide ik. »Maar het krediet dat de arbeider krijgt in de regeerings-magazijnen is toch zooveel als zijn loon. Hoe wordt het bedrag van het loon bepaald voor de werklieden in de verschillende beroepen? Krachtens welk recht vraagt ieder persoon zijn deel. Wat is de grondslag van de toewijzing?»

— »Zijn recht,» antwoordde Dr. Leete, »is zijn menschzijn. De grondslag van zijn aanspraak is het feit dat hij een mensch is.»

— »Het feit dat hij een mensch is?» herhaalde ik ongeloovig. »Gij bedoelt toch waarlijk niet dat iedereen een even groot aandeel heeft?»

— »Zeer zeker.»

De lezers van dit boek hebben nooit een ander stelsel in werking gezien, of misschien met attentie de berichten uit vroegere eeuwen gelezen toen een zeer verschillend stelsel heerschte, en zij zullen daarom de uiterste verbazing niet begrijpen waarin de eenvoudige mededeeling van Dr. Leete mij dompelde.

— »U ziet,» zeide hij glimlachend, »dat wij niet alleen geen geld hebben om loonen meê te betalen, maar wij hebben, zooals ik u meêdeelde, niets wat overeenkomt met uw begrip van loon.»

Ik was nu zoover dat ik eenige aanmerkingen kon laten hooren die bij mij, als man van de negentiende eeuw, dadelijk opgerezen waren. — »Maar sommige menschen doen dubbel zooveel werk als anderen!» riep ik

uit. »Zijn de knappe werklieden tevreden met een stelsel waarin zij op gelijke lijn staan met de alledaagsche?»

— »Wij laten geen enkele reden van ontevredenheid bestaan,» antwoordde Dr. Leete, »door van iedereen precies evenveel dienst te verlangen.»

— »Ik zou wel willen weten hoe gij dat gedaan krijgt, als de menschen niet dezelfde vermogens hebben.»

— »Niets is zoo eenvoudig, wij verlangen de zelfde mate van inspanning, wij vragen zooveel diensten als het in ieders macht staat te leveren.»

— »En gesteld dat iedereen zijn best doet,» zeide ik, »dan is toch de productie van den een grooter dan die van den ander.»

— »Dit is waar,» hernam mijn gastheer; »maar de hoeveelheid van de productie heeft niets uit te staan met de quaestie, die een quaestie voor verdienste is. Verdienste moet met een zedelijken, het bedrag van de productie met een stoffelijken maatstaf worden gemeten. Het zou een zonderlinge redeneering zijn, om een zedelijke waarde te willen bepalen met een stoffelijken maatstaf. De hoogte van de inspanning bepaalt alleen wat iemands verdienste is. Alle menschen die hun best doen, doen in dezen zin even veel. Iemands begaafdheden, hoe verheven ook, bepalen enkel de maat van zijne verplichtingen. De mensch met groote begaafdheden die niet alles doet wat hij kan, ofschoon hij mogelijk meer doet dan iemand van geringer talent, die zijn best doet, wordt beschouwd als een minder verdienstelijk werkman dan de laatste, en sterft als een schuldenaar van zijn natuurgenooten. De Schepper geeft iedereen zijn taak naar gelang van de hun geschonken bekwaamheden; wij verlangen eenvoudig dat ieders taak wordt volbracht.»

— »Dat is zeker een zeer mooie leer,» zeide ik, »niettemin schijnt het onbillijk dat iemand die tweemaal zooveel voortbrengt dan zijn kameraad, zelfs al doen beiden hun best, niets meer zou krijgen.»

— »Schijnt u dat werkelijk onbillijk?» vroeg Dr. Leete; »weet gij wel dat dit mij nu weer vreemd schijnt? Wat de menschen tegenwoordig vinden is dat iemand die tweemaal zooveel kan produceeren dan een ander, in plaats van beloond te worden als hij het doet, gestraft verdiend te worden, als hij het niet doet. In de negentiende eeuw zult gij een paard beloond hebben als hij meer trok dan een bok, nu zouden wij hem een pak slaag hebben gegeven als hij niet meer trok, omdat hij, als zooveel sterker, daartoe verplicht was. Het is aardig zooals ideeën over goed en kwaad veranderen.» Dr. Leete zeide dit met zulk een vroolijke uitdrukking in zijn oogen, dat ik er om lachen moest.

— »Ik denk,» hervatte ik, »dat de ware reden waarom wij menschen beloonden voor hunne talenten, hierin gelegen was, dat menschen alleen tot uiterste inspanning konden gebracht worden door een vergoeding naar gelang van de waarde van hun arbeid, terwijl de krachten van dieren alleen werden beschouwd als maatstaf van de diensten die wij van hen vergden, en zij, als onredelijke schepsels, niet nadachten maar van zelf deden wat zij konden. En dit doet mij u vragen, waarom, als de menschelijke natuur niet veranderd is, bij u dezelfde noodzakelijkheid niet wordt gevoeld.»

— »Die gevoelen wij wel,» antwoordde Dr. Leete. »Ik denk niet dat in dit opzicht de menschelijke natuur sedert uw tijd eenigszins veranderd is. Het is nog altijd zoo gelegen, dat bijzondere prikkelen, in den vorm van

prijzen en voordeelen, noodig zijn om van de gewone menschen de uiterste inspanning in welke richting dan ook, gedaan te krijgen.»

— »Maar welk voordeel,» vroeg ik, »kan iemand verlokken om zijn beste krachten te gebruiken, indien, hoe veel of hoe weinig hij tot stand brengt, zijn loon hetzelfde blijft? Groote karakters kunnen worden bewogen zich te wijden aan het algemeen belang, maar is de gewone mensch, bij deze inrichting, niet eerder geneigd om de riemen er bij neer te leggen, met de gedachte dat het nutteloos is zich te zeer te vermoeien, aangezien zijn inspanning zijn inkomen niet vergrooten zal, of zijn traagheid haar niet doen slinken?»

— »Meent gij dan werkelijk,» was de wedervraag van Dr. Leete, »dat de menschelijke natuur ongevoelig voor andere drijfveeren is dan vrees voor gebrek en liefde voor overvloed? Gelooft gij, dat men niet onbekommerd en rustig kan leven zonder deze prikkels tot arbeid? Uwe tijdgenooten dachten er anders over, al verbeeldden zij zich, dat zij dit niet deden. Als er sprake was van de hoogste soort van inspanning, van de opperste zelfverloochening, verlieten zij zich op geheel andere prikkels. Geen hooger loon, maar eer en hoop op de dankbaarheid van de menschen, vaderlandsliefde en plichtbesef waren de beweegredenen, die zij aan hunne soldaten voorhielden als het er op aankwam te sterven voor het volk, en te allen tijde hebben deze motieven het beste en het edelste in den mensch wakker geschud. Maar dit niet alleen, want als gij de geldzucht, die de algemeene drijfveer tot inspanning was in uwe dagen, gaat ontleden, vindt gij, dat vrees voor gebrek en neiging tot weelde, maar één van de redenen was, waaruit deze geldzucht was samen-

gesteld; de andere, en misschien wel de machtigste waren begeerte naar macht, naar een positie in de maatschappij, en de roem van bekwaamheid en succes. Zoo ziet gij, dat, ofschoon wij armoede en vrees voor armoede hebben afgeschaft, en onmatige weelde met de zucht naar overdaad, wij geen inbreuk hebben gemaakt op die dieper liggende motieven, die in vroeger dagen den grondslag uitmaakten van de geldzucht, en tevens de inspanning van een hoogere orde inspireerden. Die grovere drijfveeren, die ons niet meer bewegen, zijn vervangen geworden door betere belangen dan die aan de loonslaven van uw tijd bekend waren. Nu arbeid niet meer is voor het individu, maar voor het geheele volk, bezielen vaderlandsliefde en eerzucht den arbeider, evenals vroeger den soldaat. Het leger van nijverheid is een leger inderdaad, niet alleen wegens de volmaakte organisatie, maar ook wegens de toewijding en de zelfopoffering van de leden.

»En evenals gij de vaderlandsliefde pleegdet aan te wakkeren door op het eergevoel te werken, handelen wij. Omdat ons arbeidsdoel berust op het beginsel van iedereen te vorderen dezelfde eenheid van inspanning, dat wil zeggen, het beste wat hij doen kan, zult gij begrijpen dat de middelen om de werklieden aan te sporen hun best te doen, een zeer belangrijk deel van het stelsel moeten uitmaken. Bij ons is naarstigheid in openbaren dienst de eenige en de zekere weg tot roem, maatschappelijke onderscheiding en ambtelijk gezag. De waarde van iemands diensten jegens de maatschappij bepaalt zijn rang in de maatschappij. Vergeleken bij de werking van ons systeem, dat de menschen dwingt om in het algemeen belang vlijtig te zijn, vinden wij de begeer-

lijkheid van overdadige weelde of de vrees voor bittere armoede even barbaarsche als zwakke drijfveeren. Want zelfs in uwe dagen, bewoog eerzucht de menschen tot merkbaar grooter inspanning dan liefde voor geld.»

— »Ik zou bijzonder gaarne,» zeide ik, »eens zien hoe deze maatschappelijke inrichting is.»

— »De onderdeelen van het stelsel,» antwoordde mijn gastheer, »zijn natuurlijk uiterst talrijk, want daar is in begrepen de geheele inrichting van het arbeidsleger; maar in weinig woorden kunt gij er wel een algemeen denkbeeld van krijgen.»

Op dit oogenblik werd ons gesprek op de aangenaamste wijze onderbroken door de verschijning op het luchtige plat waar wij zaten van Edith Leete. Zij was gekleed om uit te gaan en moest haar vader spreken over een boodschap die zij voor hem moest doen.

— »Ja, hoor eens, Edith,» zeide hij, toen zij klaar was om weer heen te gaan; »misschien zou mijnheer West wel nieuwsgierig wezen om met u het magazijn eens te bezoeken. Ik heb hem een en ander van ons verdeelingssysteem vertelt, en nu zou hij het in de praktijk kunnen zien.»

— »Mijn dochter,» ging hij voort tot mij, »is een onvermoeibare koopster, en zij kan u meer van de magazijnen vertellen dan ik.»

Het voorstel was natuurlijk voor mij zeer aangenaam en Edith was zoo vriendelijk om te zeggen, dat zij mijn gezelschap op prijs stelde, zoodat wij samen het huis verlieten.

HOOFDSTUK X.

— »Nu ik u onze manier van koopen zal uitleggen,» zeide mijne begeleidster, toen wij op straat waren, »moet gij mij de uwe vertellen. Ik heb dat nooit kunnen begrijpen, na alles wat ik er over gelezen heb. Bijvoorbeeld, toen gij zoo'n groot getal winkels hadt, elk met zijn verschillenden voorraad, hoe kon dan iemand ooit een keus doen voordat zij alle winkels had bezocht; want eerder kon men toch niet weten wat er te kiezen viel.»

— »Zoo was het ook,» antwoordde ik, »dat was het eenige middel.»

— »Nu, vader noemt mij een onvermoeide koopster, maar ik zou gauw moe zijn als ik ook zoo moest doen,» zeide Edith lachende.

— »Het tijdverlies,» ging ik voort, »door winkel in, winkel uit te gaan, werd dan ook door de dames heel erg gevonden; maar voor de dames van de nietsdoende klasse, ofschoon zij er ook over klaagden, voor hen was het, geloof ik, eerder een uitkomst om den tijd zoek te brengen.»

— »Maar aangenomen dat er duizend winkels in een stad waren, honderden misschien, van dezelfde soort, hoe kon iemand die den meesten tijd had nog gelegenheid vinden om overal te gaan?»

— »Zij konden natuurlijk niet werkelijk overal gaan,» antwoordde ik. »Zij die veel kochten wisten ten slotte wel waar zij konden vinden wat zij noodig hadden. Deze klasse van personen hadden zich toegelegd op de wetenschap van de winkels en deden voordeelige inkoopen, zij kregen

altijd het meeste en het beste voor het minste geld. Maar om deze kennis op te doen moesten zij veel ondervinding hebben. Die te veel te doen hadden of te weinig kochten om ondervinding te krijgen, liepen slechte kansen en kregen het minste en het slechtste voor het meeste geld. Het was een uitzondering als menschen die geen verstand hadden van winkels, de waarde voor hun geld ontvingen.»

— »Maar waarom werd zulk een verschrikkelijk lastig stelsel niet afgeschaft als gij toch de gebreken er van zoo goed opmerktet?»

— »Het was zoo met al onze maatschappelijke inrichtingen,» antwoordde ik; »gij kunt hunne fouten kwalijk beter zien dan wij, maar wij wisten er niets op.»

— »Hier zijn wij aan het magazijn van onze afdeeling,» zeide Edith, terwijl wij de poort binnengingen van een van de prachtige openbare gebouwen die ik op mijn ochtendwandeling had ontdekt. Van buiten had het gebouw niets van een winkel in den vroegeren zin. Er was geen etalage van artikelen in de groote vensters, of geen toestel om dingen te adverteeren of klanten te lokken. Noch was er eenig teeken of opschrift voor den gevel van het gebouw om den aard van de koopwaren aan te duiden; maar in de plaats daarvan, boven den ingang, een indrukwekkende, levensgroote gebeeldhouwde groep, waarvan de voornaamste figuur de Overvloed was, met haren hoorn. Te oordeelen naar de samenstelling van de menigte die in en uitstroomde, bestond er ongeveer dezelfde verhouding tusschen de geslachten in de winkelbezoekers als in de negentiende eeuw. Terwijl wij binnengingen zeide Edith dat er een van zulke groote magazijnen in elke afdeeling van de stad was, zoodat niemand verder dan vijf of tien minuten te

loopen had. Het was de eerste keer dat ik een openbaar gebouw van de twintigste eeuw van binnen zag, en het schouwspel maakte een diepen indruk op mij. Ik kwam in een reusachtige zaal of hal, vol licht, niet alleen stroomend door de ramen aan beide kanten maar ook van uit den koepel, honderd voet boven den grond. Daaronder, in het midden van de hal, klaterde een prachtige fontein, die de atmosfeer heerlijk koel maakte. De muren in de zoldering waren beschilderd in zachte tinten om het felle licht te verzachten, zonder het op te slorpen. Om de fontein heen was een reeks zitplaatsen gebouwd, stoelen en sofa's, waar vele menschen zaten te praten. Opschriften op de wanden duidden aan, welke soorten van goederen verkrijgbaar waren aan de toonbanken er onder. Edith richtte hare schreden naar een van de toonbanken, waarop stalen van manufacturen in een verbazende veelsoortigheid waren uitgestald, en begon ze te bekijken.

— »Waar is de bediende?» vroeg ik, want er was niemand achter de toonbank en er scheen niemand te komen om de koopster te helpen.

— »Ik heb nog geen bediende noodig,» zeide Edith. »Ik ben nog niet klaar met uitkiezen.»

— »Het was vroeger juist de voornaamste bezigheid van de bedienden om de menschen te helpen kiezen,» zeide ik.

— »Wat, om de menschen te vertellen wat zij noodig hadden?»

— »Ja, en meer nog om hun te laten koopen wat zij niet noodig hadden.»

— »Maar vonden de menschen dat niet erg onhebbelijk?» vroeg Edith verwonderd. »Welk belang konden zij er bij hebben of de menschen kochten of niet?»

— »Het was hun eenig belang,» antwoordde ik. »Zij

waren opzettelijk gehuurd om de goederen van de hand te doen, en moesten hun uiterste best doen, tot geweld plegens toe, om dat doel te bereiken.»

— »O ja, natuurlijk, hoe dom van mij om dat te vergeten,» sprak Edith. »De winkelier en zijn bedienden leefden van den verkoop. Dit is nu alles anders. Het goed is van de natie, en het ligt hier voor degeen die er van noodig heeft, en het is het werk van de bedienden om de menschen te helpen om hun bestellingen aan te nemen; maar het belang van het personeel is niet in 't minst betrokken bij dat wat de koopers niet noodig hebben.» Zij glimlachte toen zij er bij voegde: »hoe bijzonder vreemd moet het geweest zijn bedienden te zien die hun best deden om iets te slijten dat de menschen niet wilden hebben of waar zij over twijfelden!»

— »Maar zelfs een twintigste-eeuwsche bediende zou nuttig kunnen wezen door u inlichtingen te geven, al behoefde hij u niet lastig te vallen om te verkoopen.»

— »Neen,» zeide Edith, »dat is niet het werk van het personeel. De gedrukte kaarten, waar de regeering voor verantwoordelijk is, geven ons al de inlichtingen, die wij maar kunnen wenschen.»

Ik zag toen dat aan al de stalen een kaart gehecht was, die in beknopten vorm een volledig overzicht van alles betreffende de stof en de samenstelling van het artikel bevatte, met den prijs er bij, zoodat niets overbleef om naar te vragen.

— »Dus heeft de bediende niets mee te deelen over de dingen die hij verkoopt?» vroeg ik.

— »Volstrekt niets; het is niet noodig dat hij iets weet of voorwendt te weten van zijn artikelen. Beleefdheid en accuratesse is alles wat van hem gevergd wordt.»

— »Wat spaart die eenvoudige schikking een enorme massa leugens uit!» was mijn uitroep.

— »Bedoelt u dat alle winkeliers vroeger logen over hun waar?» vroeg het meisje.

— »De hemel beware mij voor zoo iets te zeggen,» antwoordde ik; »want velen deden het niet, en dat was een bijzondere verdienste van hen, want als iemands bestaan met dat van zijn vrouw en kinderen afhangt van de hoeveelheid goederen, die hij aan den man brengt, is de verzoeking om den kooper te bedriegen, of niet te voorkomen dat hij zich vergist, zeer sterk, Maar, juffrouw Leete, ik houd u op door mijn gepraat?»

— »O neen,» zeide zij. »Ik ben klaar. Zij drukte op een knop en onmiddellijk verscheen een bediende. Hij noteerde hare bestelling op een blaadje papier, waarvan hij een copie maakte, een aan haar gaf en de andere in een couvert in een bus wierp.

— »Het duplicaat van de bestelling,» zeide Edith, terwijl zij heenging, nadat de bediende de waarde van het bestelde uit de kaart had geknipt, die zij hem gegeven had, »wordt aan den kooper gelaten, zoodat vergissingen gemakkelijk hersteld kunnen worden.»

— »U was gauw klaar met uitzoeken,» merkte ik op. »Mag ik vragen, hoe u wist dat er in andere magazijnen niet iets was dat u liever hadt? Maar u moet misschien koopen in uw district.»

— »O, neen,» antwoordde zij. »Wij koopen waar wij willen, maar natuurlijk het meeste dicht bij huis. Maar het zou mij niet geholpen hebben om naar een anderen winkel te gaan. De keus is overal hetzelfde, in elk geval zijn er vertegenwoordigd alle stalen van wat door de Vereenigde Staten wordt gemaakt of ingevoerd. Daarom

kan iemand spoedig besluiten en behoeft nooit naar twee magazijnen te gaan.»

— »En is dit alleen een winkel voor stalen?» vroeg ik. »Ik zie geen bedienden goed afsnijden of pakken maken.»

— »Al onze winkels zijn alleen voor stalen,» antwoordde Edith, »behalve voor enkele artikelen. Behalve die zijn alle goederen in het centrale stadsmagazijn, vanwaar zij onmiddellijk aan de koopers worden bezorgd. Wij bestellen op de stalen en op de gedrukte mededeeling aangaande de bijzonderheden. De orders worden naar het pakhuis gezonden en de goederen daar geëxpedieerd.»

— »Dat moet heel wat werk uitsparen,» zeide ik. »In ons stelsel verkocht de fabriekant aan den groothandelaar, de groothandelaar aan den winkelier en de winkelier aan den verbruiker, zoodat de goederen elken keer moesten verzonden worden van den een naar den ander. Gij wint den kleinhandelaar uit en zijn behandeling van het artikel, met zijn groote winst en het leger van bedienden dat hij noodig heeft. Dus is dit magazijn alleen een bestelhuis van een grossierskantoor, met niet meer dan zijn personeel. Met onze manier, het overhalen van de klanten om te koopen, de dingen in te pakken en te bezorgen, zouden tien bedienden niet doen, wat hier een doet. Het is eene enorme bezuiniging.»

— »Dat denk ik wel,» zeide Edith, »maar wij zijn nooit anders gewend geweest. En u moet vooral niet vergeten om vader te vragen u het centrale pakhuis te laten zien, waar zij de bestellingen uit de verschillende winkels opnemen en de goederen verpakken en verzenden. Onlangs heeft hij mij eens meegenomen, en het was een wonderlijk schouwspel. Het systeem is zeker volmaakt, zie bij

voorbeeld eens in dat kantoor den expediteur van de orders. Naarmate zij overal in het magazijn worden ontvangen, krijgt hij ze door buizen. Zijn helpers sorteeren ze en doen ze in doozen, soort bij soort. De expediteur heeft voor zich een dozijn luchtdruk-buizen voor de verschillende hoofdafdeelingen van de artikelen, die verbonden zijn met de overeenkomstige afdeelingen in het pakhuis. Hij doet de doos met bestellingen in de bepaalde buis en eenige oogenblikken later wordt die ontvangen in de bepaalde kamer van het centrale kantoor, waar alle dergelijke bestellingen van alle winkels samen komen. De orders worden opgelezen, geboekt en verzonden om te worden uitgevoerd, alles met den meesten spoed. De uitvoering vind ik het interessantst. Balen laken worden op assen gezet en rondgedraaid door een machine, en de afsnijder, die ook een machine heeft, bewerkt de eene baal na de andere, tot hij moe is, dan komt er een andere man in zijn plaats; en zoo gaat het overal waar bestellingen worden uitgevoerd. De pakken worden dan door grootere buizen naar de verschillende wijken van de stad bezorgd, en zoo naar de huizen. Hoe gauw dit alles gaat zult u begrijpen als ik zeg, dat mijn bestelling eerder thuis zal wezen dan wanneer ik het goed van hier naar huis moest dragen.»

— »Hoe gaat het in de weinig bevolkte plattelandsdistricten?» vroeg ik.

— »Het stelsel is hetzelfde,» verklaarde Edith; »de dorpswinkels zijn in verbinding met de dorpspakhuizen, die wel eens twintig mijlen verder zijn. Maar het gaat zoo gauw dat het tijdverlies luttel mag genoemd worden. Om werk uit te sparen, zijn in veel provinciën verscheidene dorpen door één buizennet met het pakhuis aangesloten en dan is er eenig tijdverlies door het wachten

van den een op den ander. Soms duurt het twee of drie uur voordat men de dingen heeft. Zoo was het waar ik verleden zomer logeerde en ik vond het heel lastig.»

— »Ook nog in andere opzichten zal de dorpswinkel achterstaan bij den stadswinkel,» gaf ik te kennen.

— »Neen, dat niet,» antwoordde Edith, »overigens zijn zij even goed. Het bestelhuis van het kleinste dorp geeft u de keus van alles wat de natie bezit, want het landelijk pakhuis wordt voorzien precies als het stedelijk pakhuis.»

Terwijl wij naar huis gingen, vroeg ik over het groote verschil in de afmetingen en de kostbaarheid van de huizen. — »Hoe kan dit onderscheid samengaan met het feit dat alle ingezetenen hetzelfde inkomen hebben?»

— »Het inkomen,» zeide Edith, »is wel hetzelfde, maar de persoonlijke smaak beslist hoe ieder het besteden zal. Sommigen houden van mooie paarden, anderen, zooals ik, meer van mooie kleeren, en weer anderen van een uitvoerig menu. De huur die de natie krijgt voor de huizen wisselt af naar de grootte, de fraaiheid en de ligging, zoodat iedereen kan hebben wat hij verlangt. De grootere huizen worden in den regel door groote gezinnen bewoond, waarvan verscheidene leden samen de huur betalen; kleine families, zooals wij, vinden kleinere woningen gemakkelijker en goedkooper. Het is heelemaal een quaestie van smaak en van gemak. Ik heb gelezen dat in oude tijden de menschen dikwijls leefden op een grooten voet om elkaar wijs te maken dat zij rijker waren dan zij waren. Is dat wezenlijk zoo, Mijnheer West?»

— »Ik kan het niet tegenspreken,» was mijn antwoord.

— »Nu, u ziet dat dit tegenwoordig niet zou kunnen, want ieders inkomen is bekend en het is bekend dat

wat men op de eene manier verteert, op een andere moet worden uitgewonnen.»

HOOFDSTUK XI.

Toen wij thuis kwamen, was Dr. Leete nog uit en Mevrouw Leete was in haar kamer. — »Houdt u van muziek, Mijnheer West?» vroeg Edith. Ik verklaarde haar dat het mijn halve leven was.

— »Ik had u eigenlijk niet behoeven te vragen,» zeide zij, »het is geen vraag bij ons tegenwoordig, maar ik heb gelezen dat in uw tijd, zelfs bij de beschaafde klasse, er waren die niet van muziek hielden.»

— »U moet ook niet vergeten,» hernam ik, »dat wij somtijds heel rare muziek hadden.»

— »Ja, zeide zij, dat weet ik, en waarschijnlijk zou ik daar ook niet van gehouden hebben. Zoudt u de onze nu eens willen hooren?»

— »Niets zal mij aangenamer zijn dan naar u te luisteren.»

— »Naar mij?» vroeg zij lachende, »dacht u dat ik voor u zou gaan spelen of zingen?»

— »Dat hoopte ik werkelijk,» antwoordde ik.

Ziende dat ik eenigszins verlegen werd, bedwong zij haar vroolijkheid en gaf mij de verklaring.

— »Natuurlijk zingen wij allemaal tegenwoordig als stemoefening, en sommigen leeren muziek voor hun eigen plezier; maar de muziek van de artisten is zooveel beter

dan iets van ons zelf en zoo gemakkelijk te krijgen, dat wij ons eigen zingen of spelen geen muziek noemen. Al de werkelijk goede spelers en zangers zijn in den muzikalen dienst en de anderen houden zich stil. Maar zou u werkelijk iets willen hooren?»

Ik herhaalde mijn verzekering.

— »Kom dan in de muziek-kamer,» zeide zij, en ik volgde haar naar een vertrek zonder behangsel met houten betimmering en een vloer van glimmend hout. Ik was voorbereid op nieuwe soorten van instrumenten, maar ik zag niets in de kamer dat er eenigszins op geleek. Mijne groote verbazing verschafte Edith veel genoegen.

— »Wees zoo goed de muziek van vandaag in te zien,» zeide zij en gaf mij een kaart; »zeg mij wat gij liever hebt. Het is nu vijf uur zooals u weet.»

Het biljet was gedateerd 12 September, 2000; en bevatte het langste programma dat ik ooit had gezien. Het was even afwisselend als uitgebreid, met een reeks van vokale en instrumentale solo's, duetten, kwartetten en verschillende stukken voor orkest. Ik stond verbluft door de ontzettende lijst, totdat de roze vingertop van het meisje een afdeeling aanwees waar de nummers waren aangeduid met het teeken »5 uur 's avonds»; toen bemerkte ik, dat dit uitgebreide programma er een was voor den geheelen dag, verdeeld in vier en twintig stukken naar de uren. Er waren eenige weinige nummers in het gedeelte voor 5 uur en ik koos een orgel-stuk.

— »Ik ben heel blij, dat u van orgel houdt,» zeide zij. »Ik geloof, dat er haast geen instrument is, dat vaker bij mijn stemming past.»

Zij gaf mij een gemakkelijken stoel en aan den anderen kant van het vertrek, zooveel ik zien kon, bewoog zij

enkel een of twee schroeven, en onmiddellijk werd de kamer gevuld door het geluid van een groot orgel-concert, gevuld, niet overstroomd, want de afmetingen van het geluid waren op eenigerlei wijze beperkt naar de grootte van het vertrek. Bijna zonder ademhalen luisterde ik tot het einde. Zulke volmaakte muziek had ik nooit gedacht te zullen hooren.

— »Grootsch!» riep ik uit, toen de laatste heerlijke golf brak en zacht vervloeide. »Bach zelf moet dat orgel bespelen, maar waar staat het orgel?»

— »Pardon, wacht even,» zeide Edith. »Ik verzoek u nog te luisteren naar deze wals voordat u iets vraagt. Ik vind het een heerlijke wals.» En een klank van violen stroomde in de kamer met de bekoring van een zomernacht. Toen de wals gedaan was, zeide zij: — »er is niets geheimzinnigs met deze muziek, zooals u schijnt te denken. Zij wordt niet gemaakt door feeën of geesten, maar door eerlijke en verbazend knappe menschelijke handen. Wij hebben eenvoudig het denkbeeld van arbeid-sparing door samenwerking ook in de muziek toegepast. Er zijn een menigte concertzalen in de stad, die met groote volmaaktheid voor alle soorten van muziek zijn ingericht. Deze zalen zijn door telefoons verbonden met al de huizen van de menschen die een klein abonnement willen betalen en haast niemand die dat niet wil. Het muziek-corps dat in elk gebouw speelt is zoo groot dat, ofschoon geen van de medewerkers heel lang bezig is, het programma voor een geheel etmaal voldoende is. Op de kaart voor vandaag, zijn er, als u goed ziet, vier verschillende lijsten, elk van verschillende soorten muziek, die gelijktijdig uitgevoerd worden, en elk van de vier stukken die nu gespeeld worden, kunt gij hooren, door een-

voudig op den knop te drukken, die den telefoondraad verbindt met de concertzaal, waar het vandaan komt. De programma's zijn zoo opgemaakt, dat de stukken, die op eenig uur tegelijkertijd worden gespeeld in de verschillende zalen, een goede verscheidenheid opleveren, niet alleen van vokaal en instrumentaal, maar ook in soorten van instrumenten, en bovendien van vroolijke en ernstige fragmenten, zoodat ieders smaak en stemming kan worden gediend.»

— »Het schijnt mij toe, juffrouw Leete,» zeide ik, »dat, als wij een schikking konden bedacht hebben om iedereen muziek in huis te verschaffen, volmaakt in hare soort en zooveel men wilde, voor elke stemming des gemoeds en precies wanneer men begeerde, wij zouden gedacht hebben de grens van het menschelijk geluk te bereiken en niet langer naar andere verbeteringen hebben verlangd.»

— »Ik weet wel, dat ik mij nooit kon verbeelden, hoe de menschen, die vroeger van muziek hielden,» antwoordde Edith, »het konden uithouden met de ouderwetsche manier om muziek te maken. Muziek, die de moeite waard was, moet geheel buiten het bereik van de groote menigte gebleven zijn en alleen toegankelijk voor de uitverkoornen, en dan nog kort, met groote moeite en kosten, door iemand anders gekozen en verbonden met allerlei ongewenschte omstandigheden. Uwe concerten, bijvoorbeeld, en uwe operaas! Het moet geweest zijn om razend, te worden, ter wille van een of twee stukken, die u bevielen, te moeten luisteren urenlang naar dingen, die u niet konden schelen. Aan een diner kan iemand ten minste overslaan wat hem niet bevalt! Wie zou ooit eten als hij alles moest eten wat

op tafel kwam? En ik geloof toch, dat ons gehoor even gevoelig is als onze smaak. Ik denk, dat het deze bezwaren waren om goede muziek te krijgen, die u genoegen deden nemen met al dat spelen en zingen in huis, door menschen die er weinig van konden.»

— »Ja,» antwoordde ik, »die soort van muziek of in het geheel geen, dat was voor de meeste van ons de eenige keus.»

— »Wel, wel,» zuchtte Edith, »als men het goed bedenkt, is het niet vreemd dat de menschen van uw tijd zoo dikwijls niet van muziek hielden. Ik zou het ook niet hebben kunnen uitstaan.»

— »Heb ik u goed verstaan,» vroeg ik, »dat dit programma 24 uur duurt? Het schijnt zoo op het biljet, dat is zoo, maar wie luistert er naar, laat ons zeggen, van middernacht tot den morgen?»

— »O, veel menschen,» antwoordde zij. »De verdeeling van nacht en dag is hier zoo strikt niet, maar indien het voor geen anderen was dan zou het nog zijn voor de zieken, de slapeloozen en de stervenden. Al onze slaapkamers zijn telefonisch verbonden aan het hoofdeneind van het bed, zoodat iemand die niet kan slapen, muziek kan krijgen wanneer hij verkiest en van de soort die overeenkomt met zijn humeur.»

— »Is er zulk een verbinding in de kamer die ik gekregen heb?»

— »Wel zeker, en het is erg dom van mij u dat gisterenavond niet te vertellen. Vader zal het u wijzen voor u van avond naar bed gaat, en met den knop bij uw oor, ben ik er zeker van dat gij alle onaangename gevoelens zult tarten als zij u weer mochten lastig vallen.»

Dien avond vroeg Dr. Leete ons naar ons bezoek aan

het magazijn, en in den loop van de vernietigende vergelijking van de instellingen van de negentiende eeuw bij die van de twintigste, kwam de quaestie van erfrecht ter sprake. — »Ik denk,» zeide ik, »dat het erfrecht nu is afgeschaft.»

— »Integendeel,» zeide Dr. Leete, »daar is niets tegen gedaan. U zult in het algemeen ontdekken, Mijnheer West, als u ons zult leeren kennen, dat er veel minder inbreuk op de persoonlijke vrijheid bestaat bij ons dan bij u, in uw tijd. Wij hebben, wel is waar, bij de wet geregeld dat iedereen de natie zal dienen voor een bepaalde periode, in plaats van den menschen de keus te laten, zooals bij u, tusschen werken, stelen en sterven. Met uitzondering van deze grondwettige bepaling, die in werkelijkheid niet anders is dan een formule voor de natuurwet, waardoor de natuurwet voor iedereen gelijkelijk drukkend wordt gemaakt, berust ons stelsel nergens op wetgeving maar is geheel vrijwillig, het logische uitvloeisel van de werking der menschelijke natuur onder redelijke omstandigheden. De quaestie van het erfrecht is juist een goede illustratie daarvan. Het feit dat de natie de eenige kapitalist en land-eigenaar is, beperkt het bezit van het individu tot zijn jaarlijksch krediet en de persoonlijke of huishoudelijke voorwerpen die hij zich daarmede heeft aangeschaft. Zijn krediet houdt op als hij sterft, zooals vroeger een lijfrente, na aftrek van een zekere vaste som voor begrafeniskosten. Zijn andere bezittingen laat hij na zooals hij verkiest.»

— »Wat kon in den loop van den tijd beletten dat in handen van enkelen zulke kostbare goederen opgehoopt werden, dat de gelijkheid van de ingezetenen in gevaar kwam?» vroeg ik.

— »Dat schikt zich vanzelf,» was het antwoord. »In de tegenwoordige samenstelling van de maatschappij, wordt de aangroeiing van persoonlijk bezit eenvoudig een last, zoodra zij niet meer het ware comfort verhoogt. In uw tijd als iemand zijn huis vol had met gouden en zilveren voorwerpen, kostbaar porselein, dure meubelen, en zulke dingen meer, zou hij een rijk man zijn, want deze zaken hadden geldswaarde en konden ieder oogenblik in geld worden omgezet. Nu zou iemand die door honderd gelijktijdige erfenissen in dien toestand raakte, vrij ongelukig worden gevonden. Omdat de voorwerpen niet verkoopbaar waren, zouden zij geen waarde voor hem hebben dan voor gebruik of het genot van hun schoonheid. Aan den anderen kant, daar zijn inkomen niet toenam, zou hij zijn krediet moeten besteden om pakhuishuur te betalen en bovendien voor menschen die er op pasten. U kunt er zeker van zijn dat zoo iemand onmiddellijk onder zijn kennissen zijn bezittingen zou verdeelen die hem enkel armer maakten, en dat geen van zijn kennissen meer zou aannemen dan zij gemakkelijk konden plaatsen en bewaren. U ziet dus dat het verbieden van erfenissen van persoonlijk bezit, teneinde groote ophoopingen te voorkomen, een overbodige voorzorgsmaatregel zou zijn. Ieder persoonlijk ziet toe dat hij zich geen overlast op den hals haalt. Zoo voorzichtig is hij in dit opzicht, dat de familie gewoonlijk alle rechten op de nalatenschap laat varen en maar enkele voorwerpen voor zich behoudt. De natie draagt zorg voor de onbeheerde boedels en de dingen van waarde keeren naar de magazijnen terug.»

»U spraakt van de diensten te betalen van personen die op uwe huizen passen,» zeide ik; »dat brengt mij op een vraag die ik u al dikwijls had willen doen. Hoe is het

gesteld met de bedienden-quaestie? Wie zijn bereid om bedienden te wezen in een staat waar iedereen maatschappelijk gelijk is? Bij ons was het al moeilijk hen te krijgen, zelfs toen er weinig aanspraak op gelijkheid werd gemaakt.»

— »Juist omdat wij allen maatschappelijk gelijk zijn, en deze gelijkheid door niets wordt in gevaar gebracht, en omdat het dienen eervol is in een samenleving met het beginsel dat allen bij beurten aan de anderen zullen ondergeschikt zijn, zouden wij zonder eenige moeite een stel huisbedienden hebben kunnen krijgen zoo voortreffelijk als gij ooit gedroomd hebt, indien wij ze noodig hadden. Maar, wij hebben ze niet noodig.»

— »Wie doet dan het huis-werk?» vroeg ik aan Mevrouw Leete.

— »Er is geen huiswerk,» hernam zij. »Het wasschen gebeurt in openbare inrichtingen tegen een uiterst laag tarief, en het koken in openbare keukens. Het maken en herstellen van al wat wij dragen geschiedt buitenshuis in openbare winkels. Natuurlijk hebben wij electriciteit in plaats van vuur en licht. Wij nemen geen grootere huizen dan wij noodig hebben, en ze worden zoo gemeubeld dat ze met zeer weinig moeite in orde te houden zijn. Wij hebben dus geen dienstboden noodig.»

— »De omstandigheid,» voegde Dr. Leete er bij, »de omstandigheid dat gij in de behoeftige klasse een onbeperkten voorraad slaven bezat dien gij allerlei verderfelijken en onaangenamen arbeid kondet opleggen, maakte u onverschillig voor middelen om zulken arbeid overbodig te maken. Maar thans, nu wij allen bij beurten datgene moeten verrichten wat voor de maatschappij gedaan wordt, heeft elk lid van de natie hetzelfde en een persoonlijk belang bij zulke middelen. Daaruit is voortgesproten een

verbazende ontwikkeling van werk-besparende inrichtingen, waarvan weer het eerste gevolg was een maximum van gemak en een minimum van moeite in het huishouden. In bijzondere omstandigheden, buitengewonen schoonmaak of vernieuwing of ziekte, kunnen wij altijd hulp krijgen van het arbeidsleger.»

— »Maar hoe worden die helpers beloond als gij geen geld hebt?»

— »Wij betalen hen niet, maar de staat betaalt hen. Hunne diensten zijn verkrijgbaar aan een bepaald bureau en het bedrag wordt afgenomen van het krediet van den aanvrager.»

— »Wat een paradijs voor de vrouwen moet de wereld nu zijn!» riep ik uit. »In mijn tijd waren rijkdom en een overgroot getal bedienden niet voldoende om hunne bezitsters van huishoudelijke zorgen te ontlasten, terwijl de vrouwen van de gewone welvarende en armere klassen hun geheele leven als martelaressen van het huishouden doorbrachten.»

— »Ja,» zeide Mevrouw Leete, »daar heb ik van gelezen, genoeg om mij te overtuigen dat, hoe slecht de mannen het hadden in uw tijd, zij toch beter af waren dan hunne moeders en vrouwen.»

— »De breede rug van het volk,» hervatte Dr. Leete, »draagt nu, zoo licht als een veer, den last waaronder de vrouwen van uw eeuw gebukt gingen. Hun ellende, evenals al uwe andere ellende, kwam voort uit die ongeschiktheid voor samenwerking die een gevolg was van het individualisme waarop het geheele stelsel van staat berustte, uit uwe onbekwaamheid om in te zien dat gij tienmaal meer voordeel zoudt plukken van het elkander-helpen dan van het elkander-bestrijden. Het

vreemde is, niet dat gij niet beter wist te leven, maar dat gij in 't geheel het leven er bij hieldt, terwijl men er voor uitkwam dat het uw doel was elkander tot uw knechten te maken en beslag te leggen op elkanders eigendom.»

— »Pas op, vader, pas op,» zei Edith Leete lachende. »Als u zoo heftig wordt, zal Mijnheer West denken dat u hem een standje maakt.»

— »Als gij een dokter noodig hebt,» vroeg ik, »dan stuurt gij zeker naar een bepaald bureau en dan wordt u iemand gezonden?»

— »In dit geval zou de regel niet goed wezen,» antwoordde Dr. Leete. »Wat een dokter doen kan, hangt grootendeels af van zijne bekendheid met de constitutioneele eigenaardigheid en den algemeenen toestand van den patiënt. Daarom moet men vrij zijn om een bepaalden geneesheer te laten roepen, evenals bij u. Het eenige verschil dat in plaats van zijn honorarium voor zich zelf in ontvangst te nemen, hij het ontvangt voor rekening van de natie, door van de krediet-kaart van den patiënt volgens een tarief het bedrag af te knippen.»

— »Ik kan mij begrijpen,» zeide ik, »dat als de belooning steeds gelijk is, en een dokter geen patiënten mag afwijzen, dat dan de knappe medici veel en de minder knappe in het geheel niets te doen zullen hebben.»

— »In de eerste plaats,» antwoordde mijn gastheer met een glimlach, »als ik het zelf als een gewezen medicus zeggen mag, hebben wij geen slechte medici. Niet iedereen die maar wat geneeskundige termen in het hoofd heeft, laat men, zooals vroeger, de vrijheid om de lichamen van de burgerij te behandelen. Alleen studenten die de zware examens van de school hebben afgelegd

en hunne geschiktheid duidelijk hebben bewezen, mogen practiseeren. Dan moet u ook niet vergeten dat er tegenwoordig geen sprake van is, dat een dokter zijn praktijk tracht te vestigen ten koste van andere doktoren. Daar zou geen reden voor zijn, aangezien ieder een even groot aandeel geniet in de algemeene productie als alle andere ingezetenen. Overigens moet hij van zijn werk geregelde verslagen uitbrengen aan het geneeskundig bureau, en als hij te weinig te doen heeft, wordt er bezigheid voor hem gezocht.»

HOOFDSTUK XII.

De vragen, die ik doen moest, voor ik zelfs maar een oppervlakkige bekendheid met de instellingen van de twintigste eeuw kon krijgen, waren eindeloos, en even onuitputtelijk scheen mij het geduld van Dr. Leete; wij zaten nog verscheidene uren te praten, nadat de dames naar haar kamer waren gegaan. Ik herinnerde mijn gastheer aan het punt waar ons gesprek in den morgen afgebroken was, en vroeg hem mij te vertellen, hoe de organisatie van het arbeidsleger een voldoende prikkel opleverde voor ijver, wanneer geen broodzorg den werkman behoefde bezig te houden.

— »In de eerste plaats moet u weten,» antwoordde de dokter, »dat het verschaffen van prikkels maar éen van de bedoelingen was, waarmede het leger is ingericht.

De andere en even belangrijke, is om voor de vleugelmannen en aanvoerders, en de hoogste ambtenaren van de natie, menschen van beproefde bekwaamheid te krijgen, die in hun eigen loopbaan den waarborg gaven, dat zij hunne ondergeschikten zullen aansporen tot de meeste krachtsontwikkeling en geen verslapping zullen dulden. Met het oog op deze beide doeleinden is het leger ingesteld. Eerst heeft men den rang van gewone werklieden, mannen van alles, waartoe alle recruten gedurende de eerste drie jaar behooren. Deze graad is een soort van school, en een zeer strenge, waar de jongelieden leeren gehoorzaamheid, onderwerping aan hoogeren en plichtbesef. Terwijl de uiteenloopende soorten van arbeid, die door deze klasse wordt verricht, de systematische indeeling van de leden belet, die later wordt toegepast, worden toch gedraglijsten van ieder bijgehouden en de goeden ontvangen een belooning terwijl de nalatigen gestraft worden. Het is evenwel onze gewoonte om door jeugdige zorgeloosheid of overmoed, indien niet van schuldigen aard, de verdere loopbaan niet te laten bederven, en allen die deze algemeene afdeeling hebben doorloopen, zonder ernstige moeilijkheden, zijn gelijk in hun keus voor de levenstaak, die zij wenschen. Na die keus gedaan te hebben, beginnen zij het vak als leerlingen. De duur van het leerlingschap verschilt natuurlijk in verschillende beroepen. Na afloop daarvan wordt de leerling volle werkman en lid van zijn vakvereeniging of gilde. Nu worden niet alleen de gedraglijsten van de leerlingen stipt bijgehouden en hun bijzondere ijver en bekwaamheid beloond door gepaste onderscheidingen, maar op het resultaat van deze lijsten berust ook de plaats, die de leerling inneemt als volle werkman.

»De inwendige diensten van de verschillende nijverheden verschilt natuurlijk naar gelang van hun bijzonderen toestand, zij komen hierin overeen, dat al de werklieden verdeeld zijn in werklieden eerste, tweede en derde klasse, naarmate van bekwaamheid, en deze klassen zijn nog somtijds in twee onderafdeelingen gesplitst. Overeenkomstig zijn positie als leerling wordt den jongen een plaats aangewezen in een van de drie klassen. Natuurlijk stappen alleen jongelieden van buitengewone kundigheden de beide eerste klassen over. De meesten komen in een dier twee, naar zij meer ondervinding krijgen klimmen zij op bij de regelmatige verhoogingen. Deze verhoogingen vinden plaats in elk vak met tusschenpoozen die overeenkomen met den duur van het leerlingschap bij dat vak, zoodat verdienste nooit lang behoeft te wachten om te stijgen, of het rusten op vroegere inspanning iemand kan beletten in een lagere klasse terug te vallen. Een van de voornaamste voordeelen van een verhooging, is het recht om te kunnen kiezen welke van de verscheidene takken of methoden in zijn beroep door den werkman zal worden beoefend als zijn specialiteit. Natuurlijk wil men niet dat er één van deze methoden of takken onevenredig bezwaarlijk zal zijn, maar het onderscheid is dikwijls vrij groot, en dus wordt het recht van kiezen op hoogen prijs gesteld. Inderdaad wordt ook bij de minste arbeiders hunne voorkeur geraadpleegd bij het uitdeelen van werk, niet alleen omdat daardoor hun geluk maar ook hunne nuttigheid wordt verhoogd. Maar, terwijl de wenschen van den lageren werkman invloed hebben in zooverre als de belangen van den dienst toelaten, wordt eerst voor de hoogere gezorgd, en dikwijls moet hij tevreden zijn met een tweede of derde keus, of wel met

een willekeurige toewijzing als zijn hulp wordt vereischt. Dit recht van kiezen gaat samen met elke verhooging, en als iemand zijn rang verliest, loopt hij tevens gevaar van den arbeid die hem bevalt te moeten ruilen voor ander werk, minder naar zijn smaak. De uitslag van elke verhooging, die de hoogte van iedereen in zijn vak aanduidt, wordt afgedrukt in de couranten, en zij die bevorderd zijn geworden sedert den laatsten keer, ontvangen den dank van de natie en worden in het openbaar begiftigd met het teeken van hun nieuwen rang.»

— »Wat mag dat teeken wel zijn?» vroeg ik.

— »Elk vak,» hervatte Dr. Leete, »heeft zijn figuurlijk teeken; en dit teeken, in den vorm van een medaille, zoo klein dat gij haar nauwelijks zoudt zien als gij niet wist waar zij gedragen werd, is het eenige wat de menschen van het leger onderscheidt, behalve in die gevallen als het openbaar belang een afzonderlijke uniform noodig maakt. Dat insigne is gelijk voor alle klassen wat den vorm betreft, maar terwijl de derde graad een medaille van ijzer heeft, is de tweede van zilver en de eerste verguld. Afgescheiden van den krachtigen prikkel gelegen in de omstandigheid dat de hooge rangen in het leger alleen openstaan voor de werklieden van de derde klasse en dat een hooge rang in het leger de eenige gelegenheid om eer te behalen vertegenwoordigt voor die overgroote menigte die geen beoefenaars zijn van kunst, letteren of wetenschappen, zijn vele andere prikkels, geringere maar misschien even doeltreffend, aanwezig in den vorm van bijzondere voorrechten en vrijheden die de hoogere arbeiders genieten. En deze privileges, die zoo onschadelijk mogelijk voor de minder gelukkigen zijn, hebben het nut van steeds voor ieders oogen de begeerlijkheid van een hoogere klasse te houden.

»Het spreekt van zelf, dat niet enkel de goede maar ook de gewone en de slechte werklieden, de eerzucht van op te klimmen met reden zullen kunnen koesteren. Ja, omdat het aantal van deze laatsten zooveel grooter is, is het zelfs noodiger dat dit klasse-stelsel hen niet ontmoedigt dan dat het de anderen aanspoort. Daarom zijn de klassen nog onder-verdeeld. Afdeelingen en onderafdeelingen worden bij elke verhooging van gelijke getalsterkte gemaakt, en er is dus nooit meer dan een negende van het geheele leger in de laagste afdeelingen van de laagste klasse, en de meerderheid van dit cijfer zijn gewezen leerlingen, die allen hoopen op bevordering. Zij die gedurende den geheelen dienst in de laagste klassen blijven, zijn maar een geringe fractie van het leger en in den regel even ongevoelig voor hun toestand als onbekwaam om zich te verbeteren.

»Het is zelfs niet noodig dat een arbeider stijgt om althans eenige bevrediging van zijn eerzucht te ondervinden. Terwijl voor bevordering een algemeene uitmuntendheid als werkman onmisbaar is, worden eervolle vermeldingen en verschillende soorten van belooningen toegekend voor verdiensten die geen bevordering medebrengen, en ook voor bijzondere daden en op zich zelf staande verrichtingen in eenig bedrijf. Er zijn ook nog andere onderscheidingen, niet alleen in de klassen maar ook in de onderafdeelingen, die elk prikkelend werken op de handelingen van een groep. De bedoeling is dat geen enkele vorm van verdienste onbeloond zal blijven.

»Verwaarloozing van arbeid, bepaald slecht werk, of andere grove nalatigheid bij menschen met kwade gezindheid, — de tucht in het leger is veel te streng om iets van dit alles toe te staan. Een man die in staat is zijn plicht

te doen en bij voortduring weigert, wordt op water en brood in de cel gezet tot hij zijn werk hervat.

»De laagste rang van officieren wordt genomen uit de lieden die gedurende twee jaren hun plaats hebben behouden in de eerste afdeeling van de eerste klasse, en als deze keus te ruim is, komt alleen de eerste groep van die afdeeling in aanmerking. Niemand komt op deze wijze tot het bevelen over anderen voor zijn dertigste jaar. Nadat iemand officier wordt, hangt zijn rang niet meer af van de voortreffelijkheid van zijn eigen arbeid, maar van dien van zijn menschen. Bij de benoemingen voor hoogere rangen geldt nog een ander beginsel, dat nu te lang op zou houden om uit te leggen.

»Natuurlijk kon zulk een klassestelsel als ik beschreven heb, niet toegepast worden in de kleine ondernemingen van uw tijd. U moet niet vergeten, dat bij de nationale uitvoering van den arbeid, alle bedrijven een groot getal personen tellen, alsof vele van uwe boerderijen of werkplaatsen tot één vereenigd waren. Het is ook alleen wegens de reusachtige schaal waarop alle beroepen zijn ingericht, met soortgelijke instellingen in alle deelen van het land, dat wij door ruil en verplaatsing iedereen vrij wel het werk kunnen geven dat hij het beste kan doen.

»En nu, mijnheer West, nu vraag ik u, op grond van de ruwe schets, die ik u van ons systeem gegeven heb, of zij, die bijzondere prikkels behoeven, die zullen ontberen? Schijnt het u niet toe, dat menschen, die gedwongen waren om te werken, of zij wilden of niet, bij zulk een stelsel zich sterk aangespoord zouden voelen om hun best te doen?»

Ik antwoordde dat naar mijne meening de prikkels te sterk waren, als men eenige aanmerking wilde maken; dat de jonge lieden te hard van stal gingen; en, onder

verbetering, houd ik mij hierbij, nu ik door een langer verblijf beter op de hoogte ben van het geheele onderwerp.

Dr. Leete verzocht mij evenwel nog eens na te denken, en ik geef toe dat het mijne opmerking mogelijk voldoende weerlegt, dat het bestaan van den werkman niet van zijn rang afhangt en onrust daarvoor dus nimmer zijn teleurstelling kan verbitteren; dat de werkuren kort zijn, de vacantiën regelmatig, en dat alle wedijver op het vijf en veertigste jaar gestaakt wordt, als de middelbare leeftijd is bereikt.

— »Ik moet nog een paar dingen zeggen,» voegde Dr. Leete er bij, »om u geen verkeerden indruk te geven. U moet vooreerst begrijpen, dat het beginsel om de goede werkers vóór te trekken boven de minder goede, in geenen deele ingrijpt in het fundamenteele denkbeeld dat allen die hun best doen dezelfde aanspraken kunnen maken, al is dat best doen veel of weinig. Ik heb u aangetoond, dat het stelsel zoo is ingericht, dat zoowel sterken als zwakken aangespoord worden door uitzicht op bevordering, terwijl de omstandigheid dat de sterken gekozen worden tot leiders niet een kritiek is op de zwakken, maar een maatregel in het algemeen belang.

»Bovendien moet u niet denken dat, omdat wij vrij spel laten aan onderlingen wedijver als een prikkel tot inspanning, wij dat een geschikte beweegreden vinden voor de besten onder ons. Dezulken zoeken hun drijfveeren van binnen, niet van buiten, en meten hunne resultaten met hunne eigen begaafdheden, niet met de resultaten van anderen. Zoolang hunne verrichtingen geëvenredigd blijven aan hun krachten, zouden zij het vreemd vinden geprezen of gelaakt te worden als bij toeval wat zij tot stand brengen weinig of veel is. Wedijver is onzinnig

voor zulke naturen en uit een zedelijk oogpunt verwerpelijk, omdat daardoor nijd in de plaats van bewondering komt en verheffing op eigen verdienste in de plaats van droefheid over den tegenspoed van anderen.

»Maar niet alle menschen, zelfs in het laatste jaar van de twintigste eeuw, zijn van deze betere soort, en de prikkels tot inspanning, die zij noodig hebben, moeten daarmede rekening houden. Voor de meerderheid is scherpe wedijver de scherpste spoor. Zij die er boven verheven zijn hebben geen aansporing noodig.

»En dan mag ik niet vergeten te zeggen, dat voor hen die te kort schieten in geestelijke of lichamelijke vermogens, wij eene afzonderlijke klasse hebben, niet verbonden met de andere — een soort invaliden-corps — waarvan de leden een lichten arbeid hebben, die met hunne krachten overeenkomt. Al onze zieken naar ziel en lichaam, alle de dooven en stommen, de lammen, de blinden, de kreupelen en zelfs de krankzinnigen, behooren tot dit corps en dragen zijne teekenen. De sterksten doen dikwijls bijna het werk van een man, de zwakksten natuurlijk zoo goed als niets; maar niemand, die iets kan doen, zal gaarne geheel ledig zijn; zelfs de krankzinnigen in hunne heldere oogenblikken doen wat zij kunnen.»

— »Dat invaliden-corps is een aardig denkbeeld,» zeide ik. »Zelfs een barbaar van de negentiende eeuw zou dat op prijs stellen. Het is een edelmoedige manier om weldadigheid te verbergen, en moet zeer streelend zijn voor het gevoel van de verpleegden.»

— »Weldadigheid!» herhaalde Dr. Leete. »Gelooft gij dat wij de onbekwamen, waar wij van spreken, beschouwen als voorwerpen van weldadigheid?»

— »Ja, natuurlijk,» antwoordde ik, »voorzoover zij niet

in hun eigen onderhoud kunnen voorzien.» Maar hier viel de dokter mij snel in de rede.

— »Wie kan in zijn eigen onderhoud voorzien?» vroeg hij. »Dit bestaat niet in de beschaafde maatschappij. In een staat zoo achterlijk, dat zelfs samenwerking in het huisgezin onbekend is, kan misschien ieder individu zich zelf onderhouden, maar dan zelfs alleen voor een gedeelte van zijn leven, maar van het oogenblik dat de menschen begonnen samen te leven en den ruwsten vorm van maatschappij hadden gesticht, wordt eigen onderhoud onmogelijk. Naar gelang de menschen beschaafder worden, en de verdeeling van beroepen en diensten plaats vindt, wordt de algemeene regel een samengestelde onderlinge afhankelijkheid. Iedereen, hoe op zich zelf staand zijn bezigheid ook moge schijnen, is lid van een uitgebreide compagnieschap, zoo groot als het volk, zoo groot als de menschheid. De noodzakelijkheid van onderlinge afhankelijkheid behoorde mede te brengen den waarborg en de verplichting van onderling hulpbetoon, en dat dit niet het geval was in uw tijd was juist de groote wreedheid en inconsequentie van uw stelsel.»

— »Dat kan alles zoo zijn,» antwoordde ik, »maar dit raakte niet het geval van hen die buiten staat zijn aan de productie mede te werken.»

— »Maar ik heb u toch gezegd,» hernam Dr. Leete, »of ik dacht ten minste dat ik u gezegd had van morgen, dat iemands recht om te zitten aan de tafelen der natie, voortkomt uit het feit dat hij een mensch is, en niet op de hoeveelheid kracht en gezondheid die hij toevallig bezit, zoolang als hij doet wat hij kan.»

»Dat hebt u gezegd,» antwoordde ik, »maar ik dacht dat de regel alleen werklieden van verschillende bekwaamheid

betrof. Geldt de regel ook voor hen die niets kunnen doen?»

— »Zijn dat dan ook geen menschen?»

— »Moet ik dus gelooven dat de lammen, de zieken, de onmachtigen, even goed af zijn als de deugdelijkste arbeiders en hetzelfde inkomen genieten?»

— »Zeker,» was het antwoord.

— »Het denkbeeld van liefdadigheid op zulk een schaal,» hervatte ik, »zou onze warmste philanthropen uit het veld geslagen hebben.»

— »Als gij een zieken broeder thuis hadt,» sprak Dr. Leete, »buiten staat om te werken, zoudt gij hem dan grover voedsel geven, hem slechter kleeden en laten wonen, dan gij zelf? Neen, gij zoudt hem het beste geven, en gij zoudt het geen aalmoes noemen. Zou zelfs het woord in dat verband u niet hoogst stuitend wezen?»

— »Natuurlijk,» zeide ik, »maar de gevallen zijn niet dezelfde. In zekeren zin zijn de menschen ongetwijfeld broeders, maar deze soort van broederschap kan niet, tenzij met rhetorische bedoelingen, vergeleken worden bij de broederschap van bloed, noch in de gevoelens, noch in de verplichtingen.»

— »Daar hoor ik de negentiende eeuw!» riep Dr. Leete. »O, Mijnheer West, u hebt wel lang geslapen. Als ik u in éen woord een sleutel moèst geven op wat u schijnt het raadsel van onze hedendaagsche beschaving te zijn, dan zou ik zeggen dat het de omstandigheid is dat het gevoel van solidariteit van ons ras en de broederschap van de menschen, die bij u slechts groote woorden waren, in onze gedachten en voor ons gevoel, even sterke banden zijn als broederschap naar den vleesche.

»Maar zelfs buiten deze overweging, zie ik niet in

waarom het u zoo verbaast dat zij die niet werken kunnen, het volle recht hebben om te leven van den arbeid van anderen. Ook in uw tijd, toen de militaire dienst, waarmede ons arbeidsleger overeenkomt, verplichtend was voor ieder die in staat was zich er van te kwijten, verloren zij die daartoe niet in staat waren, toch niet hunne rechten als burgers. Zij bleven thuis en werden beschermd door hen die streden, en niemand betwijfelde hun recht op bescherming of rekende hun dit aan. Op dezelfde manier ontneemt de verplichting tot arbeid voor hen die kunnen, de burgerrechten niet aan hen die buiten staat zijn. En die burgerrechten bevatten nu het recht op onderstand. De arbeider is geen burger omdat hij werkt, maar hij werkt omdat hij een burger is. Zooals gij erkent de verplichting van den sterke om voor den zwakke te vechten, zoo erkennen wij zijn plicht, nu het vechten voorbij is, om voor hem te werken.

»Een oplossing die een neêrslag overlaat is geen oplossing, en onze oplossing van de sociale quaestie zou er geen geweest zijn, indien we de zieken, de lammen en de blinden hadden gezet bij de dieren, aan hun lot overgelaten. Veel beter om de sterken en gezonden onverzorgd te doen blijven dan de belasten, voor wie ieder het hart voelt kloppen en voor wiens rust naar lichaam en geest dient te worden gewaakt, in de allereerste plaats. Daarom is het, zooals ik u van morgen verhaalde, dat de aanspraak van iederen man, vrouw en kind op het middel van bestaan, berust op den grondslag zoo duidelijk, breed en onwrikbaar als het feit dat zij leden van een en hetzelfde ras zijn — leden van een menschelijk gezin. De eenige gangbare munt is het beeld van God en dit neemt men in betaling voor alles wat er is.

»Ik geloof dat er geen trek in de beschaving van uw tijd is zoo stuitend voor ons als de verwaarloozing van de afhankelijke klassen. Zelfs als gij geen medelijden, geen broederlijk gevoel hadt, hoe kwam het dat gij niet zaagt dat gij de machtelooze menigte van hun eenvoudigste recht beroofdet door haar onverzorgd te laten?»

— »Dat ben ik niet geheel met u eens,» zeide ik. »Ik erken de aanspraken op ons medelijden, maar hoe konden zij die niets voortbrachten, recht hebben op een aandeel in de productie?»

— »Hoe kwam het,» vroeg Dr. Leete, »dat uwe producenten meer konden maken dan de wilden? Was dat niet geheel en al het gevolg van de erfenis van kennis en arbeidsproducten, van het samenstel der maatschappij, dat duizende jaren noodig had gehad om te worden, en door u kant en klaar was gevonden op de wereld? Hoe waart gij in het bezit gekomen van deze zaken en van deze kennis, die tienmaal meer waard waren dan wat gij zelf er aan toevoegdet? Gij hadt hen geërfd, niet waar? En waren niet die anderen, die ongelukkige en gebrekkige broeders die gij uitwierpt, uwe mede-erfgenamen? Wat deedt gij met hun aandeel? Was het geen diefstal als gij hen tevreden steldet met een broodkorst, die recht hadden om naast u aan te zitten, en was het geen beleediging voegen bij diefstal, als gij de broodkorst liefdadigheid noemdet?

»O, Mijnheer West.» ging Dr. Leete voort, toen ik bleef zwijgen, »wat ik vooral niet begrijp, is, met weglating van alle bedenkingen van recht of van menschenliefde, hoe de werkers van uwe dagen, eenig hart voor hun werk konden hebben, als zij wisten dat hunne kinderen of kindskinderen, als zij tegenspoed zouden ondervinden,

beroofd zouden worden van de gemakken, en zelfs van de nooddruft des levens. Het is een raadsel hoe menschen met kinderen een stelsel konden verdedigen, waarin de sterkeren meer beloond werden dan de zwakken. Want volgens hetzelfde verschilmakend beginsel waar de ouder voordeel bij had, kon de zoon, voor wien hij zijn leven zou gegeven hebben, die mogelijk zwakker was dan anderen, tot den bedelstaf worden gebracht. Hoe menschen kinderen durfden krijgen heb ik nooit kunnen begrijpen.»

HOOFDSTUK XIII.

Zooals Edith beloofd had, vergezelde Dr. Leete mij naar mijn slaapkamer om mij de behandeling van den muziektelefoon te wijzen. Hij wees mij hoe door een schroef te draaien, de kracht van de muziek zeer sterk kon worden gemaakt of verzwakt worden tot een zoo verre echo, dat niemand onzeker ware of het verbeelding of werkelijkheid was. Als van twee menschen, naast elkaar, de een wilde luisteren en de ander slapen, kon de muziek voor den een hoorbaar worden gemaakt en onverstaanbaar voor den ander.

— »Ik moet u sterk aanraden van nacht te slapen, Mijnheer West,» zeide de dokter, »liever dan naar de mooiste liederen van de wereld te luisteren,» na mij het toestel te hebben verklaard. »In de moeilijke omstandigheden waarin gij u bevindt, is slaap een versterkend middel voor de zenuwen dat door niets kan worden vervangen.»

Gedachtig aan wat mij dien morgen gebeurd was, beloofde ik zijn raad op te volgen.

— »Heel goed,» zeide hij, »dan zal ik den telefoon op acht uur zetten.»

— »Wat meent u daar mee?» vroeg ik.

Hij legde mij uit dat door een uurwerk iemand zich door muziek kon laten wekken op elk uur.

Het scheen nu, en het is later gebleken het geval te zijn, dat ik mijn slapeloosheid met andere ongemakken van het leven, achter mij gelaten had in de negentiende eeuw, want ofschoon ik geen slaapdrank had ingenomen, viel ik, evenals den vorigen nacht, in slaap zoodra ik mijn hoofd had neêrgelegd.

»Ik droomde dat ik op den troon zat in de feesthal van het Alhambra, te midden van heeren en krijgers, die den volgenden dag de Halve Maan zouden volgen tegen de Christenhonden in Spanje. De lucht, afgekoeld door springende fonteinen, was beladen met den geur van bloemen. Een troep jonge meisjes van schoone vormen en lachende monden, dansten met weelderige gratie op de muziek van koperen en besnaarde instrumenten. Opziende naar de getraliede galerijen, zag men nu en dan een glinsterend oog van de sieraden des koninklijken harems, neêrblikkend op het verzameld puik van Moorsch edelvolk. Luider en luider klonken de cymbalen, wilder en wilder werd het lied, tot het bloed van het geslacht der woestijnen niet langer de krijgshaftige dronkenschap beteugelde en de donkere krijgslieden opsprongen en stonden; duizend kromme zwaarden sloegen bloot en de kreet »Allah il Allah!» schudde de hal en deed mij ontwaken, in het volle daglicht liggend en de kamer weêrklonk van de opwekkende tonen van de »Turksche Réveille» ....

Aan de ontbijttafel, toen ik mijn gastheer vertelde wat er gebeurd was, vernam ik dat het geen toeval was dat de muziek die mij wakker had gemaakt een réveille was geweest. De stukken die in een van de concertzalen 's morgens vroeg gespeeld werden, waren altijd van een opwekkende soort.

— »Ja,» zeide ik, »dat valt mij daar in, ik heb u nog niet gevraagd over den toestand van Europa. Zijn de samenlevingen in de oude wereld ook hernieuwd?»

— »Ja,» antwoordde Dr. Leete, »de groote landen van Europa, zoowel als Australië, Mexico en gedeelten van Zuid-Amerika, zijn industriëel zoo ingericht als de Vereenigde Staten, die de eerste waren. De vredelievende betrekkingen van deze volken zijn verzekerd door een lossen vorm van een statenbond, die zich over de geheele wereld uitstrekt. Een internationale raad regelt de onderlinge verhouding en den handel van de leden van het verbond en hunne gemeenschappelijke politiek jegens de achterlijke rassen, die langzamerhand tot hoogere beschaving worden opgevoed. Volledig zelfbestuur is aan iedere natie toegekend.»

— »Hoe drijft gij handel zonder geld?» vroeg ik. »In den handel met andere landen zult gij een of ander ruilmiddel moeten hebben, al kunt gij er buiten binnenslands.»

— »O neen, ook in dit opzicht is geld overbodig. Toen de handel op vreemde landen gedreven werd door persoonlijk initiatief, was geld er bij noodig wegens de groote samengesteldheid van de zaken, maar nu is het een daad van de natiën in hun geheel. Zoo zijn er misschien een dozijn kooplieden in de wereld, en hunne bezigheden worden gecontroleerd door den internationalen raad, zoodat een eenvoudig stelsel van boekhouding voldoende is om hunne

zaken te regelen. Natuurlijk zijn alle soorten van in- en uitvoerrechten opgeheven. Elke natie heeft een bureau voor den buitenlandschen ruilhandel. Bijvoorbeeld, het Amerikaansche bureau, die zoovele Fransche goederen noodig oordeelt voor Amerika in een gegeven jaar, stuurt de order naar het Fransche bureau, dat op zijn beurt zijne bestellingen naar ons bureau zendt. Hetzelfde gebeurt wederkeerig door alle volken.»

— »Maar hoe worden de prijzen van vreemde goederen vastgesteld, als er geen concurrentie is?»

— »De prijzen voor het buitenland zijn dezelfde als die voor het binnenland, zoodat er geen gevaar voor misverstand is. Natuurlijk is geen enkele natie verplicht een ander te voorzien van de produkten van haar arbeid, maar in het belang van allen is het dat sommige artikelen worden geruild. Als eenige natie eene andere geregeld van iets voorziet, dan is men van beide kanten verplicht kennis te geven bij een belangrijke verandering in de relatie.»

— »Maar als een staat, die uitsluitend een of ander voortbrengt, zou weigeren het aan de anderen of aan een van de anderen te verkoopen?»

— »Dit is nog nooit voorgekomen en zou niet kunnen voorkomen, zonder de weigerende partij oneindig grooter nadeel te doen dan de anderen,» antwoordde Dr. Leete. »In de eerste plaats bestaat er geen wettelijke voorkeur. De wet verlangt dat elke natie met alle anderen op gelijken voet zal handelen. Iets als u onderstelt zou het betrokken volk afsnijden van de overige wereld in alle opzichten. Dit gevaar behoeft u dus niet zeer te verontrusten.»

— »Maar,» zeide ik, »gesteld dat een natie die eenig

natuurlijk monopolie geniet, de prijzen van die stof zou opdrijven, zonder de levering te weigeren, en op die manier voordeel plukken van de behoeften der buren? De ingezetenen van het land zouden dat artikel dan ook duurder moeten betalen, maar als geheel zouden zij meer aan de vreemdelingen verdienen dan zij er zelf bij legden.»

— »Als gij zult weten hoe de prijzen van alle dingen tegenwoordig worden geregeld, zult gij de onmogelijkheid inzien van ze te veranderen, behalve wanneer er meer of moeilijker werk wordt vereischt bij de productie. Het beginsel is niet alleen nationaal, maar ook internationaal; maar zonder dat zou het gevoel van gemeenschappelijk belang, over alle landen uitgestrekt, en de overtuiging van de dwaasheid van zelfzucht, te diep zijn ingeprent, om zulk een daad van koopmansvlugheid mogelijk te maken. U moet denken dat wij allen uitzien naar een eindelijke samenvoeging van alle rijken tot éen staat. Dat zal zonder twijfel de laatste vorm van de maatschappij zijn, en zekere economische voordeelen bezitten boven het tegenwoordige stelsel van afzonderlijke staten. Intusschen werkt het tegenwoordige systeem met een zoo groote volmaaktheid, dat wij aan onze nakomelingen met gerustheid de voltooiing van het plan overlaten. Zelfs zijn er bij ons die het er voor houden, dat een staten-verbond niet slechts een tijdelijke oplossing van de quaestie van de menschelijke samenleving, maar reeds de definitieve is.»

— »Wat gebeurt er,» vroeg ik, »als de boeken van twee landen niet gelijk sluiten? Stel dat wij meer van Frankrijk importeeren dan zij van ons?»

— »Aan het eind van elk jaar,» antwoordde de dokter, »worden de boeken van elke natie nagezien. Blijkt het

dat Frankrijk aan ons schuldig is, dan zijn wij waarschijnlijk aan een staat iets schuldig waar Frankrijk van te vorderen heeft en zoo met alle rijken. De saldo's die er overblijven nadat alle rekeningen zijn opgemaakt door den internationalen raad, kunnen nooit heel groot zijn. De raad verlangt overigens dat zij binnen weinig jaren vereffend worden, en mag de vereffening gelasten wanneer hij wil, als zij te groot mochten worden, want wij willen niet dat een volk te zeer bij het andere in schuld geraakt, opdat onvriendschappelijke neigingen geen veld winnen. Om verder hiertegen te waken, onderzoekt de raad de geruilde goederen teneinde toe te zien dat zij van goede qualiteit zijn.»

— »Maar waarmede worden de saldo's ten slotte betaald, zonder geld?»

— »Met eenig nationaal artikel; een overeenkomst omtrent den aard en de hoeveelheid van zulke artikelen is de grondslag voor handelsbetrekkingen.»

— »Landverhuizing,» zeide ik, »is een ander onderwerp waarover ik u wilde vragen. Met de organisatie van elken staat als een compagnieschap, die alle productie-middelen van het land in handen heeft, zou de landverhuizer, zelfs als men hem toestond den vreemden bodem te betreden, sterven van honger. Er kan dus geen landverhuizing wezen tegenwoordig.»

— »Er is integendeel voortdurend landverhuizing, als gij daaronder verstaat verplaatsing naar andere gewesten van het vaste verblijf. Zij is geregeld volgens een eenvoudig internationaal stelsel van schadevergoeding. Als een man van twee en twintig, om iets te noemen, van Engeland naar Amerika gaat, verliest Engeland alle kosten van onderhoud en opvoeding, terwijl Amerika gratis

een arbeider krijgt. Amerika doet dus aan Engeland een uitkeering. Dit beginsel, verschillend toegepast in verschillende gevallen, geldt altijd. Als een man bijna aan het eind van zijn werktijd is wanneer hij verhuist, krijgt zijn nieuw land de uitkeering. Wat onbekwame personen betreft, men vindt het beter dat ieder rijk verantwoordelijk blijft voor de zijne, en de verhuizing van dezulken geschiedt alleen onder waarborg van zijn geboorteplaats voor zijn onderhoud. Aan deze bepalingen onderworpen, is overigens niemands recht om naar een ander land te gaan eenigszins beperkt.»

— »Maar hoe gaat het met pleziertochtjes en met studiereizen? Hoe kan een vreemdeling reizen in een staat waar de menschen geen geld aannemen en zelf middelen van bestaan hebben die voor hem zonder waarde zijn? Zijn eigen krediet kan hem in andere landen niet helpen. Hoe schikt hij dat?»

— »Een Amerikaansche krediet-kaart is even gangbaar in Europa als vroeger Amerikaansch goud, en precies op dezelfde voorwaarde, namelijk dat hij ingewisseld wordt voor de munt van het rijk waar gij u bevindt. Een Amerikaan in Berlijn gaat met zijn kaart naar het plaatselijk kantoor van den internationalen raad, en krijgt geheel of gedeeltelijk in ruil een Duitsche kaart; voor het bedrag wordt Amerika in de algemeene boeken belast en Duitschland gecrediteerd.»

— »Misschien zou Mijnheer West wel in den Olifant willen eten van avond,» zeide Edith toen wij van tafel opstonden.

— »Dit is de naam van het openbare eethuis van onze buurt,» zeide haar vader. »Niet alleen wordt er gekookt in de openbare keukens, zooals ik u gisteren avond vertelde, maar de qualiteit en de bediening zijn veel beter als men in de eetzalen dineert. De kleinere maaltijden nemen wij gewoonlijk thuis, om de moeite te besparen van uit te gaan, maar het is algemeen om buitenshuis te eten. Wij hebben dat niet gedaan zoolang u bij ons bent, omdat wij liever wilden wachten tot u eenigszins meer bekend met onze manieren zoudt zijn. Wat dunkt u er van? Zullen wij vandaag gaan dineeren in het eethuis?»

Ik zeide dat ik dit heel graag zou doen.

Niet lang daarna kwam Edith glimlachende naar mij toe en zeide: — »Gister-avond dacht ik er over wat ik voor u doen kon om het u wat gemakkelijker te maken totdat gij aan de nieuwe toestanden gewend zoudt zijn, en ik heb een idee gekregen. Wat zoudt gij zeggen als ik u eens voorstelde aan eenige zeer aangename menschen van uw tijd, waarvan ik zeker weet dat gij ze goed gekend hebt?» Mijne gevoeligheid voor het vreemde was wel eenigszins verdoofd door de vele schokken die zij had ondervonden, maar ik volgde haar toch met eenige verbazing naar haar kamer waar ik nog niet geweest was. Het was een klein en gezellig vertrek, de muren waren bedekt met boekenkasten.

— »Hier zijn uwe vrienden,» zeide Edith, wijzende op een van de kasten en mijn oog vloog over de namen achter op de deelen: Shakespeare, Milton, Wordsworth, Shelley, Tennyson, Defoe, Dickens, Thackeray, Hugo, Hawthorne, Irving, en een reeks van andere groote schrijvers van mijne en alle eeuwen; nu begreep ik hare bedoeling. Zij had werkelijk hare belofte gehouden in een

zin, waarbij de letterlijke vervulling een teleurstelling zou geweest zijn. Zij had mij in een vriendenkring gebracht, die in de eeuw die voorbij was gegaan sedert ik hen had ontmoet, even weinig waren veranderd als ik zelf. Hun geest was even verheven, hun scherts even levendig, hun lachen en hun schreien even wegsleepend als toen hun taal de uren in vorige eeuwen deed vervliegen. Eenzaam was ik niet meer en kon ik niet zijn in dit goede gezelschap, hoe wijd de afgrond des tijds ook gaapte tusschen mij en mijn oud bestaan.

— »Het bevalt u hier goed?» zeide Edith met schitterende oogen, toen zij op mijn gezicht het welslagen van haar plan las. »Het was een goed idee, niet waar Mijnheer West? Vreemd dat ik er niet eerder aan gedacht heb! Ik zal u maar bij uw oude vrienden laten, want ik weet dat er voor u nu geen beter gezelschap kan zijn; maar pas op dat oude kennissen u de nieuwe niet doen vergeten!» en met deze glimlachende waarschuwing ging zij heen.

Door den mij meest bekenden naam aangetrokken, nam ik ter hand een deel van Dickens en zat neer. Hij was mijn lievelingsschrijver geweest onder de auteurs van de eeuw, van de negentiende, bedoel ik en zelden was er een week voorbij gegaan dat ik niet een ledig uur met een van zijn boeken had aangevuld. Elk boek dat ik goed kende, zou een buitengewonen indruk op mij gemaakt hebben in deze buitengewone omstandigheden, maar mijne overgroote bekendheid met Dickens en zijn macht, dientengevolge, om de gevoelens van mijn vroeger leven op te roepen, verleende aan zijn geschrijf een kracht die geen ander zou hebben kunnen uitoefenen, namelijk van het contrast te verhoogen tusschen mijn

vorige omgeving en de tegenwoordige. Hoe nieuw en bevreemdend iemands omgeving wordt, behoudt iedereen zulk een sterke neiging om zich er mede te vereenzelvigen, dat reeds dadelijk het vermogen om haar volledig waar te nemen in hare vreemdheid bijna geheel verloren gaat. Dit vermogen, in mij zoo goed als gedood, keerde door het lezen in Dickens terug wegens het opwekken van aandoeningen van vroeger. Met een helderheid die ik nog niet had kunnen bereiken, zag ik nu het verleden en het tegenwoordige, als pendanten, naast elkaar.

Gedurende de paar uren die ik daar zat met het boek van Dickens open voor mij, las ik niet meer dan eenige bladzijden. Elke nieuwe volzin gaf mij een nieuw gezichtspunt op de veranderingen die plaats gevonden hadden en leidde mijne gedachten op verre wegen. Terwijl ik zoo zat te peinzen in de bibliotheek, kreeg ik langzamerhand een klaarder en meer samenhangend overzicht van het wonderbaarlijke schouwspel dat ik op zulk een vreemde wijze in staat was gesteld waar te nemen, en ik schudde het hoofd over de zonderlinge grilligheid van het lot dat aan iemand die het zoo weinig had verdiend, of op eenige wijze er voor bestemd scheen, met uitsluiting van al zijn tijdgenooten, de macht had gegeven om in deze latere eeuw de aarde te betreden. Ik had de nieuwe wereld evenmin voorzien als haar bevorderd, zooals velen om mij heen hadden gedaan, zonder te letten op den toorn van de dwazen en de begripsverwarring van de goeden. Zeker kon het meer in den aard der dingen hebben gelegen, als een van die profetische en bezielde naturen het maaksel van zijn verbeelding had kunnen zien en voldaan geworden zijn....

Ik was nog in de boekerij toen Dr. Leete mij eenige

uren later kwam zoeken. — »Edith heeft mij haar idee verteld,» zeide hij, »en het is zeker heel goed. Ik was nieuwsgierig welken schrijver u het eerst zoudt opnemen. O, Dickens! U hieldt dus van hem. Daarover zijn wij het met u eens. Volgens onzen maatstaf, overtreft hij al de schrijvers van zijn tijd, niet omdat zijn literair talent het grootst was maar omdat zijn edel hart warm klopte voor de armen, omdat hij partij trok voor de slachtoffers van de maatschappij en zijn pen gebruikte om hare wreedheid en huichelarij te ontmaskeren. Niemand van zijn tijdgenooten deed zooveel als hij om de aandacht van de menschen te vestigen op de verkeerdheid en de ellende in de oude orde van zaken, en hunne oogen te openen voor de noodzakelijkheid van de groote verandering die komen moest, al heeft hij haar zelf niet duidelijk voorzien.»

HOOFDSTUK XIV.

Een geweldige regenbui was opgekomen gedurende den dag en ik had gedacht dat de toestand van de straten mijne gastheeren zouden gedwongen hebben het plan van buitenshuis te eten, te laten varen, ofschoon ik gehoord had dat de eetzaal dicht bij was. Ik was zeer verwonderd toen tegen het etensuur de dames verschenen gereed om uit te gaan, maar zonder parapluies of overschoenen.

Het raadsel werd opgehelderd toen wij op straat kwamen, want een dak was neergelaten, zoodat de trottoirs veranderd waren in droge en goed verlichte gangen, ge-

vuld met dames en heeren in avondcostuum. Ook aan de hoeken was de straat op deze wijze beschut. Edith Leete, met wie ik liep, vernam met groote belangstelling, wat voor haar volkomen nieuw bleek te zijn, dat met nat weer de straten van Boston in mijn tijd onbegaanbaar waren, behalve voor menschen voorzien van regenschermen, laarzen en dikke kleeren. — »Waren er in 't geheel geen bedekkingen van de trottoirs ?» vroeg zij. Men had er wel, zeide ik haar, maar verspreid en onsystematisch, omdat zij aan particulieren behoorden. Zij deelde mij mee, dat tegenwoordig alle straten beschut werden tegen slecht weer op de manier die ik zag, het dak werd weggeruimd als het niet noodig was. Zij gaf te kennen dat het een groote domheid zou gevonden worden, de handelingen van de menschen door het weer te laten verstoren.

Dr. Leete, die voor ons uit wandelde, hoorde een gedeelte van ons gesprek en wendde zich tot mij om te zeggen dat het onderscheid tusschen de eeuw van het individualisme en die van samenwerking, aardig gekenmerkt werd door het feit dat in de negentiende eeuw de menschen in Boston als het regende, drie honderd duizend parapluies opstaken boven even zoovele hoofden en in de twintigste men er éen houdt boven alle hoofden.

Terwijl wij verder gingen, zeide Edith: »die eigen parapluie is de geliefkoosde vergelijking van vader, als hij wil aanduiden de oude manier, toen iedereen leefde voor zich en zijn gezin. Er is een negentiende-eeuwsche schilderij in het museum, met een massa menschen in den regen, waarvan ieder zijn parapluie houdt boven zich zelf en zijn vrouw en den drup aan zijn buurman geeft; hij beweert dat dit een satyre is op uw tijd.»

Wij kwamen nu in een groot gebouw waar veel men-

schen binnen gingen. Ik kon den gevel niet zien wegens de bedekking, maar als die overeenkwam met het inwendige, dat nog mooier was dan de winkel die ik den vorigen dag had bezocht, zou hij prachtig geweest zijn. Ik hoorde dat vooral de gebeeldhouwde groep boven den ingang bewonderingswaardig was. Een grootsche trap opgaande, liepen wij een eind door een breede gang met vele deuren. Een van deze deuren, waarop de naam van mijn gastheer stond, gingen wij binnen, en ik bevond mij in een fraai eetvertrek met een tafel voor vier personen gedekt. De ramen zagen uit op een binnenplaats waar een fontein zijn hooge stralen opwierp en een opwekkende muziek vulde de lucht.

— »U schijnt hier thuis,» zeide ik, toen wij gezeten waren en Dr. Leete een belknop bewoog.

— »Dit is werkelijk een gedeelte van ons huis, alleen wat verwijderd van het overige deel,» antwoordde hij. »Elk gezin in de buurt heeft in dit groote gebouw een eigen kamer voor zijn uitsluitend en voortdurend gebruik tegen een kleine jaarlijksche huur. Voor toevallige gasten en afzonderlijke personen is er gelegenheid op een andere verdieping. Als wij hier denken te eten, sturen wij een boodschap den vorigen avond en kiezen iets uit van de markt naar de opgaven in de kranten. De maaltijd is even duur of goedkoop als wij verkiezen, ofschoon alles natuurlijk veel goedkooper en beter is dan als wij het thuis zouden klaar maken. Er is werkelijk niets waar de menschen meer belang in stellen dan in het huishoudelijk werk en het koken dat er voor hen gedaan wordt, en wij zijn eenigszins trotsch op het succes dat deze dienst heeft behaald. O, mijnheer West, andere zaken in uwe beschouwing waren zonder twijfel ernstiger, maar ik kan begrijpen dat niets

zoo zeer op uw humeur gewerkt heeft als het slechte eten, natuurlijk met uitzondering van de rijken.»

— »Niemand van ons die u dat tegengesproken zou hebben,» zeide ik.

De bediende, een goed uitziende jonge man, kwam binnen: hij droeg een uniform dat van een weinig in het oog vallend herkenningsteeken voorzien was. Ik nam hem nauwkeurig op, daar het de eerste keer was dat ik gelegenheid had om van nabij de houding van een van de actieve leden van het arbeidsleger te bestudeeren. Ik had gehoord dat deze jonge man zeer beschaafd was en in alle opzichten de gelijke van hen die hij bediende. Maar het was duidelijk dat aan geen der beide kanten de toestand eenigszins onaangenaam gevonden werd. Dr. Leete sprak met hem, zooals natuurlijk ieder fatsoenlijk man zou doen, zonder eenige familiariteit, maar tevens volstrekt niet uit de hoogte, terwijl de manieren van den bediende iemand aanduidden, die begeert het werk waar hij voor staat te verrichten bescheiden, en zonder omslag. Men zou zeggen, de houding van een soldaat op zijn post, maar zonder militaire stijfheid. Toen hij de kamer uit was, zeide ik — »ik ben stom van verbazing, dat een jongmensch als hij zoo tevreden is in een knechtsbetrekking.»

— »Wat is dat, knechts-betrekking, ik heb dat woord nooit gehoord?» vroeg Edith.

— »Het is een verouderd woord,» hervatte haar vader. »Als ik het wel versta, werd het gezegd van de positie van personen, die bijzonder onaangename of lastige dingen deden voor anderen en er werd een vernederende beteekenis aan gehecht. Was het zoo niet, mijnheer West?»

— »Ja,» zeide ik, »ongeveer. »Persoonlijke onderge-

schiktheid, zooals tafeldienen, noemde men knechts-werk en werd zoo verachtelijk gevonden, dat in mijn tijd, menschen van beschaving en ontwikkeling liever gebrek zouden lijden dan zich daartoe verlagen.»

— »Wat een wonderlijk en onnatuurlijk denkbeeld!» riep mevrouw Leete uit op een toon van verbazing.

— »En toch moesten die diensten verricht worden,» zeide Edith.

— »Natuurlijk,» antwoordde ik; »maar wij belastten er de armen mede en zij hadden geen andere keus dan sterven.»

— »En dus verzwaardet gij hun lasten nog met uwe verachting,» sprak Dr. Leete.

— »Dat begrijp ik niet goed,» zeide Edith. »Meent u dat gij menschen dingen liet doen waarvoor gij hen verachtet, of dat gij diensten aannaamt die gij onwillig zoudt geweest zijn terug te geven? Dat kunt u toch niet meenen, mijnheer West?»

Ik moest wel zeggen dat het net zoo was als zij dacht. Dr. Leete kwam mij gelukkig te hulp.

— »Om de verwondering van Edith te begrijpen,» zeide hij, »moet gij weten dat het tegenwoordig een zedelijk axioma is, dat diensten aan te nemen die men niet zou willen verrichten, als het noodig ware, gelijk staat met geldleenen met de bedoeling het niet terug te betalen, terwijl zulk een dienst te gelasten door de armoede of de afhankelijkheid van iemand te misbruiken, een aanslag zou zijn als gewelddadige berooving. Het ergste van eenig stelsel dat de menschen verdeelt of toelaat dat zij verdeeld worden in klassen en kasten, is dat daardoor het gevoel van algemeene menschelijkheid wordt verzwakt. Ongelijke verdeeling van rijkdom, en nog erger,

ongelijke kansen in opvoeding en beschaving, splitste de menschen in uw tijd in klassen die in veel opzichten elkaar beschouwden als afzonderlijke rassen. Er is werkelijk zulk een groot onderscheid niet tusschen onze manier van denken over deze dienst-quaestie. Dames en heeren van den beschaafden stand zouden vroeger ook niet hebben toegelaten dat menschen van hunne soort hun diensten hadden bewezen, die zij beneden zich zouden geacht hebben om wederkeerig te verrichten; evenmin als wij dat nu van iemand aannemen. De armen en de onbeschaafden hielden zij evenwel voor een ander soort van wezens. Gelijke welvaart en gelijke aanspraak op ontwikkeling die alle menschen thans genieten, hebben ons eenvoudig gemaakt tot leden van éene klasse, die overeenkomt met de meest bevoorrechte klasse bij u. Voordat deze voorwaarde van gelijkheid verwezenlijkt was, kon nooit het denkbeeld van broederschap onder de menschen geworden zijn de feitelijke overtuiging en de praktische grondslag van onze daden, zooals thans het geval is. In uwe dagen gebruikte men dezelfde woorden, maar alleen als woorden.»

— »Zijn de bedienden dan ook vrijwilligers?» vroeg ik.

— »Neen,» antwoordde Dr. Leete. „Dat zijn jongelieden van de eerste jaren uit het leger die beschikbaar zijn voor alle soorten van arbeid die geen bijzondere bekwaamheid vereischen. Tafeldienen hoort daar bij, en elke recruut doet daar korten tijd aan mede. Ik heb zelf hier bediend ruim veertig jaar geleden. U moet nooit vergeten dat er geen onderscheid wordt gemaakt in de waardigheid van eenige bezigheid die de natie voorschrijft. Niemand beschouwt zich hier of wordt door anderen beschouwd als de knecht van hem dien hij bedient, hij is de knecht van

de natie. Er is geen verschil tusschen het werk van dezen jongen man en het werk van iemand anders. De omstandigheid dat hij huishoudelijken arbeid verricht is voor onze zienswijze onverschillig. Zoo is het ook met den arbeid van den geneesheer. Ik zou even weinig verwachten dat onze bediende op mij neerzag omdat ik hem als dokter behandelde, als ik op hem neerzie voor wat hij doet.»

Na het eten liet mijn gastheer mij het gebouw zien, waarvan de uitgestrektheid, de prachtige bouworde en de rijkdom der versiering mij verbaasden. Het scheen niet enkel een restauratie te zijn, maar tevens een groot uitspannings-lokaal en een plaats van samenkomst voor de buurt, voorzien van alle inrichtingen voor vermaak en uitspanning.

— »Gij vindt hier toegelicht,» zeide Dr. Leete, toen ik mijn bewondering te kennen had gegeven, »wat ik u verhaalde in ons eerste gesprek betreffende de pracht van ons openbaar en gezamenlijk leven, vergeleken bij den eenvoud van ons huiselijk en bijzonder leven, en het onderscheid, in dit opzicht, tusschen de 19e en de 20e eeuw. Om ons onnoodigen omslag te besparen hebben wij thuis alles zoo beknopt ingericht als met het gemak bestaanbaar is, maar de gezellige helft van ons leven is zoo verfraaid en zoo weelderig als de wereld nog niet gekend had. Alle gilden van arbeid en wetenschap hebben vereenigings-gebouwen zoo uitgebreid als dit, zoowel als buitenverblijven, berg-hôtels en zee-villa's voor sport en uitspanning in de vacanties.»

HOOFDSTUK XV.

Toen wij op onze wandeling door het gebouw in de boekerij kwamen, konden wij de verzoeking niet weêrstaan van de heerlijke lederen stoelen, en namen plaats in een van de kleine vertrekjes om wat te rusten en te praten.

— »Edith vertelt mij dat u den geheelen middag in de bibliotheek bent geweest,» zeide Mevrouw Leete. »Weet u wel, Mijnheer West, dat u een van de meest benijdenswaardige menschen is?»

— »Ik zou gaarne willen weten waarom,» antwoordde ik.

— »Omdat de boeken van de laatste honderd jaar nieuw voor u zullen zijn,» sprak zij. »U zult zooveel boeiende lectuur vinden, dat u in de eerste vijf jaar haast geen tijd zult hebben om te eten. Wat zou ik er niet voor geven om de romans van Berrian nog te moeten lezen.»

— »Of van Nesmyth, mama,» voegde Edith er bij.

— »Ja, of de gedichten van Oates of »Voorheen en Thans», of »Het Begin» of — o, ik zou een dozijn boeken kunnen noemen, die elk een jaar van het leven waard zijn,» zeide Mevrouw Leete met geestdrift.

— »Ik denk dat er dan heel wat merkwaardigs geschreven is in deze eeuw.»

— »Ja,» zeide Dr. Leete, »het is een tijdvak van ongeëvenaarde geestelijke grootheid geweest. Waarschijnlijk heeft het menschdom nooit een zedelijke en stoffelijke verandering beleefd, zoo uitgebreid in hare werking en

spoedig bereikt, als deze van de oude orde van zaken tot de nieuwe in het begin van de eeuw. Toen de menschen ontdekten welk geluk hun te beurt gevallen was, en dat de wijzigingen die zij hadden verkregen niet enkel een gedeeltelijke verbetering van hun toestand was, maar begrepen dat hun geslacht een hoogeren trap van beschaving had bereikt met een onafzienbare toekomst vol nieuwe aanwinsten, werden hunne zielen overstelpt met een vloed van aandoeningen, waarvan de middeleeuwsche renaissance maar een flauwe afschaduwing genoemd kan worden. Er ontstond een tijdvak van uitvindingen in industrie, wetenschappelijke ontdekkingen ...»

— »Van literatuur gesproken,» zeide ik, »hoe worden de boeken tegenwoordig uitgegeven? Doet de natie dat ook?»

— »Zeker.»

— »Maar hoe gebeurt dat? Geeft de regeering alles uit wat zij krijgt of houdt zij een soort van censuur, door alleen datgene te laten drukken wat zij goed vindt?»

— »Noch het een, noch het ander. De drukkerij oefent geen controle. Zij is verplicht alles te publiceeren wat haar wordt aangeboden, maar alleen als de schrijver zelf de kosten voor den eersten druk betaalt. Hij moet het recht om gehoord te worden betalen en als hij iets bijzonders te zeggen heeft zal hij dat gaarne doen. Natuurlijk, als de inkomens verschillend waren, zooals in oude tijden, dan zou deze regel alleen rijken in staat stellen om te schrijven, maar nu ieders vermogen hetzelfde is, werkt deze regel enkel als maatstaf van de krachten des auteurs. De kosten van het uitgeven van een gewoon boek kan gespaard worden op één jaars krediet, door zuinigheid en eenige opofferingen. Het boek, als het verschijnt, wordt te koop geboden door de natie.»

— »De schrijver krijgt zeker een aandeel in de opbrengst, zooals bij ons, denk ik?»

— »Niet zooals bij u,» antwoordde Dr. Leete, »maar toch krijgt hij een aandeel. De prijs van ieder boek bestaat uit de drukkosten en het schrijversloon. De auteur stelt dit cijfer zoo hoog als hij wil. Als hij het onredelijke verlangt, is het zijn eigen nadeel, want dan zal men het werk niet koopen. Het bedrag van wat hem uit de opbrengst toekomt, verhoogt zijn krediet en hij wordt vrijgesteld van andere diensten, zoolang dit krediet strekt om hem te onderhouden naar den maatstaf van het jaarlijksch inkomen van een ingezeten. Als zijn boek een vrij gunstig onthaal vindt, krijgt hij op deze wijze een voorsprong van verscheidene maanden, een jaar, twee of drie jaar, en als hij binnen dien tijd nog een gezocht werk uitgeeft, wordt de vrijstelling van dienst weer verlengd, zoover als de opbrengst daarvan toelaat. Een schrijver van naam slaagt er in van zijn pen te leven gedurende den ganschen diensttijd, en de graad van zijn bekwaamheid, door de publieke opinie bepaald, is dus de maatstaf van de gelegenheid die hem geschonken wordt om zijn krachten aan de literatuur te wijden. In dit opzicht is dus het resultaat van ons stelsel niet zeer verschillend van het uwe, maar er zijn twee belangrijke punten van afwijking. In de eerste plaats geeft de algemeen hoogere beschaving tegenwoordig aan de publieke opinie een kracht, die zij vroeger niet bezat. In de tweede plaats zijn er geen bijoogmerken, die de erkenning van ware verdiensten belemmeren. Elk schrijver heeft precies dezelfde gemakken om iets onder de oogen van het publiek te brengen. Te oordeelen naar de klachten van de schrijvers van uw tijd, zou deze volstrekte gelijkheid van kansen ons zeer benijd zijn geworden.»

— »In de waardeering van verdienste in andere richtingen van oorspronkelijk talent, zooals muziek, kunst, uitvindingen, ontwerpen,» zeide ik, »volgt gij zeker een dergelijk beginsel?»

— »Ja,» antwoordde hij, »ofschoon de bijzonderheden verschillen. In kunst, bij voorbeeld, zooals ook in literatuur, is het volk de eenige rechter. Zij stemmen over de toelating van beelden en schilderijen voor de openbare gebouwen en hun gunstige uitspraak stelt den kunstenaar vrij van anderen arbeid, om zich te kunnen wijden aan zijn roeping. Als zijn werk verkocht wordt, heeft hij hetzelfde voordeel er van als de schrijver van zijn boeken. In al deze richtingen is het systeem hetzelfde: alle beginners in de gelegenheid te stellen, om zoodra eenig buitengewoon talent ontdekt is, hen te verlossen van alle banden en den vrijen loop te laten. Ontheffing van anderen dienst in zulke gevallen wordt niet beschouwd als een geschenk of als een belooning, maar als het middel om meer èn beteren arbeid te krijgen. Natuurlijk zijn er verschillende letterkundige, artistieke en wetenschappelijke instellingen, waarvan de beroemdste personen lid zijn en die zeer worden aangezien. De hoogste van alle huldebewijzen van wege het volk, hooger dan het presidentschap, dat alleen gezond verstand en toewijding vereischt, is het roode lint, door de stem des volks verleend aan groote schrijvers, kunstenaars, ingenieurs, geneesheeren en uitvinders. Niet meer dan een bepaald getal personen mogen het tegelijkertijd dragen, ofschoon iedere vlugge knaap in het land er elken nacht van droomt. Ik zelf ook.»

— »Net alsof mama en ik meer van u zouden gehouden hebben als u het gekregen hadt,» zeide Edith; »niet

dat het niet een heel plezierig ding is om te hebben.»

— »Jij hadt niet veel keus, mijn kind, maar moest je vader nemen zooals je hem vondt,» antwoordde Dr. Leete; »maar uw moeder, die had mij nooit genomen als ik haar niet verzekerd had dat ik het roode, of ten minste het blauwe lint zou krijgen.»

Mevrouw Leete glimlachte bij deze overdrijving, terwijl ik vroeg:

— »Hoe staat het met tijdschriften en couranten? Ik zal niet ontkennen, dat uw manier van boeken uitgeven een groote verbetering is bij de onze vergeleken, zoowel wegens hare strekking om goede literatuur te kweeken en, wat nog meer beteekent, brekebeenen af te wijzen, maar ik begrijp niet hoe zij toegepast kan worden op bladen en tijdschriften. Men kan iemand wel de drukkosten van een boek laten betalen, omdat die uitgave slechts enkele keeren zal voorkomen, maar niemand zou elken dag het publiceeren van een krant kunnen betalen. De groote zakken van onze kapitalisten kwamen er aan te pas, en ze waren dikwijls leeg voor dat de kosten gedekt werden. Als gij in 't geheel kranten hebt, moeten ze, denk ik, door het gouvernement gedrukt worden op algemeene kosten met regeerings-redactiën, die de denkbeelden van de regeering teruggeven. Als nu uw stelsel zoo uitstekend is dat er nooit iets aan te merken valt, kan deze manier wel goed zijn. Anders zou ik denken, dat het ontbreken van een onafhankelijk orgaan voor de uiting van de openbare meening slechte gevolgen moet hebben. Beken, Dr. Leete, dat een vrije dagbladpers, met alles wat dat beteekent, een uitkomst was in oude tijden toen het kapitaal in particuliere handen was, en dat gij dit verlies moet aftrekken van uw winst in andere opzichten.»

— »Ik vrees, dat u zelfs deze troost niet baten zal,» antwoordde Dr. Leete lachende. »In de eerste plaats beschouwen wij de dagbladpers volstrekt niet als de eenige of de beste kritiek van openbare zaken. Naar onze meening was het oordeel van uwe couranten over zulke onderwerpen gewoonlijk oppervlakkig en grof, bovendien sterk partijdig gekleurd en onnoodig bitter. In zoo verre als zij de publieke opinie uitdrukten, geven zij ons een ongunstig denkbeeld van de publieke ontwikkeling, in zooverre als zij de publieke opinie vormden, was het publiek te beklagen. Tegenwoordig, als een ingezeten wenscht een diepen indruk te weeg te brengen bij zijn mede-burgers, schrijft hij een boek of een brochure. Maar dat is niet, omdat wij geen tijdschriften of bladen hebben, of dat zij ook maar eenigszins onvrij zouden wezen. De dagelijksche pers is zoo ingericht, dat zij een beter orgaan van de openbare meening is dan zij zijn kon in uw tijd, toen het privaatkapitaal haar exploiteerde, voornamelijk als een geldmakerij en pas in de tweede plaats als mondstuk voor het volk.»

— »Maar,» zeide ik, »als de regeering de couranten drukt op algemeene kosten, hoe gaat het dan zonder hun toezicht? De regeering benoemt toch de redactie!»

— »De regeering betaalt de kosten niet en benoemt geen redacteuren, noch heeft eenigen invloed op de richting,» hernam Dr. Leete. »De menschen, die de courant nemen betalen de kosten, kiezen den redacteur en zetten hem af als hij hun niet bevalt. Dat is toch zeker een vrije pers.»

— »Dat geef ik toe,» was mijn antwoord, »maar hoe kan dat in de praktijk?»

— »Dat is heel eenvoudig. Gesteld dat mijn buren of

ik vonden dat wij een krant noodig hadden voor onze denkbeelden, in het bijzonder voor onze woonplaats, beroep of wetenschap. Wij gaan rond bij de menschen tot wij zooveel namen hebben dat hunne abonnementsgelden de kosten van het blad zullen kunnen dekken, die klein of groot zijn naarmate van de afmetingen. Het bedrag van de abonnementen, waarmede de ingezetenen belast worden, waarborgt de natie tegen verlies, want de natie treedt alleen op als uitgever, zonder te kunnen weigeren. De inteekenaren benoemen nu iemand tot redacteur, die, als hij de betrekking aanneemt, ontslagen is van ander werk gedurende zijn diensttijd. In plaats van hem een salaris te geven als bij u, betalen de abonne's aan de natie een schadeloosstelling, gelijk staande met de kosten van zijn aandeel in den algemeenen arbeid. Hij redigeert de krant zooals uwe redactiën deden, met dit onderscheid dat hij niet te gehoorzamen heeft aan een uitgever, en geen belangen van het kapitaal tegen het algemeen welzijn heeft te verdedigen. Aan het einde van het eerste jaar herbenoemen de abonné's van het tweede jaar den eersten redacteur, of nemen een ander in zijn plaats; een knappe redacteur behoudt zijn betrekking natuurlijk. Als de inteekenaren toenemen, worden de fondsen van het blad ruimer, en het wordt verbeterd door een of meer redacteuren te benoemen, evenals dat vroeger gebeurde.»

— »Hoe worden de medewerkers betaald?»

— »De redacteur komt met hen overeen omtrent de prijs van hunne bijdragen. Van het gewaarborgde krediet van het blad wordt het overgebracht op hun eigen krediet, en een vrijstelling van arbeid wordt aan den schrijver verleend, evenredig aan het bedrag dat hem wordt toegekend, juist zooals bij auteurs van boeken. Met tijdschriften

is het hetzelfde. Die belangstellen in het prospectus van een nieuw orgaan, brengen abonné's bij elkaar voor één jaar, benoemen den redacteur, die zijn medewerkers beloont op de beschreven manier, terwijl de drukkerij werkkrachten en materiaal verschaft. Als de diensten van een redacteur niet langer gewenscht worden, als hij het recht op vrijen tijd niet kan verdienen door ander literair werk, neemt hij eenvoudig zijn plaats in het arbeidsleger weer in. Ik moet er bijvoegen, dat ofschoon een redacteur gewoonlijk voor een geheel jaar aangesteld wordt, en in den regel eenige jaren achtereen werkzaam blijft, ingeval hij een plotselinge verandering zou maken in de richting van het blad, de inteekenaren hem ten allen tijde kunnen ontslaan.»

— »Hoe ernstig iemand dus verlangt naar vrijen tijd voor onderzoek of nadenken,» merkte ik op, »hij kan zich niet los maken, als ik u goed begrijp, dan op een van deze twee manieren. Hij moet of door literairen, artistieken of wetenschappelijken arbeid de natie schadeloos stellen voor het verlies van zijn diensten, of hij moet een voldoend getal menschen bij elkaar krijgen om zulk een schadeloosstelling voor hem te koopen.»

— »Zeker is het,» antwoordde Dr. Leete, »dat geen gezond mensch tegenwoordig zijn aandeel in den arbeid kan afschuiven en op kosten van anderen leven, of hij zich den mooien naam van geleerde geeft of er voor uitkomt dat hij eenvoudig lui is. Maar toch is ons stelsel ruim genoeg om vrij spel te geven aan elke aandrift van de menschelijke natuur, die niet bedoelt anderen te overheerschen of te leven van de inspanning van natuurgenooten. Behalve de vrijstelling door uitkoop bestaat de vrijstelling door eigen opoffering. Iedereen kan, op zijn

drie en dertigste jaar, als zijn diensttijd half verstreken is, eervol ontslag krijgen uit het leger, op voorwaarde dat hij voor de rest van zijn leven de helft van de toelage aanneemt die de andere ingezetenen ontvangen. Het is heel goed mogelijk om van dit bedrag te leven, ofschoon men afstand moet doen van weelde en mogelijk ook van eenige gemakken.»

Toen de dames naar hun kamers gingen, gaf Edith mij een boek, zeggende:

— »Als u nog geen slaap hebt, Mijnheer West, zult gij misschien lust hebben om dit verhaal van Berrian eens in te zien. Het wordt voor zijn meesterstuk gehouden en zal u ten minste een idee geven van onze tegenwoordige romans.»

Ik bleef dien nacht in »Penthesilia» zitten lezen tot de morgen grauwde in het oosten en legde het niet neer voor dat het uit was. Het genieten van Penthesilia was mij meer waard, dan elke hoeveelheid inlichtingen over den maatschappelijken toestand van de twintigste eeuw. Wat Dr. Leete mij medegedeeld had bevatte zeker een groot getal feiten, maar zij hadden zoovele afzonderlijke indrukken op mijn geest gemaakt, die ik nog niet geslaagd was hen tot een geheel te vereenigen. Berrian bracht hen voor mij in beeld.

HOOFDSTUK XVI.

Den volgenden morgen stond ik op eenigszins vroeger dan het ontbijtuur. Toen ik beneden kwam, deed Edith

de kamerdeur open waar ik haar getroffen had op de wijze die ik heb beschreven.

— »O,» zeide zij met een lieve en schalksche uitdrukking in haar stem, »u dacht ongemerkt naar buiten te komen om weer een van die ochtendwandelingen te maken die u zoo goed bekomen. Maar u ziet dat ik dezen keer vroeg ben opgestaan. Ik heb u aardig gesnapt.»

— »U verkleint het effect van uw eigen geneesmiddel,» antwoordde ik, »door te denken dat zulk een uitstapje nu ook nog kwade gevolgen zou hebben.»

— »Ik ben blijde dat te hooren,» zeide zij. »Ik was bezig met bloemen te schikken voor de ontbijttafel en ik meende dat er iets van een vluchteling was in uw stap op de trap.»

— »U doet mij onrecht,» hervatte ik, »ik was niet van plan om uit te gaan.»

Ondanks hare poging om mij te doen gelooven dat onze ontmoeting geheel toevallig was, had ik toen een flauw vermoeden, wat ik naderhand vernam de waarheid geweest te zijn, namelijk dat dit lieve meisje haar rol van mijne beschermster zoo ver gedreven had, dat zij de laatste twee of drie ochtenden buitengewoon vroeg was opgestaan, om te waken tegen de mogelijkheid dat ik weer alleen aan het dwalen ging en ik weer zou worden zooals den eersten keer. Ik kreeg verlof om haar te helpen met de bloemen en volgde haar in het vertrek waar zij uit was gekomen.

— »Zijt gij zeker,» vroeg zij, »dat die verschrikkelijke gevoelens van dien ochtend geheel achter den rug zijn?»

— »Ik kan niet ontkennen dat ik soms zeer zonderling te moede ben,» antwoordde ik, »oogenblikken waarin ik niet goed weet wie ik ben. Het zou onnatuurlijk zijn

als ik somtijds niet zoo iets ondervond na wat er gebeurd is, maar om er geheel door overweldigd te worden, zooals dien morgen, dat, geloof ik, is niet meer te vreezen.»

— »Ik zal nooit vergeten hoe u er toen uitzaagt,» zeide zij.

— »Als u enkel mijn leven had gered,» ging ik voort, »zou ik mogelijk woorden vinden om mijn dankbaarheid uit te drukken, maar u hebt mijn verstand behouden, en er zijn geen woorden die mijn schuld aan u kunnen bevatten.»

Ik sprak met aandoening en hare oogen werden vochtig.

— »Dat is te veel om te gelooven,» hernam zij, »maar ik hoor het u toch gaarne zeggen; wat ik deed was maar weinig. Ik had erg met u te doen, dat weet ik wel. Vader vindt dat niets ons moet verbazen als het wetenschappelijk verklaard kon worden, zooals uw lange slaap wel zal kunnen, maar mijn hoofd wordt duizelig als ik mij verbeeld in uw plaats te zijn. Ik zou het niet hebben uitgehouden.»

— »Dat zoudt u zeker wel als er een engel gekomen was om u te steunen door haar medelijden, zooals er eene bij mij kwam.»

Als mijn gezicht al de gevoelens had uitgedrukt die ik met recht koesterde voor dit liefelijk meisje, die voor mij zulk een hemelsche verschijning was, dan moet de uitdrukking toen zeer eerbiedig zijn geweest. Dat, of mijn woorden, of beide te zamen, deden haar de oogen neerslaan met een bekoorlijk blozen.

— »Wat dat betreft,» zeide ik, »al is uwe ondervinding niet zoo verrassend geweest als de mijne, moet het toch ook verpletterend zijn, iemand uit den ouden tijd, schijnbaar honderd jaar dood, weer in het leven te zien terugkeeren.»

— »Eerst scheen het ook onbeschrijfelijk vreemd,» antwoordde Edith, »maar toen wij ons in uw plaats begonnen te stellen, en te begrijpen hoeveel wonderlijker het voor u moest lijken, geloof ik dat wij ons eigen gevoel vrij wel vergaten, ten minste dat deed ik. Het scheen toen minder vreemd dan merkwaardig en aandoenlijk, meer dan men ooit te voren had gehoord.»

— »Maar dunkt het u soms niet hoogst zonderling om met mij aan dezelfde tafel te zitten, als u bedenkt wie ik ben?»

— »U moet niet vergeten,» hervatte zij, »dat u voor ons niet zoo onbekend bent als wij voor u. Wij behooren tot een toekomst waarvan gij geen denkbeeld hadt, een geslacht waarvan gij niets wist tot gij ons zaagt. Maar u behoort tot een geslacht van onze voorouders. Wij weten alles van u af, vele van de namen zijn ons heel familiaar. Wij hebben uw levensmanier en uwe gedachten bestudeerd, niets wat u doet of zegt verbaast ons, terwijl alles wat wij zeggen of doen u verwondert. Zoo ziet u, Mijnheer West, dat, als u denkt dat u op den duur aan ons kunt wennen, u zult ondervinden dat wij al dadelijk aan u niets vreemds hebben gevonden.»

— »Zoo had ik er nog niet over gedacht,» antwoordde ik. »Er is veel waars in wat u zegt. Iemand kan gemakkelijker duizend jaar terug, dan vijftig jaar in de toekomst zien. Een eeuw terug is zoover niet. Misschien heb ik uw overgrootouders gekend. Woonden zij in Boston?»

— »Ik geloof van wel.»

— »Weet u het niet zeker?»

— »Ja, ik geloof dat zij hier woonden, als ik mij niet vergis.»

— »Ik had in de stad een massa kennissen,» zeide ik. »Het is waarschijnlijk dat ik hen gekend of ten minste

van hen gehoord heb. Misschien heb ik ze heel goed gekend. Zou het niet aardig zijn dat ik u alles over uw grootvader zou kunnen vertellen?»

— »Heel aardig.»

— »Bent u genoeg op de hoogte van uw geslachtsboom om te weten wie uw voorouders in Boston waren?»

— »O, zeker.»

— »Misschien kunt u mij dan wel eens bij gelegenheid eenige van hun namen zeggen?»

Zij was bezig een onwillig takje groen in orde te maken en antwoordde niet dadelijk. Aan stappen op de trap was te hooren dat de andere leden van het huisgezin beneden kwamen.

— »Misschien, bij gelegenheid,» zeide zij.

Na het ontbijt stelde Dr. Leete voor mij mede te nemen naar het centrale pakhuis om de distributie van de goederen in werking te zien die Edith mij beschreven had.

Toen wij het huis verlieten, zeide ik:

— »Het is nu verscheidene dagen dat ik bij u woon op een zeer zonderlingen voet, of liever zonder eenige reden. Ik heb niet eerder over dezen kant van mijn positie gesproken, omdat er nog zooveel vreemdere kanten aan waren. Maar nu, daar ik eenigen grond onder mij ga gevoelen, en inzie dat, nu ik hier gekomen ben, ik hier blijven moet en doen wat ik kan, nu moet ik u over deze zaak spreken.»

— »Wat uw verblijf in mijn huis aangaat,» antwoordde Dr. Leete, »ik verzoek u het u daar niet lastig over te maken, want ik ben van plan u nog een heelen tijd te houden. Met al uw bescheidenheid zult u niet kunnen loochenen, dat zulk een gast als gij zijt een aanwinst is, waarvan men niet zoo spoedig afstand doet.»

— »Ik dank u wel,» hernam ik. »Het zou werkelijk dwaas zijn als ik overgevoeligheid toonde in het aannemen van gastvrijheid van iemand, aan wien ik verplicht ben dat ik niet meer het einde der wereld lig af te wachten in een levend graf. Maar als ik een gewoon burger van dezen staat moet zijn, moet ik er iets te doen hebben. Nu zou in mijn tijd iemand meer of minder in de wereld onopgemerkt blijven in den chaos van menschen, en hij kon plaats maken voor zich zelf waar hij verkoos als hij sterk genoeg was. Maar nu is iedereen een deel van een systeem met een bepaalde plaats en toch: Ik sta buiten het stelsel en zie niet hoe ik er in zou kunnen komen; de eenige weg is om er in geboren te worden of uit een* soortgelijk stelsel te worden overgeplaatst.»

Dr. Leete lachte hartelijk.

— »Ik geef toe dat ons stelsel niet voorziet in gevallen zooals het uwe, maar gij ziet dat niemand bedacht was op winsten voor de maatschappij anders dan op de gewone manier. U behoeft overigens niet bang te zijn dat wij u mettertijd geen geschikte plaats, zoowel als arbeid zullen kunnen verschaffen. Tot nog toe bent u alleen met de leden van mijn gezin in aanraking gebracht, maar u moet niet denken dat ik uw geheim heb bewaard. Integendeel heeft uw geval, zelfs voor uw ontwaken en vooral sedert dien tijd, de hoogste belangstelling van de natie gewekt. Wegens uw hachelijken zenuwachtigen staat, vond men het goed dat ik in het begin voor u zou zorgen, en dat gij door mij en mijne familie, eenige algemeene begrippen zoudt krijgen van de soort van wereld waarin gij waart teruggekeerd, alvorens gij kennis zoudt maken met andere ingezetenen. Wat betreft uw werkkring, daar kon geen twijfel over bestaan. Weinigen van

ons hebben het in hun macht om zoo groot een dienst te bewijzen aan de natie als gij zult kunnen doen wanneer gij mijn dak verlaat, waaraan gij echter nog lang niet moet denken.»

— »Wat zou ik bij mogelijkheid kunnen doen?» vroeg ik. »Misschien meent gij dat ik eenig beroep of eenige kunst of bepaalde bekwaamheid bezit. Ik verzeker u dat ik er in 't geheel geen heb. Ik heb nooit een cent in mijn leven verdiend of een uur gearbeid. Het eenige is, i k ben sterk en ik zou een gewoon werkman kunnen zijn maar meer niet.»

— »Als dat de nuttigste taak was waaraan gij u in het belang van het algemeen kondt wijden, dan zoudt gij in dat bedrijf even zeer geacht worden als in alle andere,» antwoordde Dr. Leete, »maar iets anders kunt gij zeker doen. Gij zijt natuurlijk de baas van al onze geschiedkenners in quaesties betreffende den socialen toestand van het laatste deel van de negentiende eeuw, voor ons een van de allerbelangrijkste tijdvakken van de historie, en als gij na eenigen tijd genoeg op de hoogte zijt van onze instellingen, en bereid zijt ons een en ander van de vroegere te leeren, zult gij een historischen leerstoel in een van onze scholen voor u beschikbaar vinden.»

— »Heel goed! uitstekend,» zeide ik, vrij wat verlicht door een zoo practisch voorstel aangaande een zaak die mij begon te hinderen. »Als de menschen werkelijk zooveel belang stellen in de negentiende eeuw, zal dat inderdaad een aangewezen betrekking voor mij wezen. Met iets anders geloof ik niet dat ik droog brood zou kunnen verdienen, maar voor dien post zou ik in alle bescheidenheid beweren eenige geschiktheid te bezitten.»

HOOFDSTUK XVII.

Ik vond de inrichting van het pakhuis even merkwaardig als Edith mij beschreven had dat zij was, en geraakte zelfs in geestdrift over het werkelijk treffende voorbeeld dat daar geleverd wordt van de onbegrensde deugdelijkheid die arbeid krijgt door een volmaakte regeling. Het pakhuis werkt als een reusachtige molen, waar waggon- en scheepsladingen vol goederen worden uitgestort, die het aan de andere zijde verlaten in pakken van ponden en onsen, ellen en duimen, maatjes en vaten, in verband met den oneindig samengestelden eisch van de stoffelijke behoeften van een half millioen menschen. Dr. Leete, met behulp van gegevens die ik hem verstrekte met betrekking tot de manier waarop in mijn tijd goederen verkocht werden, becijferde eenige verbazingwekkende uitkomsten in bezuiniging door het moderne stelsel verkregen.

Toen wij naar huis gingen, zeide ik — »na wat ik van daag gezien heb, bij wat gij mij verhaald hebt en wat ik van uwe dochter vernam in het stalen-magazijn, ben ik thans vrij wel op de hoogte van uw systeem van verdeeling van goederen en hoe gij daardoor de diensten van een tusschenhandel missen kunt. Maar ik zou gaarne iets meer weten van uw stelsel van productie. Gij hebt mij in het algemeen verteld hoe uw arbeidsleger is ingericht, maar wie bestuurt den arbeid? Welke hoogste autoriteit beslist wat in deze afdeeling zal worden gedaan, zoodat van alles genoeg wordt voortgebracht en toch geen ar-

beid verspild? Het schijnt mij toe dat dit een verbazend gecompliceerde en moeilijke taak is, die buitengewone bekwaamheden vergt.»

— »Dunkt u dat waarlijk? Ik verzeker u dat dit niet zoo is, maar integendeel zoo eenvoudig en berustende op zulke duidelijke en gemakkelijk toegepaste beginselen, dat de ambtenaren in Washington, die dit werk verrichten, enkel menschen van gezond verstand behoeven te zijn om er zich tot algemeene tevredenheid van te kwijten. De machine die zij besturen is ongetwijfeld zeer uitgebreid, maar zoo logisch samengesteld en zoo eenvoudig van werking, dat zij bijna vanzelf gaat, en alleen een dwaas haar zou kunnen verstoren, gelijk u zult toestemmen na een paar woorden van verklaring. Nu gij al een vrij goed inzicht hebt van het verspreidingssysteem zullen wij daarbij beginnen. Zelfs in uw tijd waren beoefenaren van statistiek in staat u te zeggen welk getal ellen katoen, fluweel, wol, vaten meel, aardappelen, boter, paren schoenen, hoeden en parapluies jaarlijks door de natie werden gebruikt. Wegens de omstandigheid dat de productie in particuliere handen was, en dat men geen middel had uw statistieken van verspreiding te verkrijgen, waren die cijfers niet nauwkeurig juist, maar toch bijna. Tegenwoordig, nu elke speld die het nationale pakhuis verlaat, opgeteekend wordt, zijn de cijfers van verbruik in een week, een maand, een jaar, die telkens aan het eind van zulk een tijdsverloop in handen van de betrokken beambten komen, natuurlijk precies. Op deze getallen, met een speling voor toe- of afneming van vraag door bijzondere oorzaken, wordt de begrooting, voor een jaar bijvoorbeeld, gebaseerd. Deze begrootingen met eenige ruimte voor de zekerheid, nadat zij door het algemeen

bestuur zijn aangenomen, ontheffen de ambtenaren voor den verkoop van alle verantwoordelijkheid totdat de goederen door hen ontvangen zijn. Ik spreek van begrootingen over een geheel jaar, maar in den regel loopen zij alleen over zoo lang in het geval van stapelartikelen, waarbij op een voortdurend gelijkmatige vraag kan worden gerekend. In de groote meerderheid van kleinere industrieën, waarvan de artikelen aan veranderingen van mode en smaak onderhevig zijn en afwisseling noodig is, houdt de productie ongeveer gelijken tred met de consumptie, en geeft de verloop telkens begrootingen op den grondslag van wekelijksche vraag.

»Nu is de geheele voortbrenging verdeeld in tien groote afdeelingen, die elk een groep van verwante bedrijven vertegenwoordigen, en elk afzonderlijk bedrijf wordt op zijn beurt door een afzonderlijk bureau vertegenwoordigd, dat een volledig statistisch overzicht bezit en bijhoudt van de betrokken nijverheid, den staat van het artikel en de middelen tot verbetering. De begrootingen van het departement van verkoop, na goedkeuring door de regeering, gaan als bestellingen naar de tien afdeelingen, die hen verdeelen over de ondergeschikte bureaux voor de vakken en deze zetten iedereen aan het werk. Elk bureau is verantwoordelijk voor de taak die hem is opgedragen en deze verantwoordelijkheid wordt bekrachtigd door inspectie vanwege de hoofd-afdeeling en vanwege de regeering; terwijl het departement van verkoop de goederen niet aanneemt zonder toezicht; eindelijk, als in de handen van den consument eenig voorwerp ongeschikt blijkt te zijn, maakt ons stelsel mogelijk dat de fout bij den oorspronkelijken vervaardiger kan worden opgespoord. De productie van zaken voor particulier verbruik vereischt

niet de geheele werkkracht van de natie. Nadat de noodige hoeveelheid door de verschillende vakken zijn afgeleverd, wordt het overblijvende arbeidsvermogen besteed aan het maken van vast kapitaal, zooals gebouwen, machines, ingenieurs-werk en zoo voorts.»

— »Een zaak valt mij in», zeide ik, »die misschien ontevredenheid zou kunnen geven. Als er geen gelegenheid voor particulier initiatief is, hoe kan er dan waarborg bestaan dat de aanvragen van kleine minderheden van menschen om zekere voorwerpen geleverd te krijgen, waarvoor geen algemeene behoefte is, worden voldaan? Een regeeringsbesluit kan hun ten allen tijde de middelen ontnemen om hun persoonlijken smaak te bevredigen, enkel omdat de meerderheid hun smaak niet deelt.»

— »Dat zou zeker tirannie zijn, antwoordde Dr. Leete, »en u kunt er op aan dat dit bij ons niet plaats vindt, aan wie vrijheid even dierbaar is als gelijkheid of broederschap. Als gij ons stelsel beter zult leeren kennen, zult gij zien dat onze ambtenaren en regeeringspersonen niet alleen in naam, maar feitelijk de helpers en dienaren van het publiek zijn. De administratie mag de productie van eenig artikel niet staken zoolang er vraag naar is. Stel dat de vraag naar een zaak zoo sterk daalt dat de fabricatie er van uiterst kostbaar wordt. Dan wordt natuurlijk de prijs evenredig verhoogd, maar zoolang als de consument betalen wil, gaat de productie voort. Of stel dat een artikel dat tevoren niet werd gemaakt, gevraagd wordt. Als de regeering aan den ernst van de vraag twijfelt, kan zij gedwongen worden tot den aanmaak over te gaan door een verzoekschrift, dat een bepaalde hoeveelheid consumptie garandeert. Een regeering, of een meerderheid, die aan het volk zou willen beduiden wat

het moest eten, drinken of dragen zooals immers in uw tijd in dit land gebeurde, zou beschouwd worden als een zonderling anachronisme. Misschien hadt gij goede redenen om die beperkingen van persoonlijke vrijheid te dulden, maar wij zouden ze ondraaglijk vinden. Ik ben blijde dat gij hier op gekomen zijt, want nu kan ik u laten zien hoe veel directer en deugdelijker het toezicht op de productie door elk ingezeten nu is dan in uw dagen, toen de zoogenaamde ondernemingsgeest bloeide, terwijl het eigenlijk heerschappij van het kapitaal diende te heeten, want de gewone burger had er weinig of geen deel aan.»

— »Maar hoe kunt gij spreken van den prijs van kostbare artikelen?» vroeg ik. »Hoe kunnen de prijzen worden bepaald in een land waar geen strijd is tusschen koopers en verkoopers?»

— »Net zooals het bij u ging,» antwoordde Dr. Leete, »U vindt dat dit verklaring noodig heeft,» zeide hij toen ik hem ongeloovig aanzag, »maar het is niet moeilijk uit te leggen; de waarde van den arbeid die er aan besteed was, werd aangezien als de rechtmatige grondslag van den prijs van een voorwerp, en zoo is 't bij ons ook. In uw tijd maakte het verschil in loonen het verschil in waarde van den arbeid, nu is het het betrekkelijke getal uren waaruit de werkdag in de onderscheiden beroepen bestaat, want het onderhoud van elken arbeider is even groot. De prijs van iemands arbeid in een vak dat zoo moeilijk is dat om vrijwilligers te lokken, de uren op vier moeten gesteld worden, is tweemaal zoo hoog als in een vak daar de menschen acht uren bezig zijn. De uitkomst met betrekking tot de waarde van den arbeid is, zooals gij ziet, alsof de man die vier uren werkte, per uur het dubbele kreeg van den ander. Deze berekening toegepast op den

arbeid die in de verschillende bewerkingen van een voorwerp noodig is, geeft den prijs aan vergeleken bij andere voorwerpen. Behalve de kosten van maken en transport, wordt bij sommige zaken de schaarschheid in aanmerking genomen. Wat de groote stapelartikelen aangaat, waarvan altijd een overvloedige voorraad kan worden bereid, is deze faktor buitengesloten. De groote voorraad maakt dat alle golvingen in vraag of aanbod buiten spel blijven, zelfs in de meeste gevallen van slechte oogsten. De prijzen van de levensbehoeften dalen elk jaar, maar rijzen zelden of ooit. Er zijn evenwel bepaalde soorten van artikelen die voortdurend of tijdelijk ongelijk zijn aan de vraag; bijvoorbeeld versche visch of zuivel-producten die somtijds, en de voortbrengselen van hooge bekwaamheid of zeldzame grondstoffen die meestal ongelijk worden aangeboden. Alles wat men hiertegen kan doen, is den ongemakken van de schaarschte trachten tegemoet te komen. Dit wordt gedaan door tijdelijk den prijs te verhoogen als de schaarschte tijdelijk is, of voortdurend in het andere geval; hooge prijzen maakten in uw tijd dat de zaken alleen voor rijken verkrijgbaar waren, maar, tegenwoordig, nu de middelen van allen gelijk zijn, is de eenige uitwerking dat zij die de dure zaken het meest verlangen, ze ook willen betalen. Natuurlijk blijft de natie even als iedereen die in de behoeften van het publiek moet voorzien, dikwijls met kleine partijen goederen zitten door veranderingen in de mode, door ongunstig weer of verscheidene andere oorzaken. Hier moet zij van af zien te komen evenals de kooplieden bij u, en het verlies wordt bij de kosten van het bedrijf gevoegd. Wegens het groote getal koopers wien dergelijke goederen gelijktijdig kunnen aangeboden worden, is er bijna nooit moeite om ze kwijt

te raken met een zeer gering verlies. Ik heb u nu een algemeen denkbeeld gegeven van ons productie-systeem zoowel als van het distributie-stelsel. Is het zoo samengesteld als gij dacht?»

Ik erkende dat het zoo eenvoudig was als iets.

— »Ik ben zeker,» ging Dr. Leete voort, »dat het niet bezijden de waarheid is, te zeggen dat het hoofd van een van de duizenden particuliere huizen in uw dagen, die onafgebroken werkzaam moest wezen tegen de bewegingen van de markt, de grepen van zijn concurrenten, en tegen wanbetalers, een moeilijker taak had dan de groep mannen die thans in Washington de werkzaamheden van het geheele volk besturen. En dit alles bewijst enkel, mijn waarde vriend, dat het veel gemakkelijker is iets goed te doen dan verkeerd. Het is een gemakkelijker taak voor een generaal om van boven uit een ballon, met een volledig overzicht van het terrein een millioen soldaten ter overwinning te voeren dan voor een sergeant om een peloton door het struikgewas te leiden.»

— »De generaal van het leger, dat de bloem van het mannendom van het volk bevat, moet de eerste man van het land zijn, grooter dan de President van de Vereenigde Staten,» zeide ik.

— »Hij is President van de Vereenigde Staten,» hervatte Dr. Leete, »of liever gezegd bestaat de voornaamste taak van het presidentschap in het aanvoeren van het arbeidsleger.»

— »Hoe wordt hij gekozen?» vroeg ik.

— »Ik heb u laatst gezegd,» antwoordde Dr. Leete, »toen ik den prikkel van den wedijver beschreef in alle rangen, dat de weg van bevordering voor de besten loopt door drie klassen naar den officiers-rang en van daar, door de

luitenantsplaatsen naar den kapiteins- of hoofdmans- en den kolonels- of opzichters-rang. Vervolgens, met een tusschenrang in sommige van de grootere vakken, komt de generaal van het gild, onder wiens onmiddellijk toezicht alle werkzaamheden van het gild worden verricht. Deze beambte is het hoofd van het bureau dat zijn bedrijf vertegenwoordigt en verantwoordelijk voor den arbeid onder zijn beheer. De generaals van de gilden hebben een prachtige positie, die de eerzucht van de meesten ten volle bevredigt, maar boven zijn rang, die vergeleken kan worden, om de militaire analogie voort te zetten, bij dien van een divisie-generaal, is de chef van een der tien groote afdeelingen, of groepen van verwante vakken. De opperhoofden van deze tien groote afdeelingen van het arbeidsleger, kunnen gesteld worden naast de bevelhebbers van uwe legercorpsen, of luitenant-generaals, die elk een twaalf- tot twintig-tal gilde-generaals onder zich hebben. Boven deze tien opper-officieren, die zijn raad uitmaken, staat de hoofd-aanvoerder, de President van de Vereenigde Staten.

„De commandant van het arbeidsleger moet alle graden en rangen onder hem doorloopen hebben, van gewoon werkman af. Laat ons zien hoe hij stijgt. Zooals ik u gezegd heb, is het eenvoudig door de uitmuntendheid van zijn gedragsstaat dat een werkman door de graden van de gewone soldaten opklimt tot het aspirant-luitenantschap. Verder wordt hij bevorderd tot den rang van kolonel of opzichter, door aanstelling van hoogerhand, bepaaldelijk gekozen uit de candidaten met de beste lijsten. De generaal van het gild benoemt voor de rangen onder hem, maar hij zelf wordt niet benoemd, maar gekozen.»

— »Gekozen,» riep ik uit. »Is dat niet gevaarlijk voor

de tucht in het gilde, door de candidaten te verleiden zich door intrigeeren den steun van hunne ondergeschikten te verwerven?»

— »Dit zou het ongetwijfeld wezen,» antwoordde Dr. Leete, »als zijn ondergeschikten stemrecht hadden of iets bij de verkiezing in het midden te brengen. Maar dat hebben zij niet. Dit is juist de eigenaardigheid van ons stelsel. De generaal van het gilde wordt uit de opzichters gekozen door stemming van de eereleden van het gild, dat wil zeggen, van hen die hun tijd hebben uitgediend en hun ontslag gekregen hebben. Zooals gij weet, verlaten wij op het vijf-en-veertigste jaar het leger, en beschikken over de rest van ons leven tot eigen ontwikkeling en uitspanning. Maar natuurlijk blijft de omgeving van ons actief leven een krachtigen invloed op ons uitoefenen. De vrienden van toen blijven onze vrienden ook later. Wij worden nog altijd aangemerkt als eereleden van ons voormalig gild en onderhouden de levendigste belangstelling voor zijn welvaren en goeden naam in de handen van het volgend geslacht. In de clubs van eereleden waar wij elkaar ontmoeten, wordt over niets zoo veel gesproken als over de zaken die daarmede in verband staan, en de jonge mededingers naar hoogere rangen in het gild, die de beoordeeling van ons oude lieden doorstaan, kunnen er op rekenen dat zij hunne zaken verstaan. Op grond daarvan vertrouwt de natie aan de eereleden de benoeming van den generaal toe, en ik meen te mogen beweren dat geen enkele vroegere vorm van samenleving een keizers-corps kon hebben gevormd zoo bij uitnemendheid voor hun taak geschikt, zoowel wat betreft volstrekte onpartijdigheid, kennis van de bijzondere eigenschappen en het verleden van candidaten, bezorgdheid voor goede

resultaten en volstrekte afwezigheid van zelfzucht. Elk van de tien luitenant-generaals of hoofden van afdeelingen wordt weêr gekozen uit de generaals van de gilden die tot éen afdeeling behooren, ook bij stemming van de eereleden. Natuurlijk bestaat er een neiging bij elk gild om zijn eigen generaal te benoemen, maar geen gild van een afdeeling heeft genoeg stemmen om iemand te kiezen die niet door de meerderheid van de anderen gesteund wordt. En ik verzeker u dat het bij deze verkiezingen zeer levendig toegaat.»

— »De President, denk ik, wordt gekozen uit de hoofden van de tien groote afdeelingen?»

— »Juist, maar die hoofden zijn niet benoembaar alvorens zij een aantal jaren buiten dienst zijn geweest. Het is zeer zeldzaam dat iemand al de rangen doorloopt tot het aanvoerderschap van een afdeeling lang voor zijn veertigste jaar, en aan het einde van een vijfjarigen dienst als zoodanig, is hij gewoonlijk vijf en veertig. Als hij ouder is, blijft hij in zijn rang, als hij jonger is, wordt hij niettemin uit het leger ontslagen na afloop van dezen termijn. Het zou niet goed zijn als zoo iemand weer in de gelederen terugkeerde. De tusschenruimte tot hij kan dingen naar het presidentschap, is bestemd om hem den tijd te verschaffen dat hij zich goed thuis kan gevoelen in de natie in het algemeen, en meer ingezeten is geworden dan lid van het arbeidsleger. Bovendien verwacht men dat hij zich deze periode zal ten nutte maken om den algemeenen toestand van het leger te bestudeeren, in plaats van enkel dien van de groep die hij heeft bestuurd. Uit de vorige hoofden van afdeelingen die tegelijkertijd verkiesbaar mogen zijn, wordt de president benoemd bij stemming door alle mannen die niet met het arbeidsleger verbonden zijn.»

— »Mag het leger niet meêstemmen over den President ?»

— »Neen, zeker niet. Dat zou nadeelig voor de tucht kunnen zijn, die door den President moet onderhouden worden als algemeen vertegenwoordiger van het volk. Zijn rechterhand voor dit doel is het college van inspecteurs, een hoogst belangrijk departement in ons staatsbestuur; bij dit college komen alle klachten en mededeelingen over gebreken in de goederen, onwilligheid of onbekwaamheid van ambtenaren, of tekortkomingen in eenigen tak van openbaren dienst. De inspecteurs evenwel wachten niet op aanmerkingen. Niet alleen zijn zij er op uit om elk gerucht van fouten in den dienst op te vangen en te onderzoeken, maar het is hun taak om door stelselmatig en voortdurend toezicht op elk gedeelte van het leger, te ontdekken wat er verkeerds geschiedt voór iemand anders. De President is gewoonlijk niet veel beneden de vijftig jaar als hij wordt gekozen en blijft vijf jaar in funktie, als een eervolle uitzondering op den regel van ontslag met het vijf en veertigste. Aan het eind van zijn diensttijd wordt een nationaal congres bijeengeroepen om zijn verslag te hooren en het goed of af te keuren. Als het rapport wordt goedgekeurd, wordt hij gewoonlijk door het congres voor vijf jaar in den internationalen raad benoemd. Het congres, moet ik er bij voegen, ontvangt ook de rapporten van de hoofden der afdeelingen en een afkeuring maakt iemand onverkiesbaar tot President. Maar het is zeldzaam dat het volk aanleiding heeft om den hoogen ambtenaren anders dan dankbaar te zijn. Wat hun bekwaamheid aangaat, te zijn opgeklommen, door zoo vele en strenge beproevingen, tot hunne betrekkingen, is op zich zelf een bewijs van buitengewone gaven, en hun goede trouw wordt gewaarborgd door het

stelsel, dat voor geen ander motief plaats laat dan zich de achting van hunne medeburgers waardig te maken. Omkooping is onmogelijk in een maatschappij waar noch armoede noch rijkdom bestaat, terwijl het vleien van de groote menigte of kuiperij worden belet door de voorwaarden van bevordering.»

HOOFDSTUK XVIII.

Dien avond bleef ik nog eenigen tijd met Dr. Leete zitten praten, na het vertrek van de dames, over het stelsel om mannen van verdere diensten te ontslaan op hun vijf en veertigste jaar, een punt dat mijn aandacht getrokken had bij zijn verhaal van hun aandeel in de regeering.

»Op vijfenveertigjarigen leeftijd,» zeide ik, »heeft iemand nog tien jaar handenarbeid vóór zich en tweemaal tien jaar van goeden geestesarbeid. Dan reeds als verouderd beschouwd en afgedankt te worden, moet eerder een ongeluk dan een gunst gevonden worden door menschen met wilskracht.»

— »Waarde Mijnheer West,» hervatte Dr. Leete met glinsterende oogen, »u weet niet hoe curieus uwe negentiende-eeuwsche denkbeelden voor ons zijn, hoe uiterst zonderling hun effect is. Weet, o kind van een ander en toch hetzelfde geslacht, dat de arbeid dien wij moeten verrichten als ons aandeel om de natie een goed stoffelijk bestaan te verzekeren, geenszins beschouwd wordt als de belangrijkste, de voornaamste of de waardigste inspanning van

onze vermogens. Wij beschouwen hem als een noodzakelijken plicht die vervuld moet worden, alvorens wij ons geheel kunnen wijden aan de hoogere oefening van onze krachten, de geestelijke en verstandelijke genietingen en bezigheden, die alleen leven mogen heeten. Al het mogelijke wordt inderdaad gedaan door een billijke verdeeling van lasten, en door alle soorten van bijzondere aantrekkelijkheden, om den arbeid het vervelende te ontnemen, en betrekkelijk is het werken dan ook niet vervelend, het is dikwijls zelfs opwekkend. Maar het is niet de arbeid, het is de hoogere inspanning, waarin wij vrij zijn zoodra onze andere taak verricht is, die aangezien wordt als het hoofddoel van het bestaan. Natuurlijk hebben niet allen of zelfs de meesten de liefde voor wetenschap, kunst of letteren, die vrijen tijd stempelt tot de éenig kostbare zaak voor zijn bezitters. Velen beschouwen de laatste helft van het leven voornamelijk als een periode van genietingen van anderen aard: voor reizen, voor gezellig verkeer met de vrienden uit hun werktijd; een periode voor de beoefening van alle soorten van persoonlijke liefhebberijen en smaken, en het zoeken van allerlei vermaak, in één woord, als een periode voor het gemakkelijk en ongestoord genot van de goede dingen dezer wereld, die zij hebben helpen voortbrengen. Maar welke ook het onderscheid is tusschen onze persoonlijke voorkeur in het gebruik dat wij van onzen vrijen tijd zullen maken, wij komen allen hierin overeen dat wij allen het oogenblik van ons ontslag tegemoet zien als het oogenblik waarop wij eerst in het volle bezit van ons geboorterecht zullen komen, het tijdstip waarop wij pas waarlijk meerderjarig zullen worden en ontheven van tucht en toezicht, met het loon voor ons geheele leven in eigen

beheer. Zooals vlugge jongens in uw tijd verlangden naar het drie en twintigste, zoo verlangen wij thans naar het vijf en veertigste jaar. Een en twintig jaar oud, worden wij mannen, vijf en veertig jaar, hernieuwen wij de jeugd. Middelbare leeftijd en wat gij ouderdom noemdet worden nu, eerder dan de jeugd, gehouden voor den benijdenswaardigen tijd des levens. Dank zij den beteren voorwaarden van bestaan tegenwoordig, en vooral vrijheid van zorgen voor iedereen, nadert de ouderdom eerst vele jaren later en met een veel vriendelijker gelaat dan vroeger. Personen van een gewoon gestel worden in den regel vijf en tachtig of negentig jaar oud, en met ons vijf en veertigste zijn wij lichamelijk en geestelijk jonger, denk ik, dan gij waart op uw vijf en dertigste. Het is zonderling, dat met vijf en veertig, als wij juist beginnen aan den besten tijd van het leven, gij reeds aan oud-worden begont te denken en op het verleden terug te zien. Bij u was het de morgen, bij ons de middag die de aangenaamste helft van ons bestaan is.»

Daarna herinner ik mij dat ons gesprek kwam op het onderwerp van spelen en vermaken, vergeleken bij die van de negentiende eeuw.

— »In één opzicht,» sprak Dr. Leete, »is er een duidelijk verschil. De sportslieden van beroep die een zonderlinge karaktertrek van uw tijd waren, zijn verdwenen, en de prijzen die men elkaar betwist zijn geen prijzen in geld, zooals bij u. Onze wedstrijden zijn alleen om de eer. De vriendschappelijke concurrentie tusschen de verschillende gilden en de gehechtheid van elken arbeider aan het zijne, leveren een voortdurende bron van allerlei spelen en wedstrijden te water en te land, waarin de jongelieden haast niet meer belang stellen dan de eere-leden die hun

tijd hebben uitgediend. 't Hardzeilen van de gilden heeft plaats in de volgende week, en u zult zelf kunnen oordeelen over de groote geestdrift die zulke gebeurtenissen nu teweegbrengen vergeleken bij vroeger. De eisch van brood en spelen van het Romeinsche volk wordt tegenwoordig beschouwd als zeer natuurlijk. Als brood de eerste behoefte des levens is, dan volgt uitspanning spoedig als tweede behoefte, en de natie verlangt beide. De Amerikanen van de negentiende eeuw waren zoo ongelukkig om aan beide eischen niet behoorlijk te kunnen voldoen. Zelfs als de menschen toen meer vrijen tijd bezeten hadden, zouden zij, denk ik, dikwijls verlegen zijn geweest om er een aangenaam gebruik van te maken. Wij bevinden ons nooit in die verlegenheid.»

HOOFDSTUK XIX.

Eenigen tijd later miste ik in de stad de oude gevangenis.

— »Dat was vóór mijn tijd,» zeide Dr. Leete aan de ontbijttafel toen ik er hem over sprak, »maar ik herinner mij wel er over te hebben gehoord. Wij hebben geen gevangenissen tegenwoordig. Alle gevallen van atavisme worden in de ziekenhuizen behandeld.»

— »Van atavisme!» riep ik uit, hem vragend aanziend....

— »Ja, zeker,» antwoordde Dr. Leete. «Het denkbeeld om zulke ongelukkigen te bestraffen werd reeds vijftig jaar geleden vaarwel gezegd, ja ik geloof langer.»

— »Ik begrijp u niet heel goed,» zeide ik. »Atavisme noemde men in mijn tijd gevallen van personen bij wie eenige karaktertrek van een verwijderd voorvader op een duidelijke manier zichtbaar werd. Bedoelt gij dat misdaad tegenwoordig wordt beschouwd als de terugkeer van een voorvaderlijke eigenaardigheid?»

— »Ik vraag u verschooning,» zeide Dr. Leete met een glimlach half schertsend, half medelijdend, »maar nu u het mij zoo precies vraagt, ben ik verplicht te zeggen dat dit de volle waarheid is.»

Na hetgeen ik reeds vernomen had van het zedelijk onderscheid tusschen de negentiende en de twintigste eeuw, was het ongetwijfeld onzinnig van mij om mij deze zaak aan te trekken, en waarschijnlijk, als Dr. Leete niet zoo verontschuldigend gesproken had, en Mevrouw Leete en Edith geen overeenkomstige verlegenheid hadden getoond, zou ik niet gebloosd hebben zooals ik nu merkte dat ik deed.

— »Gevaar om mij op mijn geslacht te laten voorstaan» begon ik, »was er bij mij niet; maar werkelijk .....»

— »Dit is uw geslacht, Mijnheer West,» viel Edith mij in de rede; »gij leeft er in en alleen omdat wij er in leven noemen wij het het onze.»

— »Dank u,» antwoordde ik. »Ik zal trachten er zoo over te denken;» en toen mijne oogen de hare ontmoetten, verdreef haar blik mijn onverstandige gevoeligheid. »Alles wel beschouwd,» ging ik lachende voort, »ik ben Calvinistisch opgevoed, en moest niet schrikken als ik misdaad een erfenis van voorouders hoorde noemen.»

— »De waarheid is,» zeide Dr. Leete, »dat ons gebruik van het woord geen aanmerking is op uw geslacht, als wij met verlof van Edith, dat het uwe zullen mogen

noemen, in zoover als het schijnt te beteekenen dat wij ons voor beter houden dan gij. In uwe dagen werden meer dan negentien van de twintig misdaden, als hieronder verstaan wordt alle soorten van overtredingen, veroorzaakt door ongelijkheid van bezittingen; gebrek verleidde de armen, zucht naar grootere winsten of de begeerte om vroegere winsten te behouden, verleidden de welvarenden. Direct of indirect was de liefde tot geld, dat toen alle goede dingen beteekende, de drijfveer van al deze wandaden, de vloeiende bron van vergif, die door het geheele toestel van wetten, rechtbanken en politie nauwelijks belet kon worden uwe geheele beschaving te overstroomen. Toen wij de natie de eenige voogdes van al de schatten van de natie maakten, en allen een ruim bestaan verzekerden, door aan de eene zijde het gebrek uit te roeien en aan de andere de ophooping van rijkdom te voorkomen, hebben wij die bron dichtgeworpen. Wat de betrekkelijke kleine klasse van gewelddaden tegen personen aangaat, die niet met winzucht in verband staan, zij waren, zelfs in uw tijd, beperkt tot de onbeschaafde en dierlijke individuën, en in deze dagen, nu opvoeding en goede manieren niet langer in het uitsluitend bezit van enkele weinigen zijn, maar algemeen zijn verspreid, worden zulke gruwelen slechts zelden vernomen. U ziet nu waarom misdaad atavisme heet. Het is omdat bijna alle vormen van misdaad die bij u bekend waren, tegenwoordig geen reden van bestaan hebben, en als zij zich voordoen, enkel uit het weder ontbotten van oude kiemen te verklaren zijn. Gij waart gewoon menschen die stalen zonder redelijk motief, kleptomanen te noemen, en als het geval duidelijk was, vondt gij het verkeerd hen te straffen voor diefstal. Uwe houding tegenover den echten

kleptomaan is gelijk aan de onze tegenover het slachtoffer van atavisme: mededelijden, en vastberaden maar menschlievend voorkomen van herhalingen.»

— »Dat is gemakkelijk voor uw rechtbanken,» merkte ik op. »Geen privaat bezit van belang, geen twisten tusschen ingezetenen over handelszaken, geen erfenissen te verdeelen, geen schulden te innen, dan moeten er in 't geheel geen civiele processen zijn; en zonder vergrijpen tegen eigendom, en met een zeer klein getal redenen voor crimineele processen, zou ik denken dat gij bijna geen rechters of advokaten noodig hadt.»

— »Advokaten hebben wij ook niet,» antwoordde Dr. Leete. »Het zou ons onredelijk toeschijnen, in een geval waar de natie alleen belang heeft bij de waarheid, dat er personen in gemengd werden die belang hadden bij de een of andere gekleurde voorstelling er van.»

— »Maar wie verdedigt den beschuldigde?»

— »Als hij een misdaad heeft gepleegd, heeft hij geen verdediger noodig, want meestal bekent hij dan. De bekentenis is niet een bloote formaliteit, als bij u. Gewoonlijk loopt de zaak er meê af.»

— »Gij wilt niet zeggen, dat de man die niet bekent, daarom ontslagen wordt?»

— »Dat niet. Hij wordt niet beschuldigd op zwakke gronden, en als hij zijn schuld ontkent moet hij toch verhoord worden. Maar lange behandelingen zijn zeldzaam, want meestal volgt de bekentenis spoedig. Als hij ten onrechte ontkent en zijn schuld duidelijk bewezen wordt, krijgt hij dubbele straf. Het liegen wordt evenwel zoo zeer veracht bij ons dat weinige overtreders zullen liegen om vrij te komen.»

— »Dat is het verwonderlijkste van wat u mij tot nog toe

verteld hebt,» sprak ik; »als het liegen uit de mode gegaan is, dan is inderdaad dit land de nieuwe wereld waarin rechtvaardigheid woont, die de profeet voorspeld heeft.»

— »Dat wordt ook werkelijk door sommige menschen tegenwoordig geloofd,» antwoordde de dokter. »Zij beweren dat wij het duizendjarig rijk begonnen zijn en van hun standpunt is deze meening nog zoo ongeloofelijk niet. Maar voor uwe verbazing dat het liegen uit de wereld is, is wezenlijk geen grond. De leugen, zelfs in uw tijd, was niet in zwang tusschen heeren en dames, maatschappelijke gelijken. De leugen uit vrees was de toevlucht van lafheid, de leugen uit valschheid een hulpmiddel van bedriegers. De ongelijkheid van de menschen en de zucht naar winst, stelden een belooning op de leugen. Maar zelfs toen verwierp de man die niemand vreesde en niemand wilde bedriegen, alle onwaarheid. Omdat wij nu allen maatschappelijk gelijk zijn en niemand van een ander iets te vreezen heeft of iets kan winnen door hem op te lichten, is de leugen zoo algemeen gehaat, dat, zooals ik u zeide, bijna zelfs geen misdadiger gevonden wordt bereid om te liegen. Als niettemin de betichte ontkent, wijst de rechter twee ambtgenooten aan om de tegenovergestelde zijden van het geval uiteen te zetten. Hoe ver die lieden afstaan van uwe gehuurde verdedigers en vervolgers, vooruit besloten om vrij te pleiten en te vervolgen, blijkt uit de omstandigheid dat tenzij beiden het éens zijn dat de uitspraak juist is, het geval óverbehandeld wordt, terwijl iets als vooringenomenheid in den toon van een van de rechters, een groot schandaal zou verwekken.»

— »U bedoelt dat het een rechter is die de verschillende kanten van de zaak uiteenzet, zoowel als een rechter die hen aanhoort?»

— »Zeker. De rechters nemen bij beurten deze taak op zich, en moeten de rechterlijke waardigheid gelijkelijk ophouden of zij een geval toelichten of rechten. In de praktijk komt dit stelsel hierop neer dat elk geval door drie rechters wordt behandeld, die elk een gedeelte in het oog vatten. Als zij het over een uitspraak éens worden, gelooven wij dat de waarheid zoo na bereikt is als het menschen mogelijk is.»

— »Gij hebt dus de jury opgegeven?»

— »De jury was goed genoeg in de dagen van gehuurde advokaten, en een somtijds omkoopbare rechtbank die bovendien zoo bezoldigd werd dat zij niet onafhankelijk was, maar dit stelsel is nu overbodig. Er is geen ander motief denkbaar voor onze tegenwoordige rechters dan de rechtvaardigheid.»

— »Hoe worden die ambtenaren benoemd?»

— »Zij vormen eene eervolle uitzondering op den regel dat alle personen op hun vijf-en-veertigste jaar ontslagen worden. De president benoemt elk jaar de noodige rechters uit hen die dezen leeftijd bereiken. Hun aantal is natuurlijk zeer beperkt en de eer wordt zoo hoog gesteld, dat de post beschouwd wordt als een begeerenswaardige verlenging van den diensttijd, en ofschoon een aanstelling tot rechter afgewezen kan worden, gebeurt dit zelden. Zij worden benoemd voor vijf jaar, zonder weder verkiesbaar te zijn. De leden van den Hoogen Raad, die de wachter van de staatsregeling is, worden gekozen uit de andere rechters. Als in den raad een vacature komt, benoemen de leden van de lagere colleges die in dat jaar aftreden, als hun laatste ambtelijke daad, een van hun collega's die blijft en dien zij het meest geschikt vinden.»

— »Als er geen juristen-betrekkingen zijn waar de rech-

ters kunnen leeren, komen zij zeker dadelijk van de scholen?»

— »Scholen voor rechtsgeleerden hebben wij niet,» antwoordde de dokter glimlachende. »Ook recht als een afzonderlijk vak bestaat niet meer. De samengestelde kunstmatigheid van de oude orde van zaken, maakte dat een systeem van haarkloovende geleerdheid noodig was om de wet te verklaren; in den nieuwen staat zijn enkel eenige van de eenvoudigste rechtsbegrippen in gebruik. Alles wat de verhouding van menschen tot elkaar betreft is onvergelijkelijk eenvoudiger nu dan vroeger. Wij zouden voor de diepzinnige deskundigen die in uw rechtszalen het woord voerden, in 't geheel geen plaats hebben. U moet evenwel niet denken dat wij over die oude heeren oneerbiedig denken, al kunnen wij ze niet gebruiken. Wij koesteren integendeel een ongeveinsde bewondering, zelfs een zeker ontzag, voor de mannen die alleen verstonden en verklaren konden de oneindige samengesteldheid van de rechten van den eigendom en de betrekkingen in handel en leven die er uit voortvloeiden. Want wat kan een sterker voorstelling geven van de kunstmatigheid en verwarring die in dit systeem heerschten, dan het feit dat het noodig was, van elk geslacht het puik van het verstand te onthouden aan andere bezigheden, om een lichaam van deskundigen te krijgen ten einde de wetten eenigermate verstaanbaar te maken voor hen wier lot er door beslist werd. De geschriften van de groote juristen staan in onze bibliotheken naast de boeken van Duns Scotus en zijne mede-scholastieken, als merkwaardige proeven van geestelijke verfijning toegepast op onderwerpen, die even weinig met de belangen van het hedendaagsche menschengeslacht hebben te maken. Onze rechters zijn bloot mannen van

rijpen leeftijd, ernstige, algemeen ontwikkelde, scherpzinnige lieden.

»Een belangrijke werkzaamheid van de lagere rechters mag ik niet vergeten te noemen,» ging Dr. Leete voort. »Dat is alle gevallen te onderzoeken waarin een lid van het arbeidsleger zich beklaagt over onrechtvaardigheid van een hoogeren beambte. Al zulke quaesties worden behandeld en beslist door een enkelen rechter; drie rechters zijn alleen noodig voor ernstiger zaken. De belangen van den arbeid vorderen de strengste tucht in het leger, maar de aanspraken van den werkman op billijke en welwillende behandeling worden gerugsteund door het geheele volk. De hoogere gelast en de mindere gehoorzaamt, maar niemand staat zoo hoog dat hij een trotschen toon tegenover een werkman van de allerlaagste klasse zou durven aanslaan. Norschheid of grofheid in een ambtenaar van welke soort ook, tegenover het publiek, wordt zekerder en spoediger gestraft dan alle andere kleinere overtredingen. Onze rechtbanken verlangen niet alleen billijkheid maar ook beleefdheid in alle verhoudingen. Geen waarde van geleverde diensten wordt beschouwd als een vergoeding voor boersche of kwetsende manieren.»

Het viel mij in, terwijl Dr. Leete sprak, dat ik veel van hem gehoord had over de natie, maar niets over het bestuur van de Staten en steden. De Staten van Amerika, onderrichtte hij mij, waren samengesmolten.

— »Maar gij hebt zeker wel de stedelijke regeeringen overgehouden?»

— »Zeker, en zij hebben belangrijke en uitvoerige werkzaamheden te verrichten om de uitspanningen en de gemakken van de bewoners te bevorderen en ook de verfraaiing en verbetering van alle stedelijke inrichtingen.»

— »Maar als zij geen macht hebben over de werkkrachten van hun menschen en geen middelen om ze te huren, hoe kunnen zij dan iets doen?"

— »Elke gemeente heeft het recht om voor haar eigen openbare werken een zeker aandeel in den algemeenen arbeid van de ingezetenen te behouden. Dit krediet kan zij gebruiken zooals zij wil.»

HOOFDSTUK XX.

Dien middag vroeg Edith mij terloops of ik de onderaardsche kamer reeds bezocht had waarin ik gevonden was.

— »Nog niet,» antwoordde ik; »oprecht gesproken ben ik er totdusver voor teruggedeinsd, uit vrees dat het bezoek oude herinneringen zou opwekken nog te sterk voor mijn kalmte."

— »O, ja!» sprak zij, »ik kan mij begrijpen dat het beter was er nog niet heen te gaan. Ik had dat moeten bedenken.»

— »Neen,» hernam ik, »ik ben blijde dat u er over spreekt. Het gevaar, als er ooit sprake van geweest is, heeft alleen maar de eerste paar dagen geduurd. Hoofdzakelijk door u, sta ik nu zoo vast op deze nieuwe aarde, dat, als u mede wilt gaan om de spoken te verjagen, ik wezenlijk heel graag vanmiddag de kamer eens zou gaan zien.»

Edith aarzelde een oogenblik, maar toen zij zag dat ik het meende, stemde zij toe. De aarden wal die opgeworpen was door de uitgraving, was zichtbaar door de boomen en enkele schreden brachten ons op de plek. Alles was

gebleven in den toestand toen het werk afgebroken werd door de ontdekking van het bovenste deel van het vertrek, behalve dat de deur opengemaakt was en het dak weer hersteld. Wij gingen binnen en bevonden ons in het half verlichte vertrek. Alles was precies als ik het voor het laatst had aanschouwd op dien avond honderd en dertien jaar geleden, voor ik mijn oogen sloot in den langen slaap. Een tijdlang stond ik zwijgend te staren. Ik zag dat mijn gezellin mij van terzijde aankeek met een blik, angstig, doch vol vriendelijke belangstelling. Ik stak mijn hand naar haar uit en zij legde haar hand in de mijne, en met een zachten, geruststellenden druk beantwoordden haar vingeren mijn greep. Eindelijk fluisterde zij: »zullen wij maar niet liever heengaan? U moet niet te veel vergen van u zelf. Vindt u het niet verschrikkelijk vreemd?»

— »Integendeel,» zeide ik; »het schijnt mij niets vreemd, en dat verbaast mij het meest.»

— »Niet vreemd?» herhaalde zij.

— »Neen, volstrekt niet. De aandoeningen die gij denkt dat ik gevoel en die ik verwachtte, gevoel ik eenvoudig niet. Ik weet alles wat deze omgeving beduidt, maar zonder de opwinding die ik vreesde. En dat kan u niet zoo erg verwonderen als het mij doet. Van dien vreeselijken ochtend af toen u mij te hulp kwaamt, heb ik getracht alle gedachten aan mijn vorig leven te vermijden, zooals ik vermeden heb hier te komen, uit angst voor alle storende invloeden. Ik ben als een man die een gewond lichaamsdeel bewegingloos heeft gehouden, denkende dat het buitengewoon gevoelig was, en die het verlamd vindt als hij het weer bewegen wil.»

— »Meent u dat uw geheugen weg is?»

— »Geenszins. Ik herinner mij alles wat tot mijn vorig leven behoort, maar met een totale afwezigheid van aandoening. Zoo helder herinner ik het mij alsof er geen dag tusschen is, maar de gewaarwordingen van hetgeen ik mij herinner zijn zoo flauw alsof, in mijn bewustzijn zoowel als in de werkelijkheid, honderd jaren waren verloopen. En dit is wel verklaarbaar ook. De uitwerking van een nieuwe omgeving is gelijk aan die van vervlogen tijd, het verleden schijnt een eindweegs achter ons te liggen. Toen ik uit mijn verdooving ontwaakte, scheen mijn vroeger bestaan mij als gisteren, maar nu, sedert ik mijn nieuwe omgeving heb leeren kennen, en de geweldige veranderingen heb vernomen die de wereld een nieuw aanzien hebben gegeven, is het mij niet langer moeilijk, en zelfs zeer gemakkelijk, te begrijpen dat ik een eeuw geslapen heb. Kunt gij u zoo iets voorstellen, in vier dagen honderd jaar te doorleven? Ik meen werkelijk dat ik dat gedaan heb, en dit is het wat aan mijn vorig leven zulk een verwijderd en fantastisch voorkomen geeft. Hebt u er idee van hoe dat mogelijk is?»

— »Ik meen van wel,» antwoordde Edith peinzend, »en ik geloof dat wij daar allen dankbaar voor moeten wezen, want het zal u veel lijden besparen.»

— »Verbeeld-u,» ging ik voort met mijn pogingen om te verklaren, aan haar zoowel als aan mijzelf, de vreemdheid van mijn zielstoestand; »verbeeld-u dat iemand eerst hoorde van een verlies, zeer vele jaren, een half leven bijvoorbeeld, na dat het was geleden. Ik stel mij voor dat zijn gevoel overeen zou komen met het mijne. Als ik denk aan mijn familie en vrienden in de wereld van toen, en aan het verdriet dat zij over mij moeten gehad hebben, is het met een peinzend medelijden, meer dan

met pijnlijke droefheid, en als van een smart, lang, lang geleden genezen.»

— »Gij hebt ons nog niets van uwe vrienden gezegd,» zeide Edith; »zullen er veel om u getreurd hebben?»

— »Ik had goddank maar weinig bloedverwanten, en geen nadere dan neven en nichten. Maar éene was geen familie, maar mij dierbaarder dan maag of vriend. Zij heette zooals u. Ik zou toen gauw met haar getrouwd zijn. Helaas!»

— »Helaas!» zuchtte Edith aan mijn zijde. »Wat zal zij wanhopig zijn geweest!»

In het diepe gevoel van dit beminnelijke meisje was iets dat een snaar deed trillen in mijn zwijgend hart. Mijn oogen, te voren zoo droog, vulden zich met tranen die de eerste waren die ik schreide. Toen ik mijn kalmte herkregen had, zag ik dat ook Edith in stilte had geweend.

— »God beware uw teeder hart,» zeide ik. »Zoudt gij haar portret willen zien?»

— Een klein medaillon met het portret van Edith Bartlett, vastgemaakt aan een gouden ketting dien ik om den hals droeg, had op mijn borst gerust gedurende dien langen slaap; ik opende het medaillon en gaf het aan mijne gezellin. Zij nam het snel aan, en na lang het lieve gelaat te hebben beschouwd, drukte zij hare lippen op het portret.

— »Ik weet dat zij goed en beminnelijk was om uwe tranen waard te zijn,» zeide zij, »maar bedenk dat haar hart zeer lang genezen is en zij nu in den hemel woont.»

Ik gevoelde dat zij gelijk had. Hoe groot haar verdriet geweest ware, zij had voor bijna een eeuw opgehouden met schreien, en na mijne plotselinge en kortstondige opwelling van smart, droogden ook bij mij de tranen. Ik had haar

innig liefgehad in mijn ander leven, maar dat was honderd jaar geleden! Misschien vinden sommigen in deze bekentenis een duidelijk gebrek aan gevoel, maar niemand kan uit ervaring spreken om mij te beoordeelen. Toen wij op het punt stonden de kamer te verlaten, trof mijn oog de groote ijzeren kast in een hoek. Ik wees Edith er open zeide:

— »Dit was zoowel mijn brandkamer als mijn slaapkamer. In die kast zijn duizenden dollars aan goud en een groot bedrag aan geldswaardige papieren. Als ik geweten had toen ik naar bed ging, dat mijn slaap zoo lang zou duren, zou ik toch gedacht hebben dat het goud een middel van bestaan zou opleveren in elk land en in elke eeuw. Dat er ooit een tijd zou komen waarin het zijn koopkracht zou verliezen, zou ik beschouwd hebben als de onmogelijkste verbeelding. Niettemin word ik nu wakker bij menschen die geen enkel brood zouden willen geven voor een kar vol goud.»

Zooals te verwachten was, slaagde ik er niet in Edith te overtuigen dat in deze omstandigheid iets merkwaardigs was. — »Waarom zouden zij ook?» was haar eenige vraag.

HOOFDSTUK XXI.

Dr. Leete had voorgesteld dat wij den volgenden morgen zouden wijden aan de bezichtiging van de scholen; hij zou trachten mij tevens eenig denkbeeld te geven van het opvoedingsstelsel.

— »Gij zult,» zeide hij, toen wij na het ontbijt op weg gingen, »veel belangrijke punten van verschil zien tusschen onze denkbeelden over onderwijs en de uwe, maar het groote verschil is dat tegenwoordig alle menschen in de gelegenheid zijn hooger onderwijs te genieten, wat vroeger maar voor een uiterst klein gedeelte van de bevolking was weggelegd. Wij zouden niet meenen iets wezenlijks gewonnen te hebben door de stoffelijke gelijkheid der menschen, zonder deze gelijke aanspraken op ontwikkeling.»

— »Dat moet vrij kostbaar zijn,» merkte ik op.

— »Als er de helft van het nationale inkomen voor noodig was, zou niemand het te veel vinden,» antwoordde Dr. Leete, »zelfs niet als er bijna alles meê heenging. Maar werkelijk kost de opvoeding van tienduizend jongelieden niet tien- of zelfs vijfmaal de opvoeding van duizend. Het beginsel krachtens welke alle maatregelen op een groote schaal evenredig goedkooper zijn dan op een kleine schaal, is ook van toepassing op het onderwijs.»

— »In mijn tijd was het hooger onderwijs geweldig duur,» zeide ik.

— »Als ik niet verkeerd ingelicht ben door onze geschiedschrijvers,» antwoordde Dr. Leete, »was het niet het onderwijs maar de uitspattingen en de kostbare levenswijze die zoo opliepen. De werkelijke uitgaven voor de universiteiten schijnen zeer laag geweest te zijn, en zouden nog minder bedragen hebben als er meer studenten geweest waren. Hooger onderwijs is nu even goedkoop als lager, omdat de onderwijzers van elken rang evenveel verdienen, zooals alle arbeiders. Wij hebben eenvoudig aan den leerplicht voor de gewone scholen, die in vele scholen reeds in uw tijd in zwang was, een half dozijn

hoogere klassen toegevoegd, die de leerlingen doorloopen tot op den leeftijd van een en twintig jaar en die hun geven wat door u genoemd werd de opleiding van een meneer, in plaats van hen los te laten op veertien of vijftien jaar met een zeer geringe mate van verstandelijke ontwikkeling.»

— »Al hadden wij,» zeide ik, »over de kosten van dit vermeerderde onderwijs zelf kunnen heenstappen, zouden wij gemeend hebben dat het tijdverlies voor industrieele doeleinden te duur uitkwam. Jongens uit den minderen stand gingen gewoonlijk werken op hun zestiende jaar of eerder, en verstonden hun vak op hun twintigste.»

— »En toch zouden wij niet toegeven dat deze regeling u stoffelijke voordeelen opbracht», hervatte Dr. Leete. »De grootere deugdelijkheid die opvoeding aan alle soorten van arbeid schenkt, de ruwste alleen uitgezonderd, vergoedt heel spoedig het tijdverlies om haar te verkrijgen.»

— „Wij zouden ook gevreesd hebben,» ging ik voort »dat een beter onderwijs, dat de menschen geschikt maakt voor wetenschappelijke beroepen, hen laag zou doen neêrzien op handenarbeid.»

— „Ja,» antwoordde de Dokter, »ik heb gelezen dat de uitwerking van een goede opvoeding bij u zoo was; en geen wonder, want handenarbeid te moeten verrichten beteekende aansluiting bij een ruwe en domme menigte. Zulk een menigte is er tegenwoordig niet. De weêrzin moest noodzakelijk toen bestaan, ook om deze reden dat iedereen die hooger onderwijs ontving, bestemd was voor zulke betrekkingen of voor een weelderig nietsdoen, en een goede opvoeding genoten door iemand die geen wetenschappelijk beroep uitoefende en ook niet rijk was, gold voor een bewijs van teleurgestelde verwachtingen,

was een getuigenis van mislukte plannen, een stempel van minderheid eerder dan van meerderheid. Tegenwoordig, nu een zoodanige opleiding reeds noodig wordt geacht om iemand voor het leven geschikt te maken, zonder direct verband met den arbeid dien hij verricht, wordt geen mensch er op aangekeken."

— »Maar,» merkte ik op, »geen onderwijs kan aangeboren domheid genezen of in de plaats treden voor geestelijke bekrompenheid. Indien niet de gemiddelde menschelijke vatbaarheid veel grooter is dan in mijn tijd, moet veel van het hooger onderwijs blijken weggegooid te worden. Wij geloofden dat een bepaalde mate van aanleg voor verstandelijke ontwikkeling noodig was, zooals een stuk land ook een zekere natuurlijke vruchtbaarheid moet bezitten om de kosten van het ploegen te kunnen goedmaken.»

— »Ik ben blijde,» zeide Dr. Leete, »dat u deze vergelijking gebruikt hebt, want het is juist degeen die ik zou gekozen hebben om u de moderne denkbeelden over onderwijs aan te duiden. Gij zegt dat land, zoo arm dat de opbrengst de kosten van de bebouwing niet kan dekken, braak blijft liggen. Toch wordt veel land dat in 't geheel niets opbrengt, zoowel vroeger als thans, bebouwd. Ik bedoel tuinen, parken, lanen, en in het algemeen al zulke stukken land die zoo gelegen zijn dat, als ze bedekt bleven met onkruid en doornen, zij iedereen zouden hinderen. Daarom worden zij ontgonnen, en ofschoon de opbrengst luttel is, bestaat er geen grond die, in algemeenen zin, de kosten beter goedmaakt. Zoo is het gesteld met de mannen en vrouwen met wie wij omgaan in de maatschappij, wier stemmen wij altijd hooren, wier gedrag in ontelbare dingen op ons genoegen van

nvloed is, — die inderdaad even zoo goed voorwaarden van ons bestaan zijn, als de lucht die wij inademen of een van de natuurlijke oorzaken waar wij van afhankelijk zijn. Als wij werkelijk te arm waren om iedereen een goede opvoeding te geven, zouden wij eerder de domme en grove geesten uitkiezen om te beschaven dan de begaafde. De lieden van aanleg kunnen beter buiten hulp dan de anderen. En, om een uitdrukking te gebruiken die dikwijls gebezigd werd in uw tijd, zouden wij het leven niet de moeite van het leven waard achten, als wij omringd zouden moeten zijn en blijven door een bevolking van onwetende, boersche, grove, geheel onopgevoede mannen en vrouwen, zooals in uwe dagen het lot was van de enkele ontwikkelden. Is iemand tevreden, alleen omdat hij zich geparfumeerd heeft, wanneer hij in een kwalijk riekende menigte zich moet begeven? Zou zijn genoegen niet beperkt zijn, zelfs in een paleis, als de ramen aan alle kanten enkel op stallen uitzagen? En toch was dat de toestand van hen, die ten aanzien van beschaving als de meest bevoorrechten van uw eeuw werden beschouwd. De armen en de dommen benijdden de rijken en vereerden hen; maar in onze oogen zijn deze laatsten, zoo omringd door beestachtigheid en steenen des aanstoots, weinig beter af dan de eersten. De beschaafde mensch in uw tijd leefde als iemand, die tot aan den hals moet waden door een ongeurigen poel en zich met een flesch reukwerk verfrischt. Nu begrijpt u denkelijk hoe wij die quaestie van algemeen hooger onderwijs opvatten. Geen ding is zoo gewichtig voor iedereen als het bezitten van verstandige en genietbare buren. Er is dus niets wat de natie voor hem kan doen, dat zijn geluk zoozeer zal bevorderen als het ontwikkelen van

zijn buren. Als zij hierin te kort schiet, verliest zijn eigen opvoeding voor hem de helft van de waarde, en veel van de gaven die hij heeft verpleegd, worden bronnen van verdriet.»

Aan sommigen de hoogste mate van kennis te geven en de groote massa geheel onkundig te laten, zooals bij u gebeurde, maakte de klove tusschen hen bijna zoo onoverkomelijk als tusschen twee verschillende soorten van levende wezens, die geen middelen van aanraking bezitten. Wat kon onmenschelijker wezen dan de gevolgen van deze ongelijke verdeeling van kennis en beschaving! De algemeene verspreiding daarom laat natuurlijk het oorspronkelijke verschil tusschen de begaafdheden van de menschen onaangerand, maar het peil van de laagsten wordt steeds verhoogd. Dierlijkheid verdwijnt. Zij zijn vatbaar geworden om te ontvangen en meê te deelen, in verschillende graden, maar allen eenigszins, de genoegens en de bezieling van een verfijnd maatschappelijk leven. De beschaafde maatschappij van de negentiende eeuw, wat was zij dan hier en daar een bijna onzichtbare oase in een groote woestenij? De verhouding van menschen bekwaam tot geestelijke belangstelling of hoogere gemeenschap der zielen, tot het getal van hunne tijdgenooten, was zoo gering dat zij nauwelijks de aandacht trekt bij een algemeene beschouwing van het menschdom. Eén geslacht van de wereld van heden, vertegenwoordigt een grootere hoeveelheid verstandelijk leven dan vijf eeuwen te voren bevatten konden.

»Er is nog een ander punt dat ik noemen moest bij de redenen waarom alleen een algemeen verspreid hooger onderwijs ons nu zou kunnen voldoen,» ging Dr. Leete voort, »en dat is het belang dat het volgende ge-

lacht heeft bij ontwikkelde ouders. Heel in het kort, zijn r drie voorname grondslagen voor ons opvoedingsstelsel: en eerste, het recht voor ieder mensch op de beste leiing die de natie hem geven kan in zijn eigen belang, m zijn eigen leven te kunnen genieten; ten tweede, et recht van zijn medeburgers om hen te doen onderrijzen als noodzakelijk voor het genot van zijn gezelschap, n ten derde het recht van de ongeborenen op een ontvikkeld ouderenpaar.»

Ik zal niet in bijzonderheden beschrijven wat ik dien ag op de scholen waarnam. Ik had maar weinig belang esteld in onderwijszaken in mijn vorig leven en kon aarom weinige treffende vergelijkingen maken. Na de lgemeenheid van het hooger zoowel als van het lager nderwijs, trof niets mij zoozeer als de zorg besteed aan chamelijke ontwikkeling, en het feit dat geoefendheid n gymnastische toeren en spelen van invloed was op de angschikking van de leerlingen.

— »De faculteit van de opvoeding,» zeide Dr. Leete, wordt evenzeer voor de lichamelijke als voor de geestejke ontwikkeling verantwoordelijk gesteld. De hoogst nogelijke volmaaktheid naar lichaam en ziel, is het ubbele doel van den leergang die zich uitstrekt van het esde tot het een en twintigste jaar.»

De krachtige gezondheid van de jongelieden in de scholen maakte een diepen indruk op mij. Mijn eerste waarnemingen, niet alleen van de leden van het gezin van nijn gastheer, maar ook van de menschen die ik op nijn wandelingen had gezien, hadden reeds de gedachte ij mij opgewekt dat er eene algemeene lichamelijke veretering sedert mijn tijd moest plaats gevonden hebben; n toen ik die forsche knapen en die frissche, krachtige

meisjes vergeleek bij de jongelieden die ik in de scholen van de negentiende eeuw had gezien, deelde ik mijn vermoeden aan Dr. Leete mede. Hij luisterde zeer aandachtig naar hetgeen ik hem vertelde.

— »Uw getuigenis,» zeide hij, »is onwaardeerbaar. Wij gelooven wel dat er zulk een vooruitgang is, maar natuurlijk konden wij dat niet bewijzen. Het is een staaltje van de éenige positie die gij hier inneemt, dat gij alleen met gezag over zulke dingen zult kunnen spreken. Uwe meening, als zij bekend wordt, zal ongetwijfeld veel opzien baren. Overigens zou het vreemd zijn als het geslacht geen verbetering vertoonde. In uw tijd verzwakte de rijkdom éene klasse door leegheid van ziel en lichaam, terwijl armoede de levenskracht van de massa's uitputte door te zwaren arbeid, slecht voedsel en ongezonde woningen.

»De arbeid die van kinderen en vrouwen gevergd werd, bedierf de kiemen zelf van het leven. In plaats van die onheilkweekende omstandigheden genieten allen thans de gunstigste voorwaarden van lichamelijk welzijn; de kinderen worden zorgvuldig gevoed en verpleegd; de arbeid die van allen gevergd wordt, is beperkt tot het tijdvak van de grootste lichaamskracht en is nooit overstelpend; zorg voor zich zelf of voor zijn gezin, ongerustheid voor het bestaan, de afmatting van den eindeloozen strijd om het leven — al die invloeden die vroeger zoo vele malen van vrouwen en van mannen lichaam en ziel knakten, zijn nu zonder eenige kracht. Zeker, een physieke verbetering moest het gevolg zijn. In bepaalde gevallen weten wij inderdaad dat zulk een verbetering plaats gevonden heeft. Krankzinnigheid, bijvoorbeeld, die in de negentiende eeuw zulk een algemeen verschijnsel

in uwe krankzinnige manier van leven was, is bijna geheel verdwenen, met haar broeder, den zelfmoord.»

HOOFDSTUK XXII.

Wij hadden met de dames afgesproken dat wij haar zouden vinden in de restauratie om te eten, waarna zij ons alleen lieten. Wij bleven aan tafel zitten, bij den wijn en de sigaren, en raakten aan het praten over een menigte zaken.

— »Waarde Dokter,» zeide ik, »zedelijk gesproken is uw maatschappelijk stelsel zóo, dat ik niet bij zinnen zou moeten zijn om het niet te bewonderen in vergelijking van elk ander dat op de wereld in zwang is geweest, en vooral van dat van mijn ongelukkigen tijd. Als ik vannacht weer in een hypnotischen slaap zou vallen even langdurig als de andere, en intusschen de wereld achteruit in plaats van vooruit zoude gaan, en ik weer zou ontwaken in de negentiende eeuw, en aan mijn vrienden ging vertellen wat ik gezien had, zou iedereen toestemmen dat uw wereld een paradijs van orde, gelijkheid en geluk was. Maar zij waren erg praktische lieden, die tijdgenooten van mij, en na hunne bewondering voor zedelijke schoonheid en stoffelijke pracht te hebben lucht gegeven, zouden zij spoedig beginnen te rekenen, en te vragen hoe gij aan het geld kwaamt om iedereen gelukkig te maken; want werkelijk, om het geheele volk een zekere mate van gemak en zelfs van weelde te bezorgen als ik hier zie, moet er een oneindig grootere welvaart

zijn dan bij de natie in mijn tijd. Nu, terwijl ik hen vrij duidelijk de andere hoofdzaken van uw stelsel zou kunnen uitleggen, zou ik ten eenenmale in gebreke blijven om deze vraag te beantwoorden, en als ik hierin miste, zouden zij zeggen, want zij konden goed cijferen, dat ik gedroomd had, en zij zouden niemendal gelooven van de rest. Ik weet dat in mijn tijd, als de geheele jaarlijksche productie van het volk in gelijke parten verdeeld zou geworden zijn, niemand meer dan drie of vier honderd dollars per jaar zou gekregen hebben, niet veel meer dan om de noodzakelijke uitgaven te bestrijden, met weinig of geen weelde. Hoe komt het dat gij zoo veel rijker zijt?»

— »Dit is een vraag op den man af, Mijnheer West,» sprak Dr. Leete; »en ik zou het uw vrienden niet kwalijk nemen als zij in het door u gestelde geval alles voor malligheid hielden, indien u geen overtuigende antwoorden kondt geven. Het is een quaestie die ik niet kan afdoen ineens, en wat de juiste statistieken betreft van mijne algemeene mededeelingen, zal ik boeken noodig hebben uit mijn bibliotheek, om u naar te verwijzen, maar het zou toch jammer wezen u door uwe vroegere kennissen uit het veld te laten slaan, bij gebreke van eenige algemeene aanduidingen.

»Laat ons beginnen met eenige zaken te noemen die ons helpen sparen, vergeleken bij vroeger. Wij hebben geen nationale, provinciale of stedelijke schulden. Wij hebben geen militaire of maritieme uitgaven. Wij hebben geen belasting-ambtenaren, geen zwerm van ontvangers en inspecteurs. Wat betreft onze rechterlijke macht, politie en gevangen-bewaarders, in één gewest in uw tijd werd daarvoor meer betaald dan de geheele natie tegenwoordig doet. Wij bezitten geen klasse van misdadigers om te onder-

houden zooals gij hadt. Het groote getal personen, min of meer onbruikbaar als productieve kracht door lichamelijke ongeschiktheid, de gebrekkigen, de zieken, de zwakken, die onderhouden moeten worden door de gezonden, nu dat allen leven onder betere voorwaarden van gezondheid en gemak, is tot nauwelijks merkbare afmetingen ingekrompen, en sterft met elk geslacht meer uit.

»Een andere besparing is de afschaffing van 't geld en de duizend bedrijven in verband met geldelijke operaties, waardoor een geheel leger van menschen vroeger onttrokken werd aan nuttige bezigheden. Bedenk daarbij dat de verkwisting van de rijken aan overmatige persoonlijke weelde opgehouden heeft, ofschoon deze post gemakkelijk overschat kan worden. Bedenk verder dat er geen doenieten zijn tegenwoordig, arm of rijk, geen parasieten.

»Een zeer belangrijke oorzaak van vroegere armoede was de verkwisting van werkkracht en materiaal in huiselijke bezigheden van wasschen en koken, ieder voor zich, en het afzonderlijk verrichten van ontelbare andere zaken, waarop nu het beginsel van samenwerking wordt toegepast.

»Een grootere bezuiniging dan een van deze, grooter dan alle samen, wordt verkregen door de inrichting van ons distributie-stelsel, waardoor het werk dat vroeger verricht werd door de kooplieden, handelaars, winkeliers met de verschillende bijvakken van makelaars, kleinhandelaars, agenten, reizigers en tusschenpersonen van allerlei soort, en met een uitgebreid verlies van arbeidsvermogen in overbodig vervoer en onophoudelijk sjouwen met de artikelen, nu gedaan wordt door één tiende gedeelte van de menschen en zonder het onnoodig draaien van een enkel rad. Dit systeem kent gij eenigszins. Onze statistici berekenen dat een tachtigste gedeelte van deze werklieden

voldoende is voor al de eischen van de verdeeling die in uw tijd een achtste gedeelte bezig hield en hen onttrok aan productieven arbeid.»

— »Ik begin nu te merken,» zeide ik, »waar gij uwe grootere welvaart vandaan hebt.»

— »Met uw verlof,» antwoordde Dr. Leete, »dat kunt gij nog nauwelijks. De bezuinigingen die ik nu heb genoemd, zouden misschien door den arbeid dien zij direct, en door het materiaal dat zij indirect uitsparen, de helft van de vroegere jaarlijksche productie vertegenwoordigen. Deze punten zijn evenwel de moeite van het opnoemen bijna niet waard, vergeleken bij andere geweldige verkwistingen die niet meer voorkomen, en die onvermijdelijk volgden uit het overlaten van de nationale voortbrenging in de handen van particulieren. Welke bezuinigingen uwe tijdgenooten ook hadden mogen invoeren in het verbruik van goederen, en hoe wonderbaarlijk de verbeteringen van de werktuigen ook zouden geworden zijn, zij zouden zich nooit uit hunne armoede hebben kunnen opheffen zoolang zij bij dat stelsel bleven volharden.

»Verslindender stelsel van menschelijk arbeidsvermogen had men niet kunnen bedenken, en in het belang van het menschelijk verstand moet men zich herinneren dat het stelsel nooit bedacht is geworden, maar eenvoudig een overblijfsel was uit onbeschaafde tijden, toen de ontstentenis van maatschappelijke organisatie elke soort van samenwerking onmogelijk maakte.»

— »Ik geef gaarne toe,» zeide ik, »dat ons systeem uit een zedelijk oogpunt zeer verkeerd moest heeten, maar als een zuiver weelde-voortbrengend werktuig, afgescheiden van moreele beoordeeling, scheen het ons toe bewonderenswaardig te zijn.»

— »Wat dat betreft,» hervatte de dokter, »is het onderwerp te uitgebreid om nu in zijn geheel besproken te worden, maar als gij werkelijk verlangend zijt te weten welke groote aanmerkingen wij tegenwoordig maken op uw productie-wijze vergeleken bij de onze, kan ik u daarvan wel eenige opnoemen.

»Het verlies dat voortvloeide uit het overlaten van de industrie aan onverantwoordelijke personen, zonder samenwerking of verband, was hoofdzakelijk vierledig. Ten eerste, het verlies door verkeerde ondernemingen; ten tweede, het verlies door den onderlingen strijd van hen die de nijverheid dreven; ten derde, het verlies door tijdelijke crisissen, tengevolge waarvan de arbeid somtijds moest stilstaan; ten vierde, het verlies van dood kapitaal en onnuttigen arbeid. Elk van deze vier groote lekken, al waren al de overige gestopt, zou voldoende zijn om een volk in plaats van rijk, arm te maken.

»Neem ten eerste het verlies ontstaan door verkeerde ondernemingen. In uw tijd, omdat de productie en de verdeeling van benoodigdheden zonder gemeenschappelijk overleg plaats vonden, bestond er geen middel om precies te weten te komen welke vraag er was naar eenig artikel en in welke mate het werd aangeboden. Daarom was elke onderneming door een privaat kapitalist een gevaarlijke proef. De ondernemer had geen algemeen overzicht van het veld van voortbrenging en van verbruik zooals onze regeering heeft, en hij kon dus nooit zeker weten wat de menschen noodig hadden of welke plannen andere kapitalisten maakten om hen te voorzien. Met het oog hierop verwondert het ons niet, dat men de kansen van slagen voor een gegeven onderneming altijd twijfelachtig vond, en dat het herhaaldelijk gebeurde dat

personen eindelijk den spijker op den kop sloegen na lang misgetast te hebben. Als een schoenmaker, tegen elk paar laarzen dat hij afkreeg, het leder voor vier of vijf paar bedierf, behalve het tijdverlies, zou hij ongeveer evenveel kans hebben om rijk te worden als uwe tijdgenooten hadden met hun stelsel van persoonlijk kapitaal en de verhouding van vier of vijf mislukkingen tot éen succes.

»Dan krijgen wij het verlies wegens de concurrentie. Het veld van productie was zoo groot als de wereld, een slagveld waarop de werklieden, door elkander te bestrijden, zooveel arbeidsvermogen verkwistten als in staat zou geweest zijn om hen allen rijk te maken, indien het tot een gemeenschappelijke inspanning ware aangewend geworden. Er was in 't geheel geen spoor van genade in deze worsteling. In koelen bloede zich op een of ander vak te werpen en de ondernemingen van vroegere houders te vernielen, ten einde op de puinhoopen zijn eigen zaak te vestigen, was een plan waarvan het slagen nooit in gebreke bleef de algemeene bewondering op te wekken. Ook is het geen ongeoorloofde overdrijving dezen strijd te vergelijken bij den werkelijken oorlog, wat betreft de zielsangst en het lichamelijk lijden dat er meê gemoeid was, en de ellende die het deel werd van de overwonnenen en van hunne gezinnen.

»Er is in uw eeuw niets wat op het eerste gezicht iemand van tegenwoordig meer verbaast, dan het feit dat lieden die dezelfde nijverheid beöefenden, in plaats van als kameraden vriendschap te sluiten en elkander te beschouwen als medewerkers tot hetzelfde doel, elkander behandelden als vijanden die overhoop dienden geworpen te worden. Dit schijnt werkelijk pure razernij, een tooneel

uit een gekkenhuis. Maar van nabij gezien is het heel wat anders. Uwe tijdgenooten wisten wel wat zij deden als zij elkaar den hals afsneden. De producenten van de negentiende eeuw werkten niet, zooals de onze, gemeenschappelijk aan het onderhoud van de samenleving, maar elk voor zich voor eigen onderhoud ten koste van de samenleving. Indien iemand zoodoende ook de algemeene welvaart vergrootte, was dat bloot toeval. Het was even doenlijk en even algemeen eigen welzijn te verhoogen door handelingen nadeelig voor de gemeenschap. Iemands ergste vijanden waren noodzakelijk de menschen van zijn vak, want bij uw stelsel om winstbejag tot de beweegreden van den arbeid te doen strekken, was de schaarschheid van eenig artikel datgene wat iedere producent begeerde. Het was in zijn belang dat er niet meer van werd geproduceerd dan hij zelf kon produceeren. Dit te bereiken zooveel de omstandigheden toelieten, door uit te roeien en af te schrikken al degenen die hetzelfde vak hadden, was zijn voortdurend streven. Als hij verdreven had ieder dien hij verdrijven kon, bracht zijn taktiek mede dat hij zich verstond met hen die hij niet kon verjagen, en hun onderlinge strijd werd veranderd in een strijd tegen het publiek in het algemeen door de markt op te zetten zoo hoog als de menschen konden uithouden, voor zij zich het gebruik van het artikel ontzegden. De dagelijksche vreugde van ieder producent was den geheelen voorraad van eenige benoodigdheden in handen te krijgen, zoodat hij de burgerij kon dwingen de noodprijzen te betalen die hij eischte. Dit, Mijnheer West, was wat in de negentiende eeuw een stelsel van voortbrenging werd genoemd. Ik laat aan uw eigen beslissing over, of het in veel opzichten niet meer heeft van een stelsel om voortbrenging te

beletten. Als wij op een keer eens veel tijd hebben, zal ik u vragen mij duidelijk te maken wat mij nooit duidelijk is geworden, schoon ik het onderwerp goed heb bestudeerd, hoe zulke scherpzinnige lieden als uwe tijdgenooten in veel opzichten schijnen geweest te zijn, er ooit toe gekomen zijn om de taak van de gemeenschap te voorzien, toe te vertrouwen aan personen wier belang het was haar te laten verhongeren. Ik verzeker u dat wij er ons over verwonderen, niet dat de wereld niet rijk werd door zulk een stelsel, maar dat zij niet ontvolkte door louter gebrek. Deze verbazing neemt toe wanneer wij de andere groote oorzaken van verlies beschouwen.

»Afgescheiden van de verkwisting van arbeid en kapitaal door kwalijk geleide ondernemingen, en door het voortdurend onderling bestrijden, was uw systeem onderhevig aan periodieke schokken, die zoowel de dommen als de slimmen overstelpten, den gelukkigen schurk en zijn slachtoffer. Ik bedoel de handelscrisissen met tusschenpoozen van vijf tot tien jaar, die de inspanning van het volk verloren deden gaan, alle zwakke krachten uitputten en de sterken aan het wankelen brachten, en gevolgd werden door slappe tijden, die somtijds even lang duurden, en die de kapitalisten gebruikten om hunne middelen weer te verzamelen, terwijl de werkende klassen honger leden en oproerig werden. Dan kwam er een kort tijdvak van voorspoed, op zijn beurt door een crisis gevolgd en de noodzakelijke jaren van uitputting. Naarmate de handel zich ontwikkelde, en de landen onderling afhankelijker werden, kregen die crisissen een wereld-beteekenis, terwijl de hardnekkigheid van de jaren van verval toenam met de uitgebreidheid van de grenzen waarbinnen de schok werd gevoeld, en het daaruit volgend ge-

brek aan groote middelpunten van herleving. Naarmate de bedrijven samengestelder werden en de hoeveelheid betrokken kapitaal grooter, werden de handelscrisissen veelvuldiger, totdat in het laatste deel van de 19de eeuw, men twee slechte jaren had tegen een goed jaar, en het geheele stelsel van productie, dat nooit te voren zoo omvangrijk en grootsch scheen, dreigde ineen te storten door zijn eigen gewicht. Na eindelooze discussiën, schijnen uwe economisten zich neergelegd te hebben bij de wanhopige verklaring dat zij even weinig te voorkomen en te beteugelen waren als de orkanen. Men moest ze ondergaan als noodzakelijke plagen, en als zij voorbij waren, moest men de overblijfselen van den arbeid verzamelen, zooals bewoners in een aardbeving-streek hunne steden herbouwen op dezelfde plek.

»In het zoeken van de oorzaken van het kwaad in het stelsel zelf, hadden uwe tijdgenooten volkomen gelijk. Het kwaad had de grondslagen aangetast en moest noodzakelijkerwijze verderfelijk worden naar gelang het gebouw uitgebreid werd. Een van de vormen van het kwaad was het gebrek aan eenig gezamenlijk toezicht op de verschillende bedrijven en de noodzakelijke onmogelijkheid van hunne ordelijke ontwikkeling. Het onvermijdelijk gevolg was dat zij steeds uit den pas raakten en alle verband met de behoefte verloren ging.

»Er bestond geen controle van de behoefte zooals een goed ingerichte verdeeling geven kan, en het eerste teeken dat de productie haar in eenig vak had overtroffen, was een daling van prijzen, het failleeren van producenten, stilstand in de productie, verlaging van loonen, ontslag van werklieden. Deze gang van zaken werd voortdurend gevolgd in vele bedrijven, zelfs in wat goede tijden genoemd

werden, maar een crisis vond alleen plaats als de betrokken bedrijven belangrijk waren. De markten waren dan overladen met goederen, die niemand boven zijn behoeften verlangde tegen welken prijs ook. De loonen en winsten van hen die de over-geproduceerde artikelen maakten, werden zeer verlaagd of geheel opgeheven, hun koopvermogen tegenover andere goederen verdween, en tengevolge daarvan, kwam ook in zulke andere goederen een kunstmatige overproductie, totdat hunne prijzen ook kelderden en de betrokken menschen werkloos en zonder verdienste raakten. Nu was de crisis op komst en zij kon alleen worden bezworen ten koste van onnoemelijke schatten. Een andere oorzaak die uit uw stelsel voortvloeide, die dikwijls crisissen voortbracht en ze altijd schrikkelijk verergerde, was het geld- en kredietwezen. Geld was onmisbaar toen de productie in vele particuliere handen was en men koopen en verkoopen moest om te krijgen wat men noodig had. De aanmerking lag evenwel voor de hand dat men voor voedsel, kleeding, en andere dingen een bloot afgesproken teeken in de plaats gaf. Dit veroorzaakte een verwarring van gedachten, tusschen goederen en hunnen waardemeter, en een stelsel van krediet met reusachtige misleidingen. Gewend geld aan te nemen voor benoodigdheden, stelden de menschen zich vervolgens tevreden met beloften in de plaats van geld, en hielden op met achter het teeken te kijken naar de zaak die het voorstelde. Geld was een teeken voor goederen, maar krediet was enkel het teeken van een teeken. Er was een natuurlijke grens aan de hoeveelheid goud en zilver, dat wil zeggen aan het werkelijke geld, maar het krediet had geen grens, en daaruit volgde dat de afmeting van het krediet, namelijk de belofte van geld, ophield eenig berekenbaar verband

te bezitten met het geld en nog minder met de hoeveelheid goederen die inderdaad bestonden. Onder zulke omstandigheden, werden herhaalde en regelmatig terugkeerende crisissen even onvermijdelijk, als het ineenstorten van een gebouw waarvan het zwaartepunt te hoog gelegen is. Een van uwe vergissingen bestond hierin dat alleen de regeering en de aangewezen bankinstellingen geacht werden geld in omloop te brengen; maar dit deed werkelijk iedereen, die voor een dollar krediet verleende, en met dit geld werd de circulatie weer gaande gehouden tot de volgende crisis. De groote uitbreiding van het krediet-stelsel was een kenmerk van de laatste helft der negentiende eeuw en een der voornaamste oorzaken van de veelvuldige handelscrisissen. Het krediet was gevaarlijk, maar toch kondt gij er niet buiten want bij gebreke van een nationale of andere openbare organisatie van het kapitaal, was het uw eenige middel om kapitaal voor industrieele doeleinden beschikbaar te maken. Op deze wijze werkte het als een zeer krachtige versterking van het hoofd-euvel van de particuliere ondernemingen, door zulke ondernemingen in staat te stellen onevenredige bedragen van het kapitaal van het land tot zich te trekken en zoodoende kwaad te stichten. Handel en nijverheid waren altijd grootelijks in de schuld wegens verleend krediet bij elkander en bij de banken en kapitalisten, en de onmiddellijke intrekking van het krediet op het eerste teeken van een naderende crisis, verhaastte in den regel de nadeelige gevolgen.

»Het was een ongeluk voor uwe tijdgenooten dat zij zich bij hun arbeid moesten bedienen van een hulpmiddel, waarmede zij zich elk oogenblik kwaad konden doen. Zij verkeerden in den wanhopigen toestand van iemand die

een huis moet bouwen met dynamiet in plaats van met kalk, want krediet kan nergens anders bij vergeleken worden.

»Als gij zoudt willen zien hoe onnoodig die schokken in zaken waren en dat zij enkel voortkwamen uit het overlaten van den arbeid aan particuliere en niet ten algemeenen nutte ingerichte ondernemingen, beschouw dan even de werking van ons stelsel. Overproductie in bepaalde takken van nijverheid, het groote schrikbeeld van uw tijd, is nu onmogelijk, want door het verband tusschen voortbrenging en verdeeling wordt het aanbod naar de vraag geregeld, zooals een machine door den manometer die de drukking aanwijst. Stel u zelfs voor dat tengevolge van een vergissing in het beheer, een of andere benoodigdheid in te groote hoeveelheid werd aangemaakt. De noodzakelijke inkrimping of staking van de fabrikatie maakt niemand werkloos. De ontslagen arbeiders vinden onmiddellijk bezigheid in een andere afdeeling van de groote werkplaats en verliezen alleen den tijd die met den overgang gemoeid is, terwijl, wat de opkooping van goederen betreft, de omzet in de natie groot genoeg is om elke overproductie te verteren totdat de voorraad opgeruimd is. In zulk een geval als ik onderstel, hebben wij niet, zooals bij u, een samengestelde inrichting waardoor de oorspronkelijke fout duizendmaal verergerd wordt. Zonder geld zijn wij natuurlijk ook onbekend met krediet. Alle begrootingen hebben onmiddellijk betrekking op de werkelijke dingen : het graan, het ijzer, het hout, de wol, den arbeid, waarvan in uw dagen geld en krediet misleidende symbolen waren. In onze berekeningen van kosten kunnen geen abuizen zijn. Uit de jaarlijksche productie wordt genomen het gevorderde bedrag voor het

onderhoud van het volk, en de noodige arbeid om het verbruik aan te vullen wordt beschikbaar gesteld. Wat aan goederen en werkkrachten overblijft, kan veilig besteed worden aan verbeteringen. Als de oogsten slecht zijn, wordt deze winst kleiner dan gewoonlijk, dat is alles. Behalve door zulke voorbijgaande gevolgen van natuurlijke oorzaken, is er geen fluctuatie in zaken, de stoffelijke welvaart van het volk vloeit onverstoorbaar voort van geslacht tot geslacht als een steeds breeder en dieper wordende rivier.

»Uwe handelscrisissen, Mijnheer West,» ging de dokter voort, »evenals de andere groote verspillingen die ik noemde, zouden voldoende geweest zijn om u steeds over den arbeid gebogen te houden, maar ik moet nog spreken over een andere oorzaak van uwe armoede, en dat was de doelloosheid van een groot gedeelte van uw kapitaal en van uw arbeidskrachten. Bij ons is het de taak van het bestuur om in voortdurende bezigheid te houden elk onderdeel van de beschikbare vermogens van het land. In uw dagen bestond er geen algemeen beheer van kapitaal of van arbeid, en van beide bleef een belangrijke hoeveelheid zonder nut. Het kapitaal, was uw spreuk, is huiverig, en inderdaad zou het roekeloos geweest zijn, indien het niet huiverig ware in een tijd, toen er een groote mate van waarschijnlijkheid bestond dat elke particuliere onderneming op niets uit zou loopen. Steeds, wanneer zekerheid kon worden verleend, ging het bedrag van kapitaal geplaatst in productieve ondernemingen, aanmerkelijk stijgen. De verhouding van het op deze wijze geplaatste geld onderging voortdurend de grootste daling en rijzing, naar gelang van het vertrouwen in de vastheid van den industrieelen toestand, zoo-

dat de belegging in de industrie in verschillende jaren sterk afwisselend was. Maar wegens dezelfde reden waarom het kapitaal dat in tijden van bijzondere onveiligheid beschikbaar was, zooveel kleiner was dan in tijden van eenige meerdere veiligheid, werd een zeer groot gedeelte in het geheel niet gebruikt, namelijk wegens de groote onzekerheid die steeds in de beste tijden alle zaken beheerschte. Ook moet men bedenken dat het groote bedrag aan kapitaal waarvoor belegging werd gezocht, overal waar een tamelijke zekerheid kon worden verkregen, de concurrentie tusschen de kapitalisten geweldig verbitterde als er zich een goede gelegenheid voordeed. De ledigheid van het kapitaal, als gevolg van de vrees der bezitters, beteekende natuurlijk werkloosheid voor de arbeiders in overeenkomstige mate. Bovendien maakte elke verandering in de inrichting der zaken, de geringste wijziging in den toestand van handel of nijverheid, om van de ontelbare bankroeten niet te spreken die zelfs in de beste tijden elk jaar voorkwamen, dat een menigte menschen gedurende weken en maanden, of zelfs jaren, buiten werk raakten. Een groot getal van zulke werkzoekers bereisden onophoudelijk het land om eindelijk vagabonden van beroep en vervolgens misdadigers te worden. — Geef ons arbeid! was de kreet van werkloozen in bijna elk jaargetijde, en in stille tijden groeide dit leger aan tot een schare zoo groot en tot zulke uitersten gedreven, dat de vastigheid van de regeering er door gevaar liep. Zou men zich een afdoender bewijs van de ongerijmdheid van het stelsel van particuliere ondernemingen kunnen denken, beschouwd als een middel om het volk welvarend te maken, dan het feit dat in een eeuw van zulke algemeene armoede en gebrek aan

het noodigste, de bezitters elkander moesten ombrengen om een veilige belegging voor hun kapitaal te krijgen en de arbeiders oproerig werden en brand stichtten omdat zij geen bezigheid konden vinden? »En nu, Mijnheer West,» vervolgde Dr. Leete, »moet ik u doen opmerken dat de punten die ik nu besproken heb, alleen op negatieve wijze de voordeelen van de nationalisatie van den arbeid aantoonen, door zekere doodelijke fouten en verbazende domheden in het stelsel van particuliere ondernemingen te vertegenwoordigen die bij haar worden gemist. Deze alleen, zult gij toegeven, zouden vrij wel verklaren waarom het volk thans zoo veel rijker is dan in uw tijd. Maar over de andere helft van ons voordeel boven u, over de positieve deugden van ons systeem, heb ik nog nauwelijks gesproken. Stel dat uw systeem niet de groote ondeugden bezat die ik noemde; dat er geen verlies ontstond uit verkeerd aangewende inspanning door vergissingen in de taxatie van de behoefte en gemis aan overzicht van het arbeidsveld. Stel verder, dat er geen verlamming en overbodige krachtsinspanning voortvloeide uit de concurrentie. Stel bovendien, dat de handelscrisissen en panieken door faillissementen en lange onderbrekingen van den arbeid geen schade deden, evenmin als het ongebruikt laten van kapitaal en van werkkrachten. Stel dat die gebreken die onvermijdelijk verbonden waren aan het overlaten van de industrie in private handen, alle wonderdadiglijk voorkomen konden worden en het stelsel toch behouden bleef; zelfs dan zou de voortreffelijkheid van de resultaten door het hedendaagsche stelsel van nationaal beheer verkregen, verpletterend schijnen.

»Gij bezat bij voorbeeld eenige vrij uitgebreide inrichtin-

gen van textiel-nijverheid, die evenwel niet te vergelijken zijn bij de onze. U hebt zeker die groote fabrieken wel eens gezien, die zich uitstrekten over bunders, duizenden werklieden bezigheid gaven en onder één dak en onder één beheer samenbrachten de honderd verschillende bewerkingen om van een baal katoen een baal manufacturen te maken. U hebt de groote besparing van arbeid bewonderd, verkregen door de volmaakte samenwerking tusschen elk rad en elke hand. Zonder twijfel hebt u bedacht hoeveel minder dezelfde personen zouden vermogen als zij verspreid waren geweest en ieder man op zichzelf had gestaan. Zoudt gij het overdreven achten, te zeggen dat de uiterste inspanning van die menschen, ieder voor zich werkende, hoe vriendschappelijk ook hunne verhouding zou zijn, niet alleen procentsgewijze maar eenige malen zou toenemen als hunne krachten tot één doel vereenigd werden?

»Nu, Mijnheer West, de inrichting van alle industrie van het land onder één bestuur, zoodat alle bewerkingen in elkander grijpen, heeft, ook zonder de vier groote oorzaken van verlies te tellen, in dezelfde verhouding de vroegere opbrengst vermenigvuldigd als de inspanning van die fabrieksarbeiders toenam toen zij zich vereenigden onder één dak. De doelmatigheid van den arbeid van een volk, onder de duizend-voudige aanvoering van het privaat bezit, zelfs als de hoofden geen vijanden van elkaar zouden geweest zijn, vergeleken bij die van de organisatie onder één opperhoofd, kan vergeleken worden bij de militaire deugdelijkheid van een volksmassa of van een bende wilden onder duizend kleine aanvoerders, ver beneden die van een geordend leger onder een enkelen generaal, zulk een oorlogswapen, bijvoorbeeld,

als het Duitsche leger in den tijd van Von Moltke.»

— »Na alles wat gij mij gezegd hebt, zeide ik, is het minder verwonderlijk dat de natie tegenwoordig rijker is dan vroeger, dan dat gij allen geen Croesussen zijt.»

— »Nu,» antwoordde Dr. Leete, »wij kunnen het vrijwel stellen. Onze levenswijze is zoo weelderig als wij maar konden wenschen. De concurrentie in vertoon van pracht, die in uwe dagen tot een verkwisting leidde welke geenszins bevorderlijk was aan het gemak, vindt natuurlijk niet plaats in een samenleving waarvan alle leden even bemiddeld zijn, en onze eerzucht houdt op bij de benoodigdheden die de genoegens van het leven verhoogen. Wij zouden allen veel grootere inkomens hebben als wij het overschot van onze productie zoo wenschten te besteden, maar wij gebruiken het liever voor openbare werken en genietingen, die wij allen deelen, voor publieke gebouwen, kunstmuseums, bruggen, beelden, vervoermiddelen en stedelijke inrichtingen van algemeen nut, groote muzikale en dramatische uitvoeringen en voor het vermaak van de menschen op groote schaal. Gij hebt nog niets gezien van onze wijze van leven, Mijnheer West. Thuis hebben wij comfort, maar de pracht van het leven zoeken wij in de maatschappij. Als gij daar meer van te weten komt, zult gij zien waar het geld blijft, zooals gij vroeger zeidet, en ik denk dat gij het goed besteed zult vinden.»

»Ik geloof,» voegde Dr. Leete er bij, toen wij van de eetzaal naar huis wandelden, »dat geen opmerking de lieden van een een geldaanbiddende eeuw scherper zou getroffen hebben dan het verwijt, dat zij niet wisten hoe aan geld te komen. En toch is dat het oordeel dat de geschiedenis over hen heeft uitgesproken. Hun stelsel van ongeregelde en elkander vijandige ondernemingen

was economisch even dwaas als het zedelijk verderfelijk was. Zelfzucht was hun eenige wetenschap en in arbeid is zelfzucht gelijk aan zelfmoord. Concurrentie, die uit zelfzucht voortvloeit, is een ander woord voor verkwisting van werkkracht, terwijl samenwerking het geheim bevat van doelmatige inspanning, en niet voor dat het denkbeeld van het eigen bezit op te stapelen, plaats maakt voor het denkbeeld om den algemeenen voorraad te vergrooten, kan samenwerking worden verkregen en het vergaren van rijkdom inderdaad beginnen. Zelfs indien het beginsel van gelijk deelen voor iedereen, niet de eenige menschelijke en zedelijke grondslag ware voor de maatschappij, zouden wij het toch in praktijk brengen als economisch wenschelijk, aangezien de ware samenwerking niet kan worden bereikt voordat de ontzenuwende invloed van de zelfzucht is opgeheven.»

HOOFDSTUK XXIII.

Dien avond toen ik met Edith in de muziekkamer zat te luisteren naar eenige stukken van het programma die ons interesseerden, maakte ik gebruik van een pauze om te zeggen — »ik moet u iets vragen dat nog al onbescheiden is.»

— »Dat zal het wel niet zijn, denk ik,» zeide zij vriendelijk.

— »Ik ben in de positie van een luistervink,» hernam ik, »die iets gehoord heeft van wat niet voor hem bestemd

was ofschoon het hem schijnbaar aanging en die de onbeschaamdheid heeft naar de rest te informeeren.»

— »Een luistervink!» herhaalde zij vragend...

— »Ja,» zeide ik, »maar onder verzachtende omstandigheden, wat gij wel zult willen toegeven.»

— »Dat is erg geheimzinnig,» antwoordde zij.

— »Ja,» zeide ik, »zoo geheimzinnig dat ik dikwijls er aan getwijfeld heb of ik het werkelijk hoorde wat ik u ga vragen, of het maar gedroomd heb. Ik wou graag dat u het mij verteldet. De zaak is deze: Toen ik ontwaakte uit mijn langen slaap, was de eerste indruk dien ik gewaar werd, die van pratende stemmen, van stemmen die ik naderhand herkende als van uw vader, van uw moeder en van u zelf. Eerst herinner ik mij uw vader die zeide: hij gaat zijn oogen open doen, het is beter dat hij er maar een ziet, Toen zeidet u, als ik tenminste niet droomde: beloof mij dan dat u het hem niet zult zeggen. Uw vader scheen te aarzelen, maar u hieldt vol en uw moeder sprak u vóor, met dat gevolg dat hij u beloofde te doen wat u vroegt en toen ik mijn oogen opendeed zag ik hem alleen.»

Ik meende het in vollen ernst toen ik zeide niet zeker te weten, dat ik het gesprek wat ik afgeluisterd had, niet had gedroomd, zoo onbegrijpelijk scheen het mij dat deze lieden iets konden weten van mij, een tijdgenoot van hun overgrootouders, dat ik zelf niet wist. Maar toen ik de uitwerking van mijn woorden op Edith zag, bemerkte ik dat het geen droom was, maar een ander geheim nog vreemder dan eenig raadsel dat ik te voren had ontmoet. Want van het oogenblik af dat zij de strekking van mijn vraag begreep, gaf zij blijken van de ergste verlegenheid. Hare oogen die altijd zoo vrij en open van

uitdrukking waren, had zij vol angst neergeslagen voor mijn blik en zij bloosde tot in den hals.

— »Ik vraag u wel om verschooning,» zeide ik, nadat ik eenigszins bekomen was van mijne ontsteltenis van den buitengewonen indruk van mijn woorden, »ik zie dat ik niet gedroomd heb. Er bestaat een geheim dat mij betreft en dat gij mij verbergt. Vindt u werkelijk niet dat het eenigszins wreed is, iemand in mijn toestand niet alle mogelijke inlichtingen omtrent hem zelf te geven?»

— »Het is iets dat u niet betreft, tenminste, niet direct; het was eigenlijk niet over u,» antwoordde zij nauwelijks verstaanbaar.

— »Maar het gaat mij toch wel een beetje aan,» hervatte ik, »het moet iets van belang voor mij zijn.»

— »Zelfs dat weet ik niet,» ging zij voort, terwijl ze mij even vluchtig aanzag, hevig blozende en toch met een zonderlingen glimlach spelend om de lippen, waaruit eenig gevoel sprak voor het humoristische van den toestand ondanks hare verlegenheid. — »Ik weet volstrekt niet zeker of het u zou interesseeren.»

— »Uw vader zou het mij wel gezegd hebben,» ging ik voort, eenigszins verwijtend; »u hebt hem belet te spreken. Hij vond het noodig dat ik het wist.»

Zij antwoordde niet. Zij was zoo uiterst bekoorlijk in hare verwarring, dat ik nu gedreven werd niet alleen door mijn nieuwsgierigheid maar ook door mijn wensch om het onderhoud te verlengen.

— »Mag ik het nooit weten? Zult u het mij nooit zeggen?»

— »Dat hangt er van af,» antwoordde zij na een lange pauze.

— »Waarvan?» vroeg ik verder.

— »O, u vraagt te veel,» hernam zij. Toen, naar mij opziende, betooverend door haar onderzoekenden blik, gloeiende wangen en lachende lippen, voegde zij er bij: — »wat zoudt u zeggen als ik zeide dat dit afhangt van — u zelf?»

— »Van mij zelf,» herhaalde ik; »hoe kan dat?»

— »Mijnheer West, wij verzuimen mooie muziek,» was haar eenig antwoord, en naar de telephoon gaande, deed zij door een druk van haar vinger in de kamer de maten van een adagio klinken. Daarna paste zij op dat de muziek ons geen gelegenheid voor praten liet. Zij hield haar gelaat van mij afgewend en deed alsof zij in het geluid verdiept was, maar dat dit een voorwendsel was werd door de hoogroode kleur van hare wangen voldoende bewezen.

Toen zij eindelijk te kennen gaf dat ik misschien genoeg geluisterd had, en wij opstonden om uit de kamer te gaan, kwam zij recht op mij af en zeide zonder de oogen op te slaan:

— »Mijnheer West, u zegt dat ik goed voor u geweest ben. Ik ben dat niet zoo bijzonder geweest, maar als gij denkt van wel, moet u mij beloven dat gij niet weer probeeren zult mij te doen zeggen waar gij van avond naar gevraagd hebt, en dat gij ook niet zult trachten het van iemand anders te weten te komen — van mijn vader of moeder, bij voorbeeld.»

Zulk een verzoek kon maar op éene manier worden beantwoord. »Vergeef mij dat ik u leed gedaan heb. Natuurlijk beloof ik het u,» zeide ik. »Ik zou u niets gevraagd hebben, als ik geweten had dat het u verdriet zou doen. Maar bent u boos dat ik nieuwsgierig was?»

— »Ik ben in het geheel niet boos.»

— »En misschien,» ging ik voort, »als ik u niet lastig val, zult gij het mij uit eigen beweging vertellen. Mag ik dat hopen?»

— »Misschien,» fluisterde zij.

— »Alleen misschien?»

Opziende zag zij mij aan met een snellen, doordringenden blik. — »Ja,» zeide zij, »ik denk wel dat ik het u zal zeggen — mettertijd.» En hier hield ons gesprek op, want zij stelde mij niet in de gelegenheid om meer te vragen.

Dien nacht geloof ik niet dat zelfs Dr. Pillsbury mij in slaap had kunnen maken, althans niet voor het aanbreken van den ochtend. Raadselen waren sedert verscheidene dagen mijn dagelijksch brood geweest, maar geen had mij toegeschenen zoo vreemd en tegelijkertijd zoo bekorend als dit, naar de oplossing waarvan Edith Leete mij verboden had te zoeken. Het was een dubbel raadsel. Hoe kon het denkbaar zijn, in de eerste plaats, dat zij eenig geheim van mij zou weten, een vreemdeling uit een andere eeuw? In de tweede plaats, zelfs als zij zulk een geheim wist, hoe was dan de onrustbarende invloed te verklaren dien de wetenschap er van op haar maakte? Er zijn vraagstukken zoo ingewikkeld dat men niet eens gissen kan naar de oplossing, en dat scheen er zoo een te wezen. Ik ben in den regel te praktisch om tijd te verspillen aan zulke mysteries, maar de moeilijkheid van een raadsel, belichaamd in een schoon jong meisje, vermindert niet de genoegens van het bekoorlijke. In het algemeen kan men zeggen dat het blozen van een maagd hetzelfde te beduiden heeft voor de jonge mannen van alle eeuwen en landen, maar die uitlegging te geven aan Ediths purpere wangen, zou, wegens mijn positie en den korten tijd dat ik haar kende, het toppunt van ijdelheid

zijn geweest; nog erger door de omstandigheid dat het geheim dateerde van voor onze kennismaking. En toch was zij zoo beminnelijk en ik zou geen jongmensch met gezond verstand zijn geweest, als ik in staat geweest ware dien nacht mijne droomen te ontdoen van een rooskleurig waas.

HOOFDSTUK XXIV.

Ik ging 's morgens vroeg naar beneden in de hoop Edith alleen te vinden. Hierin werd ik echter teleurgesteld. Haar niet ziende in het huis, zocht ik haar in den tuin, maar zij was daar niet. Ik daalde af in de onderaardsche kamer en ging even zitten rusten. Op de leestafel lagen verscheidene tijdschriften en couranten, en denkende dat Dr. Leete het aardig zou vinden een Bostonsch dagblad van 1887 in te kijken, nam ik er een mede naar boven.

Aan het ontbijt ontmoette ik Edith. Zij bloosde toen zij mij begroette, maar was zich zelf volkomen meester. Terwijl wij aan tafel zaten, las Dr. Leete in de courant die ik hem gegeven had. Er stond, evenals in alle bladen uit dien tijd, veel in over de arbeidsquaestie, werkstakingen, verwijdering van werklieden, boycotten, de programma's van arbeiders-partijen en de wilde dreigementen van de anarchisten.

— »Apropos,» zeide ik, toen de dokter ons eenige van die zaken voorlas, »welk aandeel namen de volgelingen van de roode vlag in de vestiging van de nieuwe orde van zaken? Zij maakten nog al leven in mijn tijd.»

»Zij hadden er niets mede te maken dan alleen om

haar tegen te werken,» antwoordde Dr. Leete. »En dat deden zij met veel gevolg zoolang zij bestonden, want hun gepraat schrikte de menschen zoo af, dat de best overlegde voorstellen van maatschappelijke hervormingen geen hoorders vonden. Het ondersteunen van die menschen was een van de slimste maatregelen van de tegenstanders van verbetering.»

— »Het ondersteunen?» riep ik vol verwondering uit.

— »Zeker,» antwoordde Dr. Leete. »Geen historische autoriteit tegenwoordig twijfelt er aan dat zij betaald werden door de groote monopolies om de roode vlag te zwaaien en te spreken over brandstichting, plundering en menschen in de lucht laten vliegen, teneinde, door de vreesachtigen te doen schrikken, alle werkelijke hervormingen af te keeren. Wat mij het meeste verbaast, is dat gij zonder iets te vermoeden in den val geloopen zijt.»

— »Op welke gronden gelooft gij dat de partij van de roode vlag betaald werd?» vroeg ik.

— »Wel, eenvoudig omdat men gezien moet hebben dat hunne manier van doen hunne zoogenaamde zaak éen vriend tegen duizend vijanden bezorgde. Te onderstellen dat zij geen geld kregen voor het werk, is hun een onbegrijpelijke domheid toedichten. In de Vereenigde Staten, nog meer dan in eenig ander land, kan geen partij redelijkerwijze verwachten hare leer te doen zegepralen, alvorens zij de meerderheid van het volk tot hare denkbeelden heeft overgehaald, hetgeen de nationale partij ten slotte wist te bereiken.»

— »De nationale partij!» hervatte ik. »Die moet na mijn tijd ontstaan zijn. Ik denk dat zij een van de arbeiders-partijen was.»

— »O neen,» zeide de dokter. »De arbeiders-partijen,

als zoodanig, zouden nooit iets op groote en blijvende schaal hebben kunnen verrichten. Voor nationale doeleinden was hun werkkring als klasse-organisatie te beperkt. Niet voor een andere schikking in het industrieele en maatschappelijke stelsel, op een hoogeren zedelijken grondslag, erkend werd in het belang te zijn, niet van ééne klasse, maar van alle klassen gelijkelijk, van rijken en armen, van beschaafden en dommen, van ouden en jongen, zwakken en sterken, mannen en vrouwen, kon er eenig uitzicht bestaan dat zij verkregen zou worden. Toen onstond de nationale partij om haar langs den weg van politieke hervormingen te verwezenlijken. De naam komt waarschijnlijk van haar beginsel, om de verrichtingen van productie en distributie te nationaliseeren. Een anderen naam kon zij ook bezwaarlijk gevoerd hebben, want haar doel was het denkbeeld van eene natie te verwezenlijken met een grootschheid en een volledigheid nooit te voren bedacht, niet enkel als een vereeniging van menschen voor zekere staatkundige regeling die hun geluk slechts uit de verte betreft, maar als een gezin, een levenwekkend verband, een gezamenlijk bestaan, een machtige, tot aan den hemel reikende boom waarvan de bladeren de menschen zijn, gevoed door de aderen en wederkeerig den stam voedende. Meer vaderlandsch gezind dan eenige andere partij, streefde zij er naar de vaderlandsliefde tot haar recht te doen komen en haar van een instinktmatige neiging om te scheppen tot een redelijke toewijding, door het geboorteland in waarheid tot een vaderland te maken, een vader die zijn kinderen in het leven hield, niet bloot een afgod waar zij voor moesten sterven.»

HOOFDSTUK XXV.

De persoonlijkheid van Edith Leete had mij op zulk een vreemde wijze overweldigd van het oogenblik af dat ik haar zag, en het was te verwachten dat zij mij nog meer zou bezighouden na wat er den vorigen avond gebeurd was. Reeds dadelijk was ik getroffen geworden door hare gelijkmoedige openhartigheid en eenvoudigen, rechten zin, meer van een nobelen, smetteloozen knaap, dan van een meisje. Ik was begeerig te weten in hoeverre deze verrukkelijke hoedanigheden haar eigen aard was, en in hoe ver mogelijk een gevolg van de sociale veranderingen in den toestand van de vrouwen, die sedert mijn tijd konden geschied zijn. Dien dag vónd ik gelegenheid toen ik met Dr. Leete alleen was, om het gesprek te brengen in die richting.

— »Ik denk,» zeide ik, »dat de vrouwen tegenwoordig, nu zij ontslagen zijn van de lasten van een huishouden, geen andere bezigheid hebben dan de verpleging van hunne bekoorlijkheden.»

— »Wat ons mannen betreft», antwoordde Dr. Leete, »zouden wij meenen dat zij, om een van uwe uitdrukkingen te gebruiken, haar plaats ruimschoots betaalden als zij zich tot die bezigheid beperkten, maar gij kunt er zeker van zijn dat zij te veel geest hebben om op kosten van de maatschappij te leven, zelfs in ruil voor de versiering die zij zouden vertegenwoordigen. Inderdaad verheugden zij zich in het bevrijd worden van huiselijke lasten, omdat die niet alleen op zichzelf buitengewoon afmattend waren, maar ook een onnoodige verspilling van kracht, vergeleken bij het stelsel van samenwerking;

doch zij aanvaardden de verlossing uit deze soort van arbeid alleen om op andere en op meer nuttige en aangename wijzen tot het algemeen welzijn bij te dragen. De vrouwen zijn lid van het arbeidsleger evengoed als de mannen en verlaten het alleen, wanneer zij moederlijke plichten te vervullen hebben. Het gevolg is dat de meeste vrouwen vijf of tien of vijftien jaren in den openbaren dienst doorbrengen, terwijl zij die geen kinderen hebben, den geheelen termijn uitblijven.»

— »Dus een vrouw verlaat het leger niet als zij trouwt?»

— »Evenmin als een man,» antwoordde de dokter. »Waarom zou zij ook? Getrouwde vrouwen hebben immers geen huishoudelijke plichten en een echtgenoot is geen klein kind dat opgepast moet worden.»

— »Een van de ergste plagen in onze beschaving was, vonden wij, dat de vrouwen zoo veel moesten werken,» zeide ik, »maar het schijnt mij toe dat gij meer van haar gedaan krijgt dan wij.»

Dr. Leete lachte. — »Dat doen wij inderdaad,» hervatte hij, »net als van de mannen. Toch zijn de vrouwen van deze eeuw zeer gelukkig, en die van de negentiende eeuw, als het getuigenis van tijdgenooten ons niet zeer misleidt, waren erg ongelukkig. De reden dat de vrouwen thans zooveel deugdelijker helpsters van de mannen zijn, en tegelijkertijd zooveel gelukkiger, is dat wij, met betrekking ook tot haren arbeid, het beginsel volgen van iedereen zooveel mogelijk datgene te laten verrichten waartoe zij het best in staat is. De vrouwen zijn minder sterk dan de mannen en bovendien voor sommige bezigheden niet zoo goed geschikt; de bezigheden die wij voor haar uitzoeken moeten rekening houden met deze omstan-

digheden. In geen geval mag een vrouw een beroep uitoefenen dat niet volkomen strookt zoowel in aard als in zwaarte van het werk, met haar geslacht. Bovendien zijn de werkuren voor vrouwen belangrijk korter dan die voor mannen, haar worden veelvuldiger vacanties gegund en rusttijden indien noodig. De mannen van deze eeuw zijn zich zoo wel bewust dat zij aan de schoonheid en lieftalligheid van de vrouw de voornaamste bekoringen van hun leven en den grootsten prikkel tot inspanning verschuldigd zijn, dat zij haar alleen daarom over 't geheel toestaan te werken, omdat men duidelijk inziet dat een zekere regelmatige bezigheid, van eene soort geschikt voor de krachten, goed is voor ziel en lichaam, gedurende het tijdvak van de hoogste physieke ontwikkeling. Wij gelooven dat de prachtige gezondheid die onze vrouwen van de uwe onderscheidt, grootendeels te danken is aan het feit dat allen zonder uitzondering een gezonde en opwekkende bezigheid hebben.»

— »Ik begreep van u,» zeide ik, »dat de vrouwelijke arbeidsters tot het maatschappelijk leger behooren, maar hoe kunnen zij hetzelfde stelsel van rangen en van tucht hebben als de mannen, wanneer de condities van haar werk zoo verschillend zijn?»

— »Zij leven onder geheel andere regels,» antwoordde Dr. Leete, »en maken eerder een bevriende macht uit dan een onderdeel van het mannen-leger. Zij hebben een vrouwelijke generaal en leven onder uitsluitend vrouwelijk bestuur. Deze generaal, zoowel als de hoogere officieren, worden gekozen door de vrouwen die haar tijd hebben uitgediend, overeenkomstig de manier waarop de chef van de mannen en de President van de natie worden benoemd. De aanvoerster van het vrouwelijk

leger heeft zitting in den raad van den President en het recht van veto over maatregelen betreffende den vrouwenarbeid met beroep op het Congres. Sprekende over de rechterlijke macht, moest ik u gezegd hebben dat wij ook vrouwelijke rechters hebben, die door de generaal van de vrouwen worden aangesteld. Gevallen waarin beide partijen vrouwen zijn worden door een vrouw beslist, en als het een man en een vrouw samen betreft, moet een rechter van de beide geslachten stem uitbrengen in het geding.»

— »Het vrouwen-dom schijnt georganiseerd te zijn als een soort van *imperium in imperio* [1]) in uw stelsel,» merkte ik op.

— »Eenigszins,» antwoordde Dr. Leete; »maar het binnenste *imperium* is er een waarvan gij zult toegeven dat het geen gevaar oplevert voor het volk. Het gebrek van eenige dergelijke erkenning van de verschillende persoonlijkheid van de geslachten, was een van de tallooze fouten van uw systeem. De verhouding zooals zij door de hartstochten van man en vrouw beheerscht werd, heeft te dikwijls belet iedereen het diepgaande verschil te doen gevoelen, dat in vele gevallen de leden van beide geslachten van elkaar vervreemdt en hen alleen met de leden van hun eigen geslacht doet instemmen. Juist door het onderscheid der seksen vrij spel te laten, in plaats van dat onderscheid te willen uitwisschen, wat blijkbaar het doel was van eenige hervormers van uw tijd, wordt het genoegen dat iedere sekse op zich zelf en in elkander kan vinden, gelijkelijk verhoogd. In uw tijd bestond er geen werkkring voor vrouwen behalve in een onnatuurlijke concurrentie met de mannen. Wij hebben haar een wereld apart gegeven, met hare prikkels, hare eerzucht en hare

1) Een staat in een staat.

loopbanen, en ik verzeker u dat zij er zeer gelukkig in zijn. Het schijnt ons toe dat bij u de vrouwen de ergste slachtoffers van uwe beschaving waren. Ondanks den afstand van den tijd, vinden wij iets zeer aangrijpends in het schouwspel van hare leege, onontwikkelde levens; in het huwelijk was hun beperkte horizon stoffelijk bepaald door de vier wanden van de woning en geestelijk door een kleinen kring van persoonlijke belangen. Ik spreek nu niet van de vrouwen uit de arme klasse die zich gewoonlijk dood werkten, maar ook van de welvarende en rijke. Van de groote smarten, zoowel als van de kleine verdrietelijkheden des levens, hadden zij geen toevluchtsoord in de opwekkende wereld van menschelijke zaken, of eenig belang buiten het gezin. Zulk een bestaan zou de hersenen van de mannen hebben doen uitdrogen of hen gek hebben gemaakt. Dat is nu alles veranderd. Geen vrouw hoort men nu zeggen dat zij graag een man zou zijn, of ouders die liever jongens dan meisjes wenschen. Onze meisjes zijn even vervuld met liefde voor haar werk als de jongens. Als zij trouwen, beteekent dat niet dat zij opgesloten worden, noch worden zij er door afgezonderd van de hoogere belangen der maatschappij of van de drukte van het openbare leven. Alleen als het moederschap in een vrouwelijk gemoed nieuwe instinkten doet ontwaken, trekt zij zich voor een tijd uit de wereld terug. Naderhand kan zij te allen tijde weer terugkeeren tot hare gezellen en zij behoeft nimmer alle punten van aanraking met deze op te geven. De vrouwen zijn thans een zeer gelukkig geslacht, vergeleken bij wat zij ooit te voren waren en haar vermogen om mannen gelukkig te maken is natuurlijk in evenredigheid toegenomen.»

— »Ik begrijp niet hoe het mogelijk is,» zeide ik, »dat het belang dat meisjes stellen in haar loopbaan als leden van het arbeidsleger en als candidaten voor hoogere rangen, haar van het huwelijk kan terughouden.»

Dr. Leete glimlachte. — »Wees daar maar niet bang voor, Mijnheer West,» hernam hij, »de Schepper heeft wel zorg gedragen dat welke verandering de plaats van mannen en vrouwen in den loop des tijds mocht ondergaan, zij niet hunne aantrekkelijkheid voor elkaar zouden verliezen. Dit feit alleen dat in een eeuw als de uwe, toen de strijd om het bestaan de menschen weinig tijd voor andere gedachten moet hebben gelaten, en de toekomst zoo onzeker was dat het aanvaarden van ouderlijke verplichtingen een misdadige zorgeloosheid moest schijnen, er zelfs toen ten huwelijk vragen en in huwelijk geven bestond, moet op dit punt afdoende wezen. Wat de liefde betreft, een van onze schrijvers zegt dat de ledige plaats die in de gemoederen van mannen en vrouwen door de afwezigheid van zorg voor het onderhoud is gemaakt, geheel aangevuld is door dien teederen hartstocht. Ik moet u evenwel verzoeken dit voor overdrijving te houden. Overigens is het huwelijk zoo weinig een beletsel in de carrière van een vrouw, dat de hoogere rangen in het vrouwelijke arbeidsleger alleen gegeven worden aan haar die vrouw en moeder zijn of geweest zijn, want zij alleen vertegenwoordigen ten volle hare sekse.»

— »Krijgen de vrouwen ook kredietkaarten, evenals de mannen?»

— »Zeker.»

— »Maar de kredieten van de vrouwen zijn zeker kleiner wegens het veelvuldige oponthoud in haar werk door familiezorgen?»

— »Kleiner!» riep Dr. Leete uit, »O neen. Het onderhoud van alle menschen is gelijk. Op dien regel zijn geen uitzonderingen, maar als eenig verschil gemaakt werd wegens het oponthoud waarvan gij spreekt, zou dat wezen om het krediet van de vrouwen te vergrooten, in plaats van te verkleinen. Kunt gij u eenigen dienst denken die een sterker verplichting aan het volk zou opleggen, dan het baren en zoogen van de kinderen van het volk? Naar onze zienswijze maken geen menschen zich zoo verdienstelijk als goede ouders. Er is geen taak, zoo onzelfzuchtig, zoo geheel zonder belooning, ofschoon het gemoed voldoening vindt, als het opvoeden van kinderen die de wereld zullen bevolken, wanneer wij heengegaan zijn.»

— »Het schijnt te volgen uit wat gij zegt dat de vrouwen niet van hare mannen afhankelijk zijn.»

— »Natuurlijk zijn zij dat niet,» hervatte Dr. Leete; »kinderen van hunne ouders ook niet, dat is, voor het onderhoud, want zij blijven het naar het gemoed. De arbeid van het kind als het groot wordt, zal strekken tot vermeerdering van den algemeenen voorraad, niet dien van zijn ouders, die gestorven zullen zijn, en daarom wordt het gevoed uit den algemeenen voorraad. Iedereen, moet gij weten, hetzij man, vrouw of kind, rekent direct met de natie, en nooit met eenig tusschenpersoon, ofschoon natuurlijk de ouders tot op zekere hoogte voor hunne kinderen optreden als voogden. Gij weet dat krachtens de betrekking tusschen personen en de natie, zij recht hebben op onderstand en deze titel is geenszins verbonden of gewijzigd door hunne betrekking tot andere personen die hunne mede-leden zijn. Dat iemand van een ander afhankelijk zou wezen, zou redelijkerwijze hinder-

lijk zijn zoowel als onverdedigbaar op maatschappelijke gronden. Wat zou er bij zulk een schikking van de persoonlijke vrijheid en waardigheid overblijven? Ik weet dat gij meendet vrij te zijn in de negentiende eeuw. De beteekenis van het woord moet toen anders zijn geweest dan nu, of gij zoudt het zeker niet hebben toegepast op een maatschappij, waarvan bijna elk lid in een toestand van pijnlijke persoonlijke afhankelijkheid verkeerde van anderen ten aanzien van zijn middelen van bestaan, de armen van de rijken, de werkman van den werkgever, vrouwen van mannen, kinderen van ouders. In plaats van de producten der natie onmiddellijk onder hare leden te verdeelen wat de natuurlijkste en eenvoudigste manier schijnt, lijkt het werkelijk alsof gij uitgedacht hadt een stelsel van verdeeling van de eene hand in de andere, waarvan het gevolg was een toppunt van persoonlijke vernedering in alle rangen van consumenten.

»Wat betreft de afhankelijkheid van vrouwen van hare mannen, die toen regel was, de natuurlijke aantrekkelijkheid in huwelijken uit liefde, zal haar die dikwijls draaglijk hebben gemaakt, ofschoon ik mij verbeeld dat zij voor vrouwen van veel geest, toch steeds vernederend moet geweest zijn. Wat moest het dan wezen in de ontelbare gevallen waarin vrouwen, met of zonder huwelijksvorm, zich verkoopen moesten aan de mannen om te kunnen leven? Zelfs uwe tijdgenooten, onverschillig als zij waren voor de meeste van de hinderlijke trekken uit uw beschaving, schijnen gevonden te hebben dat dit niet geheel was zooals het behoorde, maar toch beklaagden zij uit medelijden alleen het lot van de vrouwen. Het kwam niet bij hen op dat het wreedheid en diefstal was, als de mannen de geheele opbrengst van de wereld voor zich

in beslag namen, en de vrouwen lieten bedelen en kunstjes maken voor haar aandeel. Maar Mijnheer West, ik sla eigenlijk door alsof de afzetterij, het verdriet en de schande welke die arme vrouwen ondergingen, niet een eeuw geleden waren en of gij verantwoordelijk waart voor hetgeen gij zonder twijfel evenzeer betreurt als ik.»

— »Ik moet mijn aandeel in de verantwoordelijkheid voor den toenmaligen toestand van de wereld dragen,» zeide ik. »Alles wat ik bij wijze van verzachtende omstandigheid kan doen opmerken, is dat alvorens het volk rijp was voor het tegenwoordige stelsel van productie en distributie, geene ingrijpende hervormingen van de positie der vrouw mogelijk waren. De oorzaak van haar onvermogen was, zooals gij zegt, hare afhankelijkheid van de mannen voor haar bestaan, en ik kan geen anderen vorm van maatschappij dan dien gij aangenomen hebt, bedenken, waardoor de vrouwen vrij konden worden ten opzichte van de mannen, gelijk de mannen het onderling geworden zijn. Ik denk, tusschen twee haakjes, dat een zoo geheele verandering in den toestand van de vrouwen niet heeft kunnen geschieden, zonder op duidelijke wijze de maatschappelijke verhouding van de geslachten te wijzigen. Dat zal een interessante studie voor mij worden.»

— »De verandering die gij zult opmerken,» zeide Dr. Leete, »zal wel hoofdzakelijk de groote oprechtheid en ongedwongenheid zijn, welke die verhouding tegenwoordig kenmerkt, vergeleken bij de kunstmatigheid waaronder zij in uw tijd geleden moet hebben. De seksen ontmoeten elkander met het gemak van lieden die volkomen gelijk aan elkander zijn, zij vragen elkander niets dan liefde. In uw tijd maakte de omstandigheid dat vrouwen door hare mannen werden onderhouden, dat de vrouw de

eenige was die bij een huwelijk werkelijk voordeel had.

Dit feit, te oordeelen naar berichten van tijdgenooten, schijnt ruwelijk gegolden te hebben als zoodanig onder de lagere klassen, terwijl het bij de meer beschaafden vernist werd door een stelsel van uitvoerige conventie, waarvan het doel was een tegenovergestelde meening ingang te doen vinden, namelijk dat de man de bevoordeelde partij was. Om deze conventie te sparen moest hij noodzakelijk de vrijer zijn. Niets achtte men daarom meer in strijd met de welvoeglijkheid, dan dat een vrouw hare genegenheid voor een man zou doen blijken, vóor hij zijn wensch te kennen had gegeven om met haar te trouwen. Hebben wij niet boeken uit uw tijd, geschreven met geen andere bedoeling, dan om het vraagstuk te onderzoeken, of, onder eenige denkbare omstandigheid, een vrouw, zonder haar geslacht in diskrediet te brengen, een ongevraagde liefde mocht openbaren. Dit alles schijnt ons wondervreemd toe, en toch weten wij dat voor u, het vraagstuk een ernstigen kant kan gehad hebben: als, voor een vrouw, die een man hare liefde verklaarde, dit hetzelfde was als hem te vragen de zorg voor haar bestaan op zich te nemen, is het duidelijk dat trots en fijngevoeligheid de stem van het hart het zwijgen moesten opleggen. Als u bij ons in de wereld komt, Mijnheer West, moet gij er op voorbereid zijn hieromtrent dikwijls door de jongelui te zullen worden ondervraagd, die natuurlijk veel belang stellen in ouderwetsche manieren op dit punt.»

— »En dus verklaren de meisjes van de twintigste eeuw hunne liefde,» zeide ik.

— »Als zij willen ;» antwoordde Dr. Leete, »er is voor haar niet meer reden om hare gevoelens te verbergen dan voor de mannen. Behaagzucht zou in een vrouw evenzeer

veracht worden als in den man. Voorgewende koelheid die vroeger een minnaar zelden misleidde, zou hem nu geheel van de wijs brengen, want niemand denkt er aan haar in praktijk te brengen.»

— »Een gevolg van de onafhankelijkheid der vrouwen, dit zie ik duidelijk in,» ging ik voort. »Er kunnen tegenwoordig geen huwelijken zijn dan uit liefde.»

— »Dat spreekt van zelf,» zeide Dr. Leete.

— »Verbeeld u een wereld met enkel huwelijken uit liefde! Helaas, Dr. Leete, hoever zijt gij er van af te begrijpen welk een verbazingwekkend wonder zulk een wereld schijnt voor een man uit de negentiende eeuw!»

— »Ik kan het toch eenigszins begrijpen,» antwoordde de toegesprokene. »Want het feit dat u zoo verrukt, beteekent nog meer dan gij misschien denkt. Het beteekent dat voor het eerst in de geschiedenis van de menschheid, het beginsel van de natuurlijke keus tot voortbrenging, met hare strekking om de betere schepselen te bewaren en voort te planten en de mindere te laten verdwijnen, een ongehinderde toepassing vindt. De nooddruft, de behoefte aan een tehuis, verleidt de vrouwen niet langer om als vaders van hunne kinderen mannen te nemen die zij noch achten, noch liefhebben kunnen. Rijkdom en rang trekken niet meer de aandacht in plaats van persoonlijke deugden. Het goud verguldt niet meer het voorhoofd van den dwaas. De begaafdheden van de menschen, van geest en gemoed: schoonheid, vernuft, welsprekendheid, zachtheid, edelmoedigheid, talent, worden op het nageslacht overgebracht. Elk geslacht wordt door een eenigszins fijner net gezift dan het vorige. De eigenschappen die bewondering wekken worden behouden, de andere verdwijnen. Er zijn natuurlijk veel vrouwen die

aan hare liefde eerbied paren en groote huwelijken zoeken, maar zij gehoorzamen aan dezelfde wet, want tegenwoordig een groot huwelijk te doen, is niet trouwen met mannen van geld of titels, maar met hen die zich boven hunne medemenschen hebben verheven door de deugdelijkheid van hunne verdiensten jegens de menschheid. Dit is thans de eenige aristocratie waarin te trouwen een onderscheiding is.

»Gij spraakt een paar dagen geleden over de physieke voortreffelijkheid van onze menschen. Misschien is nog belangrijker dan eenige reden die ik toen noemde, de invloed van ongehinderde natuurlijke keus op de lichamelijke gesteldheid van twee of drie opvolgende geslachten. Ik geloof dat als gij een vollediger studie van de tegenwoordige wereld gemaakt zult hebben, gij niet enkel een physieken, maar ook een verstandelijken en zedelijken vooruitgang zult opmerken. Het zou vreemd wezen indien het niet zoo was, want niet alleen is thans een van de groote natuurwetten bezig het heil van de bevolking te bevorderen, maar een diep-zedelijke overtuiging is haar te hulp gekomen. Het individualisme, dat in uw tijd de levenwekkende kracht der samenleving was, was niet alleen doodelijk voor alle wezenlijke broederschap en gemeenschappelijke belangstelling, maar ook ten aanzien van het gevoel van verantwoordelijkheid voor het volgend geslacht. Tegenwoordig is dit gevoel, in vroeger tijden nooit in praktijk gebracht, een van de moreele gronddenkbeelden van het volk geworden, zoodat door een krachtig plichtbesef de natuurlijke aandrift om voor het huwelijk de besten en edelsten van de andere sekse te zoeken, versterkt wordt. Het gevolg is, dat geen van de belooningen en prikkels van welke soort

ook, die wij hebben bedacht om vlijt, talent, aanleg en alle begaafdheden te ontwikkelen, in hunne uitwerking te vergelijken zijn bij het feit dat onze vrouwen als rechters zitten over het mannendom en zich zelve geven als prijzen aan de overwinnaars. Niets haalt bij de gedachte dat de achterblijvers het licht van hare aangezichten niet zullen aanschouwen.

»Celibatairen zijn tegenwoordig bijna altijd mannen die te kort geschoten zijn in hun levenstaak. De vrouw moet veel moed hebben, en een niet zeer goede soort van moed, die uit medelijden met een van die ongelukkigen er toe zou komen om het oordeel van hare tijdgenooten te minachten — want overigens is zij vrij — en hem tot echtgenoot te nemen. Ik moet er bijvoegen dat het gevoelen van haar eigen geslacht veeleischender en moeielijker tevreden te stellen zou wezen dan eenig ander element van dit oordeel. Onze vrouwen zijn gestegen tot de hoogte van hare verplichtingen als voogdessen van de toekomstige wereld, in wier bewaring de sleutels liggen van wat volgen zal. Haar plichtbesef te dezen aanzien bezit de kracht van eene godsdienstige toewijding. Het is een leer waarin zij hare dochters opvoeden van der jeugd af.»

Nadat ik dien nacht naar mijn kamer was gegaan, bleef ik lang zitten lezen in een roman van Berrian, dien ik van Dr. Leete gekregen had en waarvan de handeling liep over een toestand waar zijn laatste woorden aan herinnerden, namelijk de hedendaagsche opvatting van ouderlijke verantwoordelijkheid. Een dergelijke toestand zou door een negentiende-eeuwschen romanschrijver bijna zeker behandeld zijn geworden met het doel om de ziekelijke belangstelling van den lezer te wekken voor

de sentimenteele zelfzucht van de minnenden, en zijn verontwaardiging tegen de ongeschreven wet die zij hadden geschonden. Ik behoef niet te beschrijven — want wie heeft niet »Ruth Elton» gelezen? — hoe verschillend Berrian te werk gaat, en hoe geweldig de indruk is van de kracht waarmede hij het beginsel aandringt: »Over de ongeborenen is onze macht als die van Gode en onze verantwoordelijkheid gelijk de Zijne tegenover ons. Zooals wij ons kwijten jegens hen, dat Hij handele met ons.»

HOOFDSTUK XXVI.

Ik denk dat als het iemand ten goede gehouden kon worden dat hij de dagen van de week kwijt raakte, de omstandigheden mij moesten verontschuldigen. Inderdaad, indien men mij gezegd had dat de tijdrekening geheel veranderd was en de dagen nu geteld werden bij vijf- of tientallen in plaats van zeven, ik volstrekt niet verbaasd zou zijn geweest na alles wat ik reeds van de twintigste eeuw had gehoord en gezien. Den eersten keer dat het mij inviel naar de dagen van de week te vragen, was op den ochtend die volgde op het gesprek dat in het laatste hoofdstuk is medegedeeld. Aan de ontbijttafel vroeg Dr. Leete mij of ik genegen was een preek te hooren.

— »Is het dan Zondag?» riep ik uit.

— »Ja," antwoordde hij. »Het was op een Vrijdag dat wij de gelukkige ontdekking van de begraven kamer

maakten, waaraan wij nu uw gezelschap te danken hebben. Zaterdag-morgen, even na middernacht, werdt gij voor het eerst wakker en Zondag-middag voor de tweede maal toen gij al uw vermogens weer teruggekregen hadt.»

— »Dus hebt gij nog Zondagen en preeken,» zeide ik. »Wij bezaten profeten die voorspelden dat lang voor dezen de wereld ze zou afgeschaft hebben. Ik ben zeer nieuwsgierig hoe uwe kerkelijke inrichtingen samengaan met uwe andere stelsels. Ik denk dat gij een soort van nationale kerk met nationale geestelijken hebt.»

Dr. Leete lachte en Mevrouw Leete en Edith schenen veel plezier te hebben.

— »Wel, Mijnheer West,» zeide Edith, »wat moet u ons voor rare menschen houden. In uw tijd hadt u reeds afgedaan met nationale kerkelijke instellingen, en dacht u dat wij daartoe weêr teruggekeerd waren?»

— »Maar hoe kunnen particuliere kerken en geestelijken bestaanbaar zijn met algemeen eigendom van alle gebouwen en den arbeid in openbaren dienst die van iedereen gevergd wordt?»

— »De godsdienstoefeningen van de menschen zijn natuurlijk in een eeuw veel veranderd,» antwoordde Dr. Leete; »maar al waren zij dat niet, dan zouden zij toch heel goed op haar plaats zijn in onze maatschappij. De natie voorziet iedereen of iedere vereeniging van personen, van gebouwen als de huur betaald wordt en zij blijven eigenaren zoolang dit geschiedt. Wat den predikanten betreft: als een zeker aantal menschen iemand wenschen te hebben voor een bepaald doel, kunnen zij hem altijd krijgen, natuurlijk met de toestemming van den betrokkene, precies zooals wij de dagblad-redacteuren krijgen, door de natie schadeloos te stellen voor het verlies van

zijn productie in den dienst. Deze schadeloosstelling komt overeen met het salaris dat in uw tijd de persoon zelf ontving en de verschillende toepassingen van dit beginsel laten vrij spel aan het particulier initiatief in alle zaken, die niet aan het algemeen bestuur onderworpen zijn. En wat nu aangaat het hooren van een preek: als gij dat wenscht, kunt gij naar een kerk gaan of thuis blijven.»

— »Hoe kan ik naar een preek luisteren als ik thuis blijf?»

— »Eenvoudig door met ons naar de muziekkamer te gaan op het bepaalde uur en een gemakkelijken stoel te nemen. Sommige menschen houden er nog meer van naar de kerk te gaan, maar het meeste preeken, evenals onze muziek, is niet publiek maar gebeurt in daartoe ingerichte vertrekken, met draden verbonden aan de huizen van de abonné's. Als u liever naar een kerk gaat zal ik u graag vergezellen, maar ik denk niet dat gij ergens een betere rede zult hooren dan thuis. Ik zie in de courant dat de Heer Barton vanmorgen preekt, en hij preekt alleen telefonisch, zijn gehoor bedraagt dikwijls honderd en vijftigduizend personen.»

— »De nieuwigheid van een preek te hooren onder zulke omstandigheden, zou mij doen besluiten naar den Heer Barton te luisteren, al was het nergens anders om,» zeide ik.

Een paar uur later, toen ik in de bibliotheek zat te lezen, kwam Edith mij halen en ik volgde haar in de muziekkamer, waar Dr. Leete en zijn vrouw op ons wachtten. Wij waren nauwelijks goed en wel gezeten, toen het geluid van een bel werd vernomen en eenige oogenblikken daarna de stem van een man, op de sterkte van den

gewonen gesprek-toon, zoodat het scheen dat een onzichtbaar wezen in de kamer met ons praatte. Wij hoorden het volgende:

Preek van den Heer Barton.

»Wij hebben gedurende de vorige week iemand bij ons gehad, een beoordeelaar uit de negentiende eeuw, een levende vertegenwoordiger van het tijdvak onzer overgrootouders. Het zoude vreemd zijn indien een zoo buitengewone omstandigheid niet een diepen indruk had gemaakt op onze verbeelding. Misschien zijn de meesten van ons in zekere mate geprikkeld geworden om zich de maatschappij van een eeuw geleden te gaan voorstellen, en te bedenken wat het moet geweest zijn in dien tijd te leven. Als ik u thans uitnoodig eenige overwegingen te vernemen die bij mij naar aanleiding hiervan zijn gerezen, zal ik eerder den loop volgen van uwe eigen gedachten, dan u daarvan trachten aftebrengen.»

Hier fluisterde Edith even met haar vader die toestemmend knikte en zich tot mij wendde.

— »Mijnheer West,» zeide hij, »Edith denkt dat het u eenigszins onaangenaam zal zijn een rede te hooren over het onderwerp dat de Heer Barton aanduidt; als dat zoo is, behoeft u er de preek niet bij te verliezen. Zij zal ons verbinden met Dr. Sweetsers spreekkamer, en ik kan u dan ook iets heel goeds beloven.»

— »Neen, neen,» zeide ik. »Geloof mij, ik hoor veel liever wat Mijnheer Barton te zeggen heeft.»

— »Zooals gij wilt,» antwoordde mijn gastheer.

Toen haar vader sprak had Edith een schroef aangeraakt, en de stem van Barton was verstomd.

Bij een tweede aanraking vulde zich het vertrek opnieuw met de ernstige en sympathieke klanken, die reeds zulk een aangenamen indruk op mij gemaakt hadden.

»Ik neem de vrijheid te onderstellen dat één impressie door ons allen gedeeld is geworden, als een gevolg van deze poging om het verleden terug te roepen, en dat dit geweest is eene verbazing, grooter dan ooit te voren, wegens de machtige veranderingen die de korte spanne tijds van een enkele eeuw teweeggebracht heeft in den stoffelijken en zedelijken toestand van de menschheid.

»Niettemin, wat aangaat het verschil tusschen de armoede van de wereld en van het volk in de negentiende eeuw en hunnen rijkdom nu, is dit onderscheid mogelijk niet grooter dan te voren in de geschiedenis aanschouwd geworden was, niet grooter mogelijk dan tusschen de armoede van dit land in de vroegste koloniale periode in de zeventiende eeuw, en de betrekkelijk groote welvaart waartoe het was geklommen aan het eind van de negentiende, of tusschen het Engeland van Willem den Veroveraar en dat van Victoria. Ofschoon de gemiddelde rijkdom van een volk toen niet, zooals thans, een juisten maatstaf opleverde voor de groote menigte der menschen, verschaffen toch gevallen als de genoemde, ten deele juiste punten van vergelijking voor den zuiver stoffelijken kant van het contrast tusschen de negentiende en de twintigste eeuw. Maar als wij den moreelen kant van dit contrast beschouwen, bevinden wij ons tegenover een verschijnsel dat eenig is in de geschiedenis der wereld, hoe ver achterwaarts wij den blik ook mogen slaan. Iemand mocht bijna verontschuldiging vinden, die zou uitroepen: — Hier is, zeker, een wonder geschied! Evenwel, wanneer wij ijdel wonder prijsgeven, en het schijn-

baar onverklaarbare ernstig aanzien, vinden wij het geenszins onverklaarbaar, veel minder een wonder. Het is niet noodig een zedelijke wedergeboorte van het menschdom te onderstellen, of eene algeheele uitroeiing van het kwade en een uitsluitend behoud van het goede, om rekenschap te geven van de gebeurtenis die wij voor ons hebben. Zij vindt hare eenvoudige en duidelijke uitlegging in de uitwerking van de veranderde omgeving op de menschelijke natuur. Zij vertegenwoordigt bloot het verschijnsel dat een vorm van samenleving die berustte op een kwalijk-begrepen eigenbelang, en zich uitsluitend wendde tot de anti-sociale en dierlijke zijde van de menschelijke natuur, vervangen is geworden door instellingen gegrondvest op het juiste inzicht van een zedelijke zelfverloochening en een beroep doende op de maatschappelijke en edelmoedige aandriften van de schepselen.

»Mijne vrienden, als gij wederom de menschen zoudt willen zien, roofdieren, zooals zij schenen in de negentiende eeuw, zoudt gij enkel hebben te herstellen de oude maatschappelijke inrichtingen, die hun leerden in hunne mede-menschen hun natuurlijke prooi te aanschouwen en hun winst te zoeken in anderer verlies. Zonder twijfel schijnt het u toe, dat geene nijpende noodzakelijkheid u ooit zou hebben kunnen bewegen om te bestaan van hetgeen gij door meerdere bekwaamheid of kracht aan anderen hadt weten te ontwringen, die even behoeftig waren als gij. Maar stel u voor dat gij niet alleen verantwoordelijk waart voor uw eigen leven. Zeer wel weet ik dat onder onze voorouders er velen geweest zullen zijn die, indien enkel hun eigen leven op het spel stond, dat eerder zouden hebben prijsgegeven dan het verlengd door brood aan anderen ontrukt. Maar dit te

doen daartoe hadden zij geen vrijheid. Dierbare levens hingen van hen af. Mannen hadden vrouwen lief in die dagen evenals nu.- Gode is het bekend van waar zij den moed haalden vader te worden, maar zij hadden kinderen zoo teeder bemind als de onze, die zij moesten voeden, kleeden en grootbrengen. De zachtste schepselen worden toornig als zij jongen hebben te verzorgen en in die wolfsche samenleving ontleende de worsteling om brood een bijzondere felheid aan de liefelijkste gevoelens. Ter wille van hen die van hem afhankelijk waren, stond geen man de keuze vrij: hij moest zich begeven in den akeligen strijd —; mede bedriegen, overvragen, onderkruipen, afzetten, koopen onder de waarde, verkoopen daarboven, den arbeid vernietigen waardoor zijn buurman zijne kleinen in het leven hield, menschen bewegen te koopen wat zij niet behoefden en te verkoopen wat zij behoorden te behouden, zijne werklieden uitmergelen; zijne schuldenaren afpersen, zijne schuldeischers om den tuin leiden. Schoon een man het angstig zocht met tranen in zijn oogen, het was moeilijk voor zijn gezin den kost te verdienen zonder een zwakkeren mededinger op zijde te duwen en hem het brood uit den mond te nemen. Zelfs de dienaren van den godsdienst waren niet ontslagen van deze wreede noodzakelijkheid. Terwijl zij hunne toevertrouwde kudden waarschuwden tegen de liefde voor het geld, dwong hen de zorg voor de hunnen het oog gevestigd te houden op de bijzondere voordeelen van hun beroep. Arme lieden — inderdaad, een harde taak was hun opgelegd: aan de menschen een edelmoedigheid en eene zelfverloochening te prediken, welker beoefening zij zelf en iedereen wisten dat in den bestaanden toestand van de wereld hen tot den bedelstaf zoude brengen

die naar hunne stem luisterden; zij gaven regelen van gedrag die de wet van zelfbehoud de lieden dwong te breken. Neerziende op het onmenschelijke schouwspel van de samenleving, beweenden die waardige mannen bitterlijk de laagheid van de menschelijke natuur; alsof zelfs een engelen-natuur niet bedorven ware geworden in zulk een school des duivels! O, mijne vrienden, geloof mij, niet nu, in deze gelukkige eeuw, bewijst de zachtaardigheid den goddelijken oorsprong van ons geslacht. Juist in die booze dagen toen zelfs in den strijd om het leven, waarbij genade voor dwaasheid moest gelden, de edelmoedigheid en de liefde niet geheel zijn verbannen, bleek hij onmiskenbaar.

»Het is niet moeilijk de wanhoop te begrijpen waarmede man en vrouw, die anders vol zachtheid en vriendelijkheid geweest zouden zijn, elkander havenden in den strijd om het goud, als wij weten wat het beteekende het te missen, wat armoede was in die dagen. Voor het lichaam was het honger en dorst, marteling door vorst en hitte; in ziekte, verwaarloozing; rustelooze arbeid bij gezondheid; voor den zedelijken aanleg beduidde het onderdrukking, verachting en het geduldig lijden van onwaardige behandeling, verdierlijking van de jeugd af, het verlies van de onschuld der kindsheid, van de bevalligheid der vrouwen, de fierheid der mannen; voor den geest beteekende het den dood door onwetendheid, de verdooving van alle vermogens die ons van het beest onderscheiden, het terugbrengen van het leven tot een opeenvolging van lichamelijke verrichtingen.

»O, mijne vrienden, als zulk een lot u en uwen kinderen geboden werd, als de eenige keuze naast welslagen in het opstapelen van rijkdommen, hoe lang denkt gij

dat gij zoudt verheven blijven boven het peil van uwe voorvaderen?

»Twee of drie eeuwen geleden werd een daad van barbaarschheid in Indië bedreven, die, schoon het aantal menschenlevens dat verloren ging, slechts enkele twintigtallen bedroeg, vergezeld was van zulke bijzondere gruwelen dat de heugenis wel nooit zal sterven. Een aantal Engelsche gevangenen werd opgesloten in een vertrek dat niet genoeg lucht bevatte om een tiende deel er van in het leven te houden. Deze ongelukkigen waren dappere mannen; vertrouwde kameraden in den dienst; maar, toen de pijniging van den verstikkingsdood hen overviel, vergaten zij al het overige en er ontstond eene afzichtelijke worsteling, ieder voor zich en met alle anderen, om zich een weg te banen naar een van de smalle vensters in de gevangenis waar het alleen mogelijk was adem te halen.

»Het was een gevecht waarin mannen beesten werden en het verhaal van zijne verschrikkingen door de weinige overblijvers heeft onze voorvaders zoo ontzet dat wij het eene eeuw later in hunne boeken aantreffen als een klassiek bewijs voor de mogelijke uitersten van de menschelijke natuur, zoo heftig in hare ruwheid, lichamelijk en zedelijk beide. Zij konden niet hebben voorzien dat het Zwarte Gat te Calcutta, met zijn gedrang van waanzinnig geworden mannen, die elkander verscheurden en vertrapten in den strijd om een plaatsje te veroveren bij de luchtgaten, voor ons een treffend beeld zou schijnen van de samenleving in hun eeuw. Er ontbrak iets aan om een volledig beeld te wezen, want in het Zwarte Gat bevonden zich geen kleine kinderen, geen zwakke vrouwen en geen oude mannen of gebrekkigen. Zij wa-

ren tenminste allen mannen, sterk in het verdragen.

»Indien wij bedenken, dat de oude orde van zaken waarvan ik gesproken heb, heerschte tot in het eind van de negentiende eeuw, terwijl voor ons de nieuwe orde die naderhand kwam, reeds oud schijnt, en zelfs onze ouders geene andere hebben gekend, kunnen wij niet nalaten verbaasd te zijn over de plotselingheid waarmede een verandering zoo groot als in de vorige lotgevallen van het geslacht nog niet was bereikt, tot stand gekomen is. Een beschouwing van den staat der menschelijke gedachte in het laatste kwartgedeelte van de negentiende eeuw, zal deze verwondering grootelijks helpen verdrijven. Ofschoon algemeene ontwikkeling in den modernen zin van het woord niet kon gezegd worden in eenig gewest van dien tijd te bestaan, toch was, vergeleken bij vorige geslachten, het toen levende zeer ontwikkeld. Het onvermijdelijke gevolg van dezen betrekkelijken graad van ontwikkeling, was een inzicht in de euvelen van de maatschappij zooals te voren de menigte niet had bezeten. Het is volkomen waar dat die euvelen nog erger geweest waren, veel erger in vroegere eeuwen. De toenemende scherpzinnigheid van de massa's maakte het onderscheid duidelijk, zooals het aanbreken van den dag de afschuwelijkheid van sommige voorwerpen blootlegt die in de duisternis draaglijk kunnen geschenen hebben. De grondtoon van de literatuur van dat tijdvak was medelijden met de armen en ongelukkigen en verontwaardiging over het mislukken van het maatschappelijk stelsel in het verbeteren van den ellendigen toestand. Het blijkt duidelijk uit die klachten dat de zedelijke afgrijselijkheid van het schouwspel om hen heen, ten minste bij tusschenpoozen, ten volle begrepen werd door de beste menschen van dien tijd, en dat het

leven van eenige gevoelige en edelaardige lieden ondraaglijk werd gemaakt door de hevigheid van hunne aandoeningen.

»Ofschoon het denkbeeld van de werkelijke eenheid van het menschelijk geslacht, de praktische broederschap onder de menschen, zeer verre verwijderd was van de opvatting als zedelijk axioma zooals wij het beschouwen, zou het toch een vergissing zijn, te onderstellen dat er geen geval bestond dat er mede overeenkwam. Ik zou u kunnen voorlezen stukken van groote schoonheid uit sommigen van hunne schrijvers, die bewijzen dat onze opvatting levendig beseft werd door enkelen en waarschijnlijk in mindere mate door velen. Bovendien moet men niet vergeten dat de negentiende eeuw in naam Christelijk was, en de omstandigheid dat de geheele maatschappelijke en industrieele inrichting de belichaming van den onchristelijken geest was, moet eenigszins gewogen hebben bij de volgelingen van Christus, ofschoon ik moet erkennen dat dit zeer weinig was.

»Als wij onderzoeken waarom dit niet meer was, waarom, in het algemeen, lang nadat een overgroote meerderheid van de menschen gelijk dachten ten aanzien van de schreeuwende misbruiken van de bestaande maatschappelijke orde, zij haar niettemin duldden, of zich tevreden stelden met eenige kleine hervormingen, komen wij op een zonderling feit. Het werd ernstig geloofd door de beste menschen zelfs van dien tijd, dat de eenige vaste elementen in de menschelijke natuur, waarop een maatschappelijk stelsel veiliglijk kon worden gebouwd, hare slechtste neigingen waren. Zij hadden geleerd en zij geloofden dat hebzucht en zelfzucht de wereld bijeenhielden, en dat alle menschelijke

vereenigingen zouden uiteenvallen, als er iets gedaan werd om dezen drijfveeren haar scherpte te ontnemen of haar invloed te beperken. In één woord, zij geloofden — zelfs zij die zoo gaarne iets anders geloofd hadden — juist het tegendeel van hetgeen ons zoo van-zelf-sprekend voorkomt; zij geloofden dat de on-maatschappelijke eigenschappen van de menschen, en niet hunne maatschappelijke, de bindende krachten van de samenleving uitmaakten. Het scheen hun goed dat de lieden met elkander verkeerden om elkander te verdringen en te onderdrukken, en om onderdrukt en verdrongen te worden, en dat, wijl eene maatschappij die deze neigingen den vrijen loop liet, kon blijven bestaan, er geen mogelijkheid bestond voor eene andere die gegrondvest zou zijn op het denkbeeld van samenleving ten algemeenen nutte. Het schijnt belachelijk dat zulke opvattingen ooit bij menschen geheerscht hebben; maar dat zij niet alleen gekoesterd werden door deze overgrootvaders, maar dat aan hen te wijten is dat de oude orde van zaken niet afgeschaft werd, zoodra de onduldbare fouten er van aan het licht kwamen, is een feit zoo goed bewezen als eenig historisch feit kan zijn.

»Gij zult juist hier de verklaring vinden van het pessimisme in de literatuur van het laatste vierde gedeelte van de negentiende eeuw, van de melancholie in de verzen en van het cynisme in den luim.

»Zij gevoelden dat de toestand van het ras onhoudbaar was, maar zij hadden geen vast geloof in iets beters. Zij geloofden dat de evolutie van de menschheid uitgeloopen was in een *cul de sac*, en dat er geen kans bestond om vooruit te gaan. De stemming van de gemoederen wordt treffend verduidelijkt door hunne geschriften die

tot ons gekomen zijn, en nog in de bibliotheken door belangstellenden kunnen worden opgeslagen, en waarin uitvoerig wordt betoogd dat, ondanks den kwaden weg dien het leven volgt, het leven toch, door een gering overwicht van het goede, de moeite nog loonde. Zij verachtten zich zelve en zij verachtten hunnen Schepper. Er was een algemeen verval van het godsdienstig geloof Bleeke en waterige schijnsels, van een uitspansel gedaald dat zwaar bewolkt was door twijfel en vrees, was alles wat de wereld verlichtte. Dat menschen konden twijfelen aan Hem wiens adem in hunne neusgaten is, of de handen zouden vreezen die hen hebben geformeerd, schijnt ons een beklagenswaardige waanzinnigheid, maar wij moeten bedenken dat kinderen die moedig zijn bij dag, somtijds bang zijn in den nacht. Sedert is de dageraad gekomen. Het is gemakkelijk in de twintigste eeuw te vertrouwen op Gods vaderliefde.

»Kortelijk, zooals geboden is in een toespraak van deze soort, heb ik gezinspeeld op sommige van de oorzaken die de gemoederen der menschen hadden voorbereid op de verandering van de oude orde in de nieuwe, zoowel als op eenige oorzaken van de wanhoop van het behoud die haar tegenhielden, nadat de tijden waren rijp geworden. Zich te verbazen over de snelheid waarmede de verandering voltrokken werd zoodra de mogelijkheid er van werd ingezien, is den opwindenden invloed van de hoop vergeten, wanneer de zielen reeds lang alle vertrouwen hebben verloren. De zonsopgang, na een nacht zoo lang en donker, moet een verblindende kracht hebben bezeten. Van het oogenblik af dat de menschen zich veroorloofden voor waar te houden, dat de menschheid niet bestemd was een dwerg te zijn, dat hare be-

krompen gestalte niet de maatstaf was van haar uitersten groei, maar dat zij zich bevond op den drempel van een onbegrensde ontwikkeling, moet de reactie overweldigend geweest zijn. Het spreekt van zelf dat niets bestand is geweest tegen de geestdrift door het nieuwe geloof gewekt.

»Hier eindelijk, moeten de lieden hebben gevoeld, was een kracht waarbij vergeleken de meest grootsche van alle historische krachten kinderspel moest geweest zijn. Omdat zij millioenen van martelaren hadden kunnen leveren was er geen enkele noodig. De verandering van een vorstenhuis in een klein land van de oude wereld, heeft dikwijls meer levens gekost dan de omwenteling deed, die ten laatste de menschheid stuurde in de juiste richting.

»Ongetwijfeld past het iemand wien het voorrecht van het leven in onze verheven periode werd geschonken kwalijk, een ander lot te wenschen, en toch heb ik dikwijls gemeend dat ik gaarne mijn aandeel in deze gelukkige en gouden eeuw zou prijsgeven voor een plaats in het bewogen tijdvak van overgang, toen de helden de gesloten poorten van de toekomst openstieten, en den ontwakenden blik van een volk zonder hoop, in stede van een blinden muur die zijn pad afsneed, een vooruitzicht van beterschap opende, dat nog heden ten dage onze oogen verblindt door te veel licht. O, mijne vrienden! wie zal zeggen, dat toen geleefd te hebben, toen de zwakste invloed een hefboom was bij welks werking de eeuwen sidderden, niet waard is geweest een aandeel in dit tijdvak der vruchtbaring?

»Gij kent het verhaal van die laatste, grootste en onbloedigste van alle omwentelingen. In den tijd van één

geslacht verbanden de menschen de zeden en gebruiken van barbaren, en haalden eene orde van zaken in die redelijke menschelijke wezens waardig was. Zij hielden op met elkander te benadeelen, en zij werden samenwerkers, en zij vonden plotseling in broederschap de kunst om rijkdom en geluk te verwerven. »Wat zal ik eten en drinken, en waarmede zal ik mij kleeden?» was, als een raadsel gesteld van het begin af, eindeloos en onrustbarend geweest. Maar toen het eenmaal opgevat werd, niet door de menschen afzonderlijk, maar door allen te zamen, — toen verdwenen eensklaps alle bezwaren.

»Armoede en slaafschheid was de uitslag geweest, voor de groote meerderheid der menschen, van de poging om het vraagstuk van het zelfbehoud langs individueelen weg op te lossen, maar niet zoo spoedig was de natie de eenige kapitaliste geworden en de eenige werkgeefster, of niet enkel overvloed kwam in de plaats van armoede, maar het laatste overblijfsel van onderworpenheid van menschen aan menschen verdween van de aarde. Eindelijk, na vergeefsche pogingen, was menschelijke slavernij gedood. De middelen van bestaan, niet langer toegeteld door mannen aan vrouwen, door werkgevers aan arbeiders, door rijken aan armen, werden rondgedeeld uit den algemeenen voorraad als onder kinderen aan de tafel van hun vader. Het was niet meer mogelijk dat iemand zijne medeschepselen gebruikte als werktuigen tot zijn dienst. Hunne achting was het eenige voordeel dat hij voortaan van hen behalen kon. Uit de verhouding van de menschen onderling waren aanmatiging en slaafschheid verbannen. Voor het eerst sedert de schepping stonden de lieden rechtop voor Godes aangezicht. De vrees voor

gebrek en de zucht naar winst werden tot krachtelooze drijfveeren, toen overvloed aan allen verzekerd werd, en matelooze ophooping van goed voor niemand bereikbaar. Er waren noch bedelaars noch uitdeelers van aalmoezen. Wegens de rechtvaardigheid bleef de barmhartigheid zonder doel. De tien geboden schenen verouderd in een land waar geen verleiding tot diefstal bestond, geen gelegenheid tot liegen uit vrees of winstbejag, geen ruimte voor den nijd omdat allen gelijk waren, en weinig aanleiding tot geweld, want de menschen bezaten niet langer het vermogen om elkander kwaad te doen. De oude droom van vrijheid, gelijkheid en broederschap, zoovele eeuwen bespot, was ten laatste werkelijkheid geworden.

»Gelijk in de oude samenleving de edelmoedigen, de rechtvaardigen, de teerhartigen in een ongunstigen toestand raakten wegens de eigenschappen van hun hart, zoo bevonden zich in de nieuwe wereld de gevoelloozen, de hebzuchtigen, de onverzadelijken in strijd met de maatschappij. Nadat de omstandigheden van het leven voor de eerste maal ophielden te werken als een kweekplaats van de dierlijke neigingen van het menschdom, en de belooning, die voorheen op zelfzucht was gesteld, niet alleen afgeschaft werd maar voor opoffering werd uitgeloofd, werd het voor de eerste maal mogelijk te zien waartoe de onbedorven natuur der menschen in staat is. De kwade neigingen, die te voren de beteren hadden overschaduwd en verstikt, verwelkten nu als kelderzwammen in de open lucht, en de edeler eigenschappen toonden een plotselinge weelderigheid van bloei die twijfelaars omschiep in lofdichters en, ongezien schouwspel in de historie, de menschheid bewoog zich zelve beminnelijk te achten. Snel werd duidelijk gemaakt, wat de godgeleer-

den en wijsgeeren van de oude wereld nooit hadden willen gelooven, dat de menschelijke natuur in hare grondvormen goed, en niet slecht is, dat menschen uit hun oorspronkelijken aard edelmoedig en niet zelfzuchtig zijn, medelijdend en niet wreed, liefhebbend en niet aanmatigend, godlijk in het streven van hun ziel, vatbaar voor de hoogste aandriften van teederheid en toewijding, beelden van God en niet de bespotting van hem zooals zij schenen te zijn.

»De stage drukking, sedert ontelbare geslachten, van de toestanden van het leven zoude ten laatste de engelen hebben ontzedelijkt, maar zij was niet bij machte geweest om den natuurlijken adel van het geslacht te doen vervallen, en, die toestanden eenmaal veranderd, sprong de menschheid, als een gebogen boom, terug in den eersten stand van ongekreuktheid.

»En, om de geheele zaak in éene vergelijking samentevatten, laat mij de menschheid van den ouden tijd vergelijken bij een rozestruik in een moeras geplant, besproeid door zwart water, onreine dampen ademend bij dag, des nachts bevrozen door vergiftigen dauw. Tallooze geslachten van tuiniers hadden getracht hem tot bloei te brengen, maar meer dan een schaarschen knop, met een worm in het hart, hadden hunne pogingen niet uitgewerkt. Velen inderdaad beweerden dat de struik geen rozestruik was, maar een onkruid, goed om uitgeroeid en verbrand te worden. Maar de meeste tuiniers hielden vol dat de plant tot de familie der rozen behoorde, maar een ongeneeslijk gebrek bezat, dat de knoppen verhinderde open te gaan en de oorzaak was van den kwijnenden toestand. Weinigen evenwel waren er, die geloofden dat de stam goed genoeg was, dat de bezwaren in den bodem lagen en dat onder gunstiger omstandigheden de struik beter zou

varen. Maar deze lieden waren geene tuiniers, en werden veroordeéld door hen als plannenmakers en droomers overdag, wat iedereen voor waar hield. Bovendien betoogden eenige uitstekende moralisten dat, indien men zelfs voor het oogenblik toegaf dat de struik elders beter zou varen, het toch een heilzame straf voor de knoppen was in een moeras te moeten bloeien. De knoppen die in bloei kwamen mochten schaarsch zijn, en de bloemen bleek en geurloos, maar zij vertegenwoordigden een grootere zedelijke inspanning dan indien zij zonder moeite waren ontloken in een tuin.

»De tuiniers en de moralisten kregen hun zin. De struik bleef wortelen in het moeras en de oude manier van behandeling werd voortgezet. Onophoudelijk werden nieuwe soorten van versterkende middelen aan den stam ten koste gelegd, en meer voorschriften dan men tellen kan, elk door zijn verdediger aangekondigd als het beste en eenig geschikte recept, werden gebruikt om het ongedierte te dooden en de ziekte te verdrijven. Dat duurde een zeer langen tijd. Een enkelen keer beweerde iemand een lichte verbetering te bespeuren, maar daar waren altijd anderen die het voorkomen van den rozeboom niet zoo goed vonden als anders. Over het geheel kan men niet zeggen dat er een duidelijke verbetering was waar te nemen. Ten slotte, gedurende een periode van algemeene wanhoop over de plaats van den struik, werd het denkbeeld om hem over te planten weêr opgeworpen en vond ditmaal ingang. »Laten wij het probeeren,» was ieders kreet. »Misschien zal de roos elders beter bloeien, en hier is het zeker twijfelachtig of zij de moeite loont van de verzorging. »Zoo geschiedde het dat de rozestruik der menschheid overgeplant werd, en gezet werd in goede, warme, droge

aarde, waar hij baadde in de zon en geliefkoosd werd door de sterren en gestreeld door den zuidenwind. Toen bleek het in waarheid een rozestruik te zijn. Ongedierte en ziekte verdwenen en de plant tooide zich met honderd roode rozen waarvan de geuren de lucht der wereld vervulden.

»Het is een onderpand voor de voltrekking van het lot dat de Voorzienigheid ons heeft toegedacht, dat in ons hart een steeds werkzame neiging geplant is tot verbetering, die steeds onze vroegere verrichtingen achter zich laat en het doel nimmer bereikt acht. Indien onze voorvaderen zich eenen toestand van de maatschappij hadden voorgesteld, waarin de menschen naast elkander zouden leven als broederen in eendracht, zonder twist of nijd, geweld of achterstelling, en waarin, met eene mate van arbeid niet grooter dan goed is voor de gezondheid, in hunne gekozen bezigheden, zij geheel vrij van angst voor den dag van morgen zouden zijn, en met even weinig zorg voor hun bestaan als boomen die besproeid worden door vlietend water — hadden zij zich zulk een toestand voorgesteld, zeg ik, hij zou hun toegeschenen zijn niet onder te doen voor het Paradijs. Zij zouden er hun hemel in hebben gezien, en niet gedroomd hebben dat een latere toekomst iets kon bevatten dat de moeite waard zou zijn te worden begeerd.

»Maar hoe is het met ons, die reeds staan op de hoogte waarnaar zij opblikten? Reeds zijn wij het zoo goed als vergeten, behalve wanneer het ons uitdrukkelijk voor den geest wordt geroepen door eene aanleiding als deze, dat het met de menschen niet altijd gesteld was zooals nu. Het is moeilijk voor onze verbeelding om ons de maatschappelijke inrichtingen van onze onmiddelijke

voorouders te denken. Wij achten die instellingen eene reusachtige dwaasheid. De oplossing van het vraagstuk van lichamelijk onderhoud, zonder bekommernis en misdaad, wel verre van haar te beschouwen als een verwijderd doel, schijnt ons enkel een noodzakelijk voorspel tot allen wezenlijken vooruitgang. Wij hebben ons alleen ontdaan van een drukkenden en onnoodigen last, die onze voorouders belette te streven naar het doel van het leven. Wij hebben ons pas gereed gemaakt voor den tocht, anders niet. Wij zijn als een kind dat pas geleerd heeft recht op te staan en te loopen. Het is, uit een kinderlijk oogpunt, eene groote gebeurtenis als het kind voor het eerst loopt. Misschien denkt het dat er weinig meer te behalen is dan dit, maar een jaar later is het vergeten dat het niet altijd kon loopen. Zijn horizon verbreedde toen hij stond en verruimde toen hij ging. Eene groote gebeurtenis, in zekeren zin, was zijn eerste schrede, maar enkel als een begin, niet als het einde. Zijn ware loopbaan begon toen. De bevrijding van de menschheid in de laatste eeuw van verstandelijken en lichamelijken ondergang in den arbeid en in het plannen maken voor het zuiver stoffelijk behoud, mag beschouwd worden als eene soort van wedergeboorte van het ras, zonder welke zijn eerste geboorte in een wereld die een plaats van jammeren was, zonder klaarblijkelijke bestemming gebleven zou zijn. Sedert is de menschheid de nieuwe phase van geestelijke ontwikkeling aangevangen, eene evolutie van de hoogere eigenschappen, waarvan zelfs het bestaan door onze voorvaderen nauwelijks werd vermoed. In de plaats van de sombere hopeloosheid van de negentiende eeuw, haar diep pessimisme ten aanzien van de toekomst van ons geslacht, is de levenwekkende gedachte van

den modernen tijd eene geestdriftvolle ingenomenheid met de voordeelen van ons aardsch bestaan, en van de onbegrensde verwachtingen voor later. De wetenschap van de menschheid, van geslacht op geslacht, ten bate van lichamelijken, verstandelijken en zedelijken vooruitgang, wordt erkend als het groote doel dat de hoogste zelfverloochening en inspanning waard is. Wij gelooven dat het menschdom voor het eerst de verwezenlijking van Gods ideaal nabijkomt, en elke generatie behoort te wezen een schrede voorwaarts.

»En vraagt gij wat wij verwachten als geslachten zonder tal zullen zijn voorbijgegaan? Ik antwoord, de weg strekt zich verre uit, maar het einde is onzichtbaar tengevolge van het schitterende licht. Want dubbel is de terugkeer des menschen tot God, waar onze woonstede is: de terugkeer van den mensch langs den weg van den dood, en de terugkeer van het geslacht door de verwezenlijking van den vooruitgang, wanneer dit verheven raadsel, vervat in eene kiem, volkomen zal worden ontvouwd. Laten wij tranen wijden aan het duistere verleden, en met omfloerste oogen het licht dat vóór ons is, tegemoet streven. De lange en verdrietige winter van de menschheid is geëindigd. De zomer is in de wereld. De menschheid heeft de schelp gebroken. De hemelen zijn voor haar geopend.»

HOOFDSTUK XXVII.

Ik kon nooit precies zeggen waarom ik in mijn vroeger leven Zondagsmiddags altijd zoo vatbaar voor neerslachtigheid was, als op eene onverklaarbare manier alle dingen des levens haar kleur verloren en alles roerend eentonig scheen. De uren, die mij in den regel droegen op hare vleugelen, raakten haar vlucht kwijt, en naarmate de dag ten einde liep, vielen zij op de aarde neder en moesten ten slotte zelve worden voortgesleept. Misschien was het gedeeltelijk een gevolg van de oude gewoonte, dat ik, ondanks de uiterste verandering van omstandigheden, in een staat van somberheid verviel in den namiddag van dezen eersten Zondag in de twintigste eeuw.

Nu was het evenwel geen neerslachtigheid zonder bepaalde oorzaak, de enkel vage melancholie die ik bedoelde, maar een gevoel, opgewekt en gerechtvaardigd door mijn tegenwoordigen toestand. De preek van Barton, met de voortdurende herinnering aan de wijde zedelijke klove tusschen de eeuw waartoe ik behoord had en die waarin ik mij bevond, versterkte geweldig mijne aandoening van eenzaamheid. Hoe wijsgeerig en verschoonend zijne woorden ook geweest waren, lieten zij toch bij mij een sterken indruk achter van de gemengde gewaarwordingen van medelijden, nieuwsgierigheid en afschuw, waarmede ik als een vertegenwoordiger van een veracht tijdperk, overal moest worden beschouwd.

De buitengewone vriendelijkheid waarmede Dr Leete en zijn gezin mij hadden behandeld, en vooral de goedheid

van Edith, hadden mij tot heden belet te bedenken dat hunne ware gevoelens te mijnen aanzien, noodzakelijk moesten zijn die van hun geheele geslacht. De erkenning hiervan zou ik hebben kunnen verduren voorzoover Dr. Leete en zijn echtgenoot betreft, hoe pijnlijk het ook ware; maar de overtuiging dat Edith hunne meening deelde, was meer dan ik kon lijden.

De verpletterende indruk dien deze late erkenning van een zoo duidelijk feit op mij maakte, deed mij helder inzien wat de lezer misschien reeds geraden heeft — ik had Edith lief.

Was het vreemd dat ik haar beminde? De roerende omstandigheden waaronder onze kennismaking was begonnen, toen zij mij met hare handen getrokken had uit den draaikolk der krankzinnigheid; de waarheid, dat hare genegenheid mij het nieuwe leven had geschonken en had helpen dragen; mijne gewoonte om tot haar op te zien als de tusschen-persoon met de onbekende wereld zooals zelfs haar vader niet kon wezen; — deze omstandigheden hadden het gevolg gehad, dat reeds had kunnen voortvloeien uit hare treffende schoonheid en geestelijke volmaaktheid. Het was ten eenenmale onvermijdelijk dat zij mij, en anders dan aan gewone minnaars, de eenige vrouw in de wereld zou toeschijnen. Nu dat ik plotseling overtuigd werd van de ijdelheid van de verwachtingen, die ik was begonnen te koesteren, leed ik niet enkel zooals een gewone minnaar, maar behalve eene wanhopige eenzaamheid, ondervond ik eene levensmoeheid die geen andere ongelukkige kon hebben gevoeld.

Mijn gastheer en zijn gezin zagen ongetwijfeld dat ik neerslachtig was en deden hun best om mij op te wekken;

aan Edith vooral kon ik zien dat zij met mij te doen had, maar na de gewone ondeugd van verliefden, na éenmaal zoo krankzinnig te zijn geweest, iets anders van haar te hopen, kon niet, zoodat er voor mij niets gelegen was in eene lieftalligheid die ik wist dat enkel medelijden was.

Tegen den avond, na mij afgezonderd te hebben in mijn kamer gedurende het grootste deel van den middag, ging ik in den tuin. Het weer was betrokken, met een najaarsgeur in de warme, stille lucht. Ik bevond mij dicht bij de opgraving, en ik daalde af in de onderaardsche kamer en ging zitten. »Dit, mompelde ik, is het eenige tehuis dat ik bezit. Laat mij hier blijven en niet weerkeeren.» Troost zoekende in de bekende omgeving, trachtte ik een treurige tevredenheid te putten uit een terugblik op het verleden en ik beproefde de aangezichten en de vormen van mijne vroegere vrienden voor mijn geest terug te roepen. Het was tevergeefs. Zij waren dood voor altijd. Bijna honderd jaren hadden de sterren neergezien op het graf van Edith Bartlett en op de graven van mijn geheele geslacht.

Het verleden was dood, bedolven onder het gewicht van eene eeuw, en het tegenwoordige was voor mij afgesloten. Nergens was plaats voor mij. Ik was noch dood, noch levend.

— »Vergeef mij dat ik u gevolgd ben.»

Ik zag op. Edith stond op den drempel van de kamer, en zag mij glimlachend aan, maar in hare oogen blonk medelijdende droefheid.

— »Stuur mij maar weg als ik u hinder» zeide zij; »maar wij zagen dat u treurig waart, en u weet dat u beloofd hebt mij te zullen waarschuwen. U hebt uw woord niet gehouden.»

Ik stond op en naderde de deur, terwijl ik probeerde te glimlachen, wat mij slecht gelukte, want het gezicht van hare schoonheid herinnerde mij aan de vernietigende oorzaak van mijn ellende.

»Ik voelde mij eenigszins verlaten, dat is alles», zeide ik. »Heeft het u nooit getroffen dat mijn toestand zooveel eenzamer is dan die van eenigen sterveling vóór mij, dat er in werkelijkheid een nieuw woord voor noodig is?»

— »O, zoo moet u niet spreken, zulke gevoelens moet u niet hebben, dat moet u niet!» riep zij uit met tranen in de oogen. »Zijn wij uwe vrienden dan niet? Het is uw eigen schuld als u niet wilt dat wij dat zijn. U behoeft niet eenzaam te wezen.»

— »U bent goed voor mij meer dan ik begrijpen kan,» zeide ik; »maar gelooft gij niet dat ik weet dat het enkel medelijden is, liefelijk medelijden, maar medelijden alleen? Ik zou dwaas moeten zijn niet te begrijpen dat ik voor u niet kan wezen wat mannen van uw eigen tijdgenooten kunnen zijn, maar een vreemd en huiverig schepsel ben, een aangespoeld mensch uit onbekende streken, wiens ongeluk u roert ondanks de stuitende dwaasheid. Ik ben zoo gek geweest — en u waart zoo goed, bijna te vergeten dat dit zoo moest zijn — mij te verbeelden dat ik mij misschien tehuis zou gaan gevoelen in deze eeuw en u niet anders zou voorkomen dan alle andere mannen, die gij kent. Maar de preek van Barton heeft mij geleerd hoe ijdel die verbeelding is, welke klove er gaapt tusschen u en mij»

— »O, die ellendige preek!» riep zij uit, weenende van aandoenlijk mededoogen. »Ik had gewild dat u er niet naar geluisterd hadt. Wat weet hij van u af? Hij heeft in oude boeken gelezen van uw tijd, maar meer

niet. Wat geeft gij om hem, dat gij u laat ontmoedigen door wat hij zegt? En beteekent het niets dat wij die u kennen, anders voelen? O, Mijnheer West! u weet niet, u begrijpt niet, hoe het mij verdriet als ik u zoo wanhopig zie! Ik kan het niet verdragen. Wat kan ik u zeggen? Hoe kan ik u overtuigen hoe verschillend onze gevoelens zijn van wat gij denkt?»

Zooals te voren, in die andere crisis van mijn lot toen zij bij mij gekomen was, had zij hare handen uitgestrekt met een helpend gebaar, en evenals toen had ik ze aangevat en omklemd gehouden; zij hijgde van sterke aandoening, en de lichte bevingen van hare vingers verrieden de hevigheid van hare ontroering. In haar gelaat streed mededoogen met de bezwaren die het verslonden, een strijd voor engelen. Vrouwelijke ontferming vertoonde nooit een hemelscher gewaad.

Zooveel schoonheid en zooveel goedheid vernietigden mij en het eenige antwoord dat ik geven kon, scheen mij te zijn haar de waarheid te zeggen. Natuurlijk bezat ik geen vonkje hoop, maar ik vreesde evenmin haar toorn. Daarvoor was zij te lieftallig. »Het is zeer ondankbaar,» ging ik voort, »niet tevreden te zijn met de vriendelijkheid die gij mij bewezen hebt en nog bewijst. Maar gij zijt niet blind om niet te zien waarom zij onvoldoende is om mij gelukkig te maken. Ziet gij niet dat het is omdat ik zoo krankzinnig ben van u lief te hebben?»

Bij mijn laatste woorden bloosde zij hevig en zij sloeg de oogen neer, maar beproefde niet hare handen uit de mijne terug te trekken. Eenige oogenblikken stond zij zoo, zachtkens hijgende. Toen met een nog dieperen blos maar met een verblindend lachje, sprak zij terwijl zij mij aanzag:

— »Bent u zeker dat u zelf niet blind bent?»

Dit was alles, maar het was genoeg, want het zeide mij dat, onverklaarbaar ongeloofelijk, deze schitterende dochter eener gouden eeuw, mij niet alleen haar medelijden, maar hare liefde had geschonken. Toch geloofde ik aan een hemelsch bedrog, zelfs toen ik haar in mijne armen omvat hield. »Als ik buiten mij zelven ben,» riep ik uit, »laat mij dan zoo blijven!»

— »Van mij moet gij denken dat ik buiten mij zelf ben,» fluisterde zij, uit mijne armen vluchtend toen ik nauwelijks de zoetheid van haren kus had gesmaakt. — »Wat moet u wel van mij denken dat ik mij in de armen werp van iemand dien ik maar een week ken? Ik dacht niet dat gij het zoo gauw zoudt raden, maar ik had zoo erg met u te doen dat ik niet meer wist wat ik zeide. Neen, neen, u moet mij niet weer naderen tot dat u weet wie ik ben. Daarna, Mijnheer, zult gij mij uwe nederige verontschuldigingen aanbieden wegens uw gevoel, want ik ben zeker dat gij denkt, dat ik te snel op u verliefd ben geraakt. Nadat gij weet wie ik ben, zult gij moeten toestemmen dat het niet meer dan mijn plicht was u onmiddellijk te beminnen, en dat geen meisje met een natuurlijk gevoel in mijn plaats anders zou hebben gedaân.»

Zooals men denken kan was ik niet verlangend naar nadere uitleggingen, maar Edith had vast besloten dat ik haar niet weder kussen mocht voor zij gezuiverd was van het vermoeden dat zij hare liefde te spoedig had weggeschonken, en gaarne volgde ik de bevallige raadsel-draagster in het huis. Bij haar moeder gekomen, fluisterde zij haar blozende iets in het oor en verliet haastig de kamer, ons alleen latende.

Toen bleek het dat ik van mijn vreemde ondervinding nog het vreemdste te vernemen had. Van Mevrouw Leete hoorde ik dat Edith de achter-kleindochter was van mijn verloren lief, Edith Bartlett. Na mij veertien jaar betreurd te hebben, had zij een *mariage d'estime* gesloten en een zoon nagelaten die de vader van Mevrouw Leete werd ; deze had hare grootmoeder nooit gezien, maar veel van haar gehoord, en toen hare dochter geboren werd, gaf zij haar den naam van Edith. Deze omstandigheid heeft misschien bijgedragen om de belangstelling voor hare overgrootmoeder naarmate zij opgroeide bij het meisje te versterken, en voornamelijk het verhaal van den ondersteldden dood van haren geliefde bij den brand van zijn huis. Dit verhaal was bijzonder geschikt om het medegevoel op te wekken van een romantisch meisje, en het feit dat zij van de ongelukkige heldin afstamde, verhoogde natuurlijk voor haar de aandoenlijkheid van het geval. Een portret van Edith Bartlett en eenige van hare papieren, waarbij een pakje van mijn eigen brieven was, behoorden tot de erfstukken van de familie. Het portret stelde voor een zeer schoon jong meisje van wie het niet moeilijk was allerlei teedere en romantische dingen te fantaseeren. Mijn brieven gaven Edith eenige aanleiding, om zich van mij een flauw denkbeeld te maken en te zamen waren deze voorwerpen voldoende om haar de oude geschiedenis diep te doen gevoelen. Dikwijls had zij half schertsend tot hare ouders gezegd dat zij nooit zou trouwen tot zij een minnaar vond gelijk Julian West, en dat er tegenwoordig zulke niet meer waren.

Nu was dit alles natuurlijk maar het droomen van een maagd die zelf nog niet verliefd was geweest, maar de ontdekking van het begraven gewelf in den tuin en de

openbaring van mijn naam maakten dat er thans ernstige gevolgen uit voortvloeiden. Want toen de schijnbaar levenlooze gestalte in het huis gedragen was, werd het gelaat in het medaillon op de borst onmiddellijk herkend als dat van Edith Bartlett, en daardoor, in verband met de andere omstandigheden, wisten zij dat ik niemand anders was dan Julian West. Zelfs al was er geen gedachte geweest, zooals er aanvankelijk niet was, van mijn herstel, zeide Mevrouw Leete dat zij geloofde dat deze gebeurtenis hare dochter voor altijd op een gevaarlijke manier zoude bijgebleven zijn. Eene geheimzinnige beschikking van het lot, dat haar leven met het mijne verbond zou onder alle omstandigheden bijna elke vrouw onweerstaanbaar hebben bekoord. Of zij, nu ik werkelijk na eenige uren in het leven teruggekeerd was, en onmiddellijk blijk gaf van eene groote aanhankelijkheid en een bijzonderen troost te vinden in haar gezelschap, haar liefde inderdaad te spoedig had bekend, zoodra ik de mijne beleden had, kon ik thans, zeide haar moeder, zelf beoordeelen. Als ik zoo dacht, moest ik onthouden dat de twintigste eeuw de negentiende niet was, en de liefde waarschijnlijk tegenwoordig sneller opkwam en zich vrijer uitte dan vroeger.

Van Mevrouw Leete ging ik naar Edith. Toen ik haar vond, vatte ik hare handen en stond langen tijd in stille bewondering van haar gelaat. Al starende herleefde de herinnering aan de andere Edith, die als verdoofd was geweest door de ontzaglijke gebeurtenissen die ons hadden gescheiden en mijn hart smolt in teedere en droevige, maar zalige aandoeningen. Want zij die mij zoo treffend herinnerde aan mijn verlies, zou dat verlies goedmaken. Het was alsof uit hare oogen Edith Bartlett

mij aanzag en mij troostvol tegenlachte. Mijn lot was niet alleen het wonderbaarlijkste, maar tevens het begunstigdste van alle menschen. Een dubbel wonder was aan mij gewrocht. Niet verlaten was ik geworpen op dit onbekende strand. Mijne beminde die ik verloren had gewaand, was tot mijne vreugde herboren. En toen ik eindelijk, overvloeiende van dankbaarheid en liefde, het aanvallige meisje in mijne armen sloot, werden de twee Ediths in mijne gedachten tot één en zijn nooit weer gescheiden geworden. Spoedig ontdekte ik dat bij Edith een overeenkomstige persoonsverwarring bestond. Nooit hebben twee pas vereenigde verliefden een zonderlinger gesprek gevoerd dan wij dien middag. Zij scheen er nog meer op gesteld dat ik over Edith Bartlett zou spreken dan over haar-zelf, hoe ik haar had bemind en zij beloonde mijne teedere woorden over eene andere vrouw met tranen, lachjes en zachte handdrukjes.

— »Gij moet mij niet te zeer om mij-zelf liefhebben,» zeide zij. »Ik zal jaloersch zijn voor haar. Ik zal niet toestaan dat gij haar vergeet. Ik zal u iets zeggen dat gij vreemd zult vinden. Gelooft gij niet dat geesten somtijds naar de aarde terugkeeren om dingen te doen die hun na aan het hart lagen? Wat zoudt gij zeggen als ik meende dat haar geest in mij woont — dat ik niet Edith Leete, maar Edith Bartlett heet. Ik kan het niet weten, niemand kan weten wie wij zijn, maar ik voel het. Gij vindt het niet vreemd dat ik dat gevoel heb, want mijn leven was reeds betrokken bij het hare en het uwe, nog voor gij gekomen waart. Zoo ziet gij dat gij geen moeite hoeft te doen om mij te beminnen, als gij haar maar trouw blijft. Ik zal in het geheel niet jaloersch zijn.»

Dr. Leete was dien middag uitgegaan en ik sprak hem eerst later. Hij was blijkbaar niet geheel onvoorbereid op de mededeelingen die ik hem deed, en hij schudde mij hartelijk de hand.

— »In gewone omstandigheden, Mijnheer West, zou ik zeggen dat deze stap wel wat onbesuisd gedaan was, maar dit zijn zeker geen gewone omstandigheden. Bovendien, openhartig gesproken,» voegde hij er glimlachende bij, »moet ik u zeggen dat als ik u gaarne mijn toestemming geef, u niet te dankbaar moet zijn, aangezien ik vind dat mijn toestemming een bloote formaliteit is. Van het oogenblik dat het geheim van het medaillon ontdekt was, moest het wel zoo gebeuren. En ik geloof dat als Edith er niet geweest was om het gegeven woord van haar overgrootmoeder in te lossen, zelfs mijn vrouw niet veilig zou geweest zijn.»

Dien avond baadde de tuin in maanlicht, en Edith en ik wandelden tot middernacht heen en weer en trachtten ons te wennen aan ons geluk.

»Wat zou ik gedaan hebben als gij niet om mij gegeven hadt!» zeide zij. »Ik vreesde er voor. En ik voelde dat ik voor u was bestemd. Dadelijk toen gij het leven terug hadt gekregen, was ik er zeker van dat *zij* mij bevolen had voor u te wezen wat zij niet kon zijn, maar dat kon enkel gebeuren als gij het zoudt willen. O, hoe graag had ik het u dien morgen gezegd, toen gij zoo vreeselijk vreemd waart bij ons, wie ik was, maar ik durfde er niet over spreken, noch door vader of moeder...»

— »Was dat het dus dat ik niet van uw vader hooren mocht!» riep ik uit, het gesprek bedoelende dat ik had gehoord toen ik voor het eerst wakker werd.

— »Natuurlijk,» antwoordde zij lachende. »Hadt gij dat

ook maar eenigszins kunnen raden? Vader is een man en dacht daarom dat het u op uw gemak zoude zetten als gij wist wie wij waren, aan mij dacht hij in 't geheel niet. Maar moeder begreep mij en daardoor kreeg ik mijn zin. Ik zou u nooit hebben kunnen aanzien als gij dat geweten hadt. Dat zou wel wat erg opdringerig zijn geweest. Ik ben toch al bang dat gij dat van mij denkt. Ik weet zeker dat het mijn plan niet was, want in uw tijd moesten de meisjes hare gevoelens verbergen en ik was vreeselijk angstig u onaangenaam aan te doen. O, hoe naar moet het voor haar zijn geweest als zij altijd haar liefde moesten bedekken alsof het zonde was. Waarom vonden zij het een schande van iemand te houden voordat zij verlof gekregen hadden? Het is zoo mal op permissie te wachten om verliefd te worden. Waren de mannen dan boos als meisjes van hen hielden? Zoo zouden vrouwen het niet opnemen, en de mannen ook niet, denk ik, tegenwoordig. Ik begrijp er niets van. Dat is een van de vreemde dingen over de vrouwen van die dagen die ge mij nog zult moeten uitleggen. Ik geloof niet dat Edith Bartlett zoo dwaas was als de anderen.»

Na verscheidene vergeefsche pogingen om te scheiden, wilde zij onherroepelijk afscheid nemen. Ik stond gereed haar den allerlaatsten kus te geven, toen zij zeide, met een onbeschrijfelijke schalkschheid:

— »Eén ding hindert mij. Weet gij wel zeker dat gij Edith Bartlett vergeven hebt dat zij met iemand anders getrouwd is? De boeken die uit uw tijd overgebleven zijn, stellen de minnaars voor meer jaloersch dan liefhebbend, daarom vraag ik het u. Het zou mij rust geven als ik wist dat ge in het geheel niet jaloersch op mijn overgrootvader waart, omdat hij uw meisje genomen

heeft. Kan ik het portret van mijn overgrootmoeder zeggen als ik naar mijn kamer ga, dat ge haar volkomen vergeeft dat zij u ontrouw geworden is?»

Wil de lezer wel gelooven dat dit coquette grapje, of de spreekster er besef van had of niet, mij wezenlijk trof en daardoor een eind maakte aan een vaag gevoel van jaloezie dat bij mij gerezen was, toen Mevrouw Leete mij verteld had van het huwelijk van Edith Bartlett; zelfs terwijl ik Edith Bartletts achterkleindochter in de armen hield, had ik niet, tot op dit oogenblik, goed bedacht dat ik dit niet had kunnen doen als zij niet getrouwd was, zoo onlogisch zijn soms onze gevoelens. Zoo zonderling als deze gemoedstoestand was, zoo plotseling werd hij verdreven door Ediths boosaardige vraag, die mij tot een beter en helder inzicht bracht.

— »Verzeker haar van mijn oprechte vergiffenis,» zeide ik lachende; »ofschoon, als zij iemand anders dan uw overgrootvader genomen had, het een geheel ander geval zou geweest zijn »

Dien nacht liet ik de muziek-telephoon met rust; voor den eersten keer maakten mijne gedachten een fraaiere muziek dan zelfs twintigste-eeuwsche orkesten kunnen voortbrengen, en ik sliep in, omstuwd door hare zoete melodieën.

HOOFDSTUK XXVIII.

— »Het is iets later dan u geroepen woudt worden, mijnheer. U werd niet zoo gauw wakker als anders, mijnheer.»

Dit was de stem van mijn knecht Sawyer.

Ik vloog recht overeind in bed en staarde in het rond. Ik was in mijn onderaardsche kamer. Het gele licht van de lamp die altijd brandde als ik er sliep, verlichtte de bekende muren en meubelen. Naast mijn bed, met het glas sherry in zijn hand dat Dr. Pillsbury altijd voorschreef bij het ontwaken uit den hypnotischen slaap, om de sluimerende levensgeesten op te wekken, stond Sawyer.

— »Drink dit maar gauw op, mijnheer,» zeide hij terwijl ik hem wezenloos aanzag; »u ziet er betrokken uit, mijnheer, u hebt het noodig.»

Ik verzwolg den drank en ik begon te begrijpen wat met mij gebeurd was. Het was natuurlijk heel duidelijk. De twintigste eeuw was alles een droom geweest. Ik had slechts gedroomd over dat verlichte en onbezorgde geslacht en zijne vernuftige eenvoudige instellingen, van het prachtige nieuw-Boston met zijn koepels en torens, zijn tuinen en fonteinen, zijne heerschappij van algemeene welvaart. De beminnelijke familie die ik zoo goed had leeren kennen, mijn vriendelijke gastheer en gids, Dr. Leete, zijn vrouw, hunne dochter, de tweede en schoonere Edith, mijn verloofde, — ook zij waren de schimmen van een verbeelding geweest.

Langen tijd bleef ik in de houding waarin ik tot deze erkenning was gekomen, rechtop zittend in mijn bed, starende in het niet, verdiept in de herinnering aan de gezichten en gebeurtenissen van mijn fantastischen droom. Sawyer, verschrikt door mijn blikken, vroeg mij aldoor wat mij scheelde. Door zijn gepraat gebracht tot het volledige besef van de werkelijkheid, deed ik een krachtige poging om tot bedaren te komen en ik verzekerde den trouwen knaap dat ik heel wel was. »Ik heb een vreem-

den droom gehad, Sawyer, dat is alles,» zeide ik; »een buitengewoon-vreemden-droom .....»

Ik kleedde mij werktuiglijk aan met een licht en onvast gevoel in het hoofd, nog onzeker wat er met mij voorgevallen was, en ging zitten bij de koffie en de broodjes die Sawyer mij altijd bezorgde voor mijn ontbijt voor ik het huis verliet. Het ochtend-blad lag bij het bord. Ik nam het op en mijn oog viel op den datum, 31 Mei 1887. Ik had natuurlijk geweten van het oogenblik dat ik wakker werd, dat mijn lange en uitvoerige kennismaking met de andere eeuw een droom was geweest, en toch trof het mij bijzonder zoo uitdrukkelijk aangetoond te zien dat de wereld slechts eenige uren ouder was dan toen ik was gaan slapen.

De inhouds-opgave aan het hoofd van de courant bevatte het volgende:

— *Buitenland.* De aanstaande oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland. Het Fransche ministerie vraagt nieuwe credieten wegens de uitbreiding van het Duitsche leger. Waarschijnlijkheid dat geheel Europa in den oorlog wordt betrokken. — Groote ellende onder de werkloozen te Londen. Zij eischen werk. Monster-meetings worden gehouden. Bezorgdheid van de regeering — Werkstakingen in België. De regeering neemt maatregelen om ongeregeldheden te keeren. Schandelijke onthullingen over kinderarbeid in de kolenmijnen. — Uitzettingen op groote schaal in Ierland.

Binnenland. Onbelemmerde aanstekelijkheid van bedrog in New-York. Diefstal van een half millioen. — Verduistering van een erfenis door executeuren. Weezen zonder bestaan. — Vernuftige afzetterij door een kassier van een bank; $ 50 000 verdwenen. — De steenkool-

baronnen besluiten de prijzen van de kolen te verhoogen en de productie te verminderen. — Speculanten maken een graan-*corner* te Chicago. — Een combinatie drijft den prijs van de koffie op. — Geweldige land-woeker door syndicaten in het Westen. — Openbaring van schandelijke omkooperij van regeeringspersonen te Chicago. Stelselmatige handlichting. — Proces tegen de wethouders van Boodle te New-York. — Groote faillieten. Vrees voor crisis. — Brutale inbraak en diefstal. — Een vrouw in koelen bloede vermoord om haar geld in New-Haven. — Een huisbewaarder vannacht doodgeschoten door een roover. — Zelfmoord van een man omdat hij geen werk kon krijgen. Een groot gezin zonder middelen van bestaan. — Een oud paar te New-Jersey brengt zich om het leven liever dan in een werkhuis te gaan. — Rampzalige armoede van de arbeidsters in de groote steden. — Bedenkelijke toeneming van onwettige geboorten in Massachusetts. — Gebrek aan krankzinnigengestichten. — Redevoeringen op Decoratie-Dag. — Toespraak van den Hoogleeraar Brown over de zedelijke grootheid van de negentiende-eeuwsche beschaving.

Ja, wel was ik ontwaakt in de negentiende eeuw, daar kon geen twijfel aan zijn. Deze inhoudsopgave was hare wereld in het klein, de laatste onmiskenbare trek van ijdel zelfbehagen ontbrak zelfs niet. Na zulk een veroordeelend vonnis over de eeuw als deze éendags kroniek van bloedstorting, hebzucht en onderdrukking, was dit een staaltje van cynisme, Mephistopheles waardig, en toch, van allen wier oogen het dien morgen hadden aanschouwd was ik misschien de eenige die het gevoelde, gisteren nog zou ik blind geweest zijn gelijk de anderen. De vreemde droom had mij ziende gemaakt.

Langen tijd bleef ik, de werkelijkheid om mij heen vergetend, wederom verdiept in de beschouwing van die levendige droom-wereld, van die prachtige stad met hare eenvoudige woningen en weelderige openbare paleizen. Rond mij zag ik weer de gezichten, niet vertrokken door trots of slaafschheid, door nijd of begeerigheid, door angstige zorg of koortsachtig ongeduld, en statige mannen en vrouwen, die nooit een mede-mensch hadden leeren vreezen of van zijn genade afhankelijk waren geweest, en die, naar het woord van die preek die nog in mijn ooren klonk, »rechtop stonden voor hunnen God.»

Met een diepen zucht en een gevoel van een onherstelbaar verlies, niet minder treffend al had ik enkel het niet-bestaande verloren, ontwaakte ik ten laatste uit mijn gepeins en verliet spoedig daarna het huis.

Ontelbare keeren tusschen mijn deur en Washingtonstraat moest ik stilstaan en mij geweld aandoen; zoo sterk was dat visioen van het Boston van de toekomst geweest, dat het Boston van heden mij vreemd voorkwam. De onooglijkheid en de kwade geuren van de stad troffen mij, van het oogenblik dat ik op straat kwam, als omstandigheden die ik voor den eersten keer opmerkte. Nog gisteren, bovendien, had het mij zeer natuurlijk toegeschenen dat sommigen van mijne mede-burgers gekleed zouden gaan in zijde, en anderen in vodden, dat sommigen er wel doorvoed en anderen hongerig zouden uitzien. Nu daarentegen deed mij de in het oog springende ongelijkheid in voorkomen en kleeding van de mannen en vrouwen die elkaar op de trottoirs passeerden, bij elken stap onaangenaam aan, en nog meer de volstrekte onverschilligheid, waarmede de welvarende lieden neerzagen op het

gebrek van de ongelukkigen. Waren dat menschelijke wezens die de ellende van hunne naasten konden gadeslaan zonder zelfs hun gelaat te vertrekken? En toch wist ik voortdurend dat ik veranderd was, en niet mijne tijdgenooten. Ik had gedroomd van een stad waar alle menschen deelden in het zelfde lot als de kinderen van één gezin, en in alle dingen elkanders hoeders waren.

Een ander kenmerk van het echte Boston, dat de indruk maakte van zonderlingheid die bekende dingen krijgen wanneer men ze beschouwt in een nieuw licht, was dat algemeene adverteeren. In het Boston van de twintigste eeuw had niemand geadverteerd, omdat niemand er behoefte aan had, maar hier waren de muren van de gebouwen, de vensters, de bladzijden van de couranten in ieders hand, zelfs de steenen van de straat, alles in één woord dat te zien was, behalve het uitspansel, bedekt met de beroepen van personen die, onder tallooze voorwendsels, de bijdragen van anderen trachtten meester te worden voor hun bestaan. De bewoordingen mochten verschillend zijn, de strekking van al die beroepen was dezelfde: — »Help Jan Jansen. Denk niet om de anderen. Zij zijn bedriegers. Ik, Jan Jansen, ben de beste. Koop van mij. Gebruik mij. Bezoek mij. Luister naar mij, Jan Jansen. Kijk naar mij. Vergis u niet. Jan Jansen is de man en niemand anders. Laat de rest doodhongeren, maar denk om Gods wil aan Jan Jansen!»

Of de ontroering dan wel de zedelijke walging van het schouwspel den diepsten indruk op mij maakte, op mij, die plotseling een vreemdeling was geworden in zijn eigen stad, weet ik niet. Ellendige menschen, had ik willen uitroepen, die omdat zij niet willen leeren elkaar te helpen, gedoemd zijn bij elkander te bedelen, van den

minste tot den grootste! Dit gruwelijke Babel van onbeschaamde zelfverheffing en wederkeerige kleinachting, dit verdoovende kabaal van tegenstrijdigen ophef, beroepen en bezwering, dit schrikwekkende stelsel van stalen bedelarij — wat beteekende dit alles dan de noodzakelijkheid, in eene maatschappij waar de gelegenheid om de wereld van dienst te zijn overeenkomstig zijn vermogens, in plaats van iedereen verzekerd te worden, als het eerste doel van elke maatschappelijke inrichting, bevochten worden moest!

Ik bereikte Washington Straat op het drukste punt, en waar ik stond barstte ik uit in lachen tot ergernis van de voorbijgangers. Al stond er de dood op, ik had het niet kunnen laten, zoo krankzinnig vond ik het gezicht van de oneindige rijen winkels aan beide kanten, links en rechts zoover ik kon zien, — bij twintigtallen, om het schouwspel nog dwazer te maken, binnen een steenworp, bestemd voor den verkoop van hetzelfde artikel. Winkels! winkels! winkels! mijlen ver winkels! tienduizend winkels om de goederen te verdeelen noodig voor deze enkele stad, die in mijn droom voorzien was geworden van alle zaken door één pakhuis, gelijk zij besteld werden in één winkel in elke buurt, waar de kooper zonder moeite of tijdverlies, onder één dak de sorteering van de geheele wereld in het artikel dat hij verlangde bij elkaar vond. Daar waren de kosten van de verdeeling zoo gering geweest, dat de prijs van de goederen den gebruiker er niet noemenswaard duurder om te staan kwam. Feitelijk betaalde hij niets meer dan de productiekosten. Maar hier verhoogde de verdeeling van de waren, alleen de behandeling, den kostenden prijs met een vierde, de helft of meer. Al die tienduizend inrichtingen moesten

betaald worden, de huur, het beheer, de winkelbedienden, de tienduizend inrichtingen met hare klerken, makelaars en aanverwante vakken, met alles wat zij besteden aan het bekend maken van haar eigen zaken en het tegenwerken van anderen, en de verbruikers moesten de onkosten betalen. Wat een uitstekende manier van doen voor een volk van bedelaars!

Waren het ernstige menschen die ik om mij zag, of kinderen, die zoo hun zaken dreven? Konden het redelijke wezens zijn, die de dwaasheid niet inzagen waardoor, als het artikel gemaakt is en klaar om gebruikt te worden, zooveel verloren gaat door de moeite om het onder het bereik van den verbruiker te brengen? Als menschen eten met een lepel die de helft verspilt tusschen den nap en den mond, loopen zij dan geen gevaar honger te lijden?

Ik was duizenden keeren door Washington Straat gegaan en had de manieren van de kooplieden gadegeslagen, maar mijne nieuwsgierigheid was thans zoo groot alsof ik hen nog nooit had gezien. Vol verbazing aanschouwde ik de uitstalling van de waren voor de ramen van de winkels, gevuld met goederen door moeitevollen arbeid en kunstige schikking geordend om het oog tot zich te trekken. Ik zag stoeten van menschen die naar binnen keken; en de eigenaars die gretig de uitwerking van het lokaas opmerkten. Ik ging een winkel in en lette op den arendsblik van den op en neer loopenden patroon, die zijn klanten wachtte, het oog hield op de bedienden, hen aanmoedigende tot hun taak van de koopers te verleiden om te koopen, voor geld als zij het bezaten, op krediet als zij het niet bezaten, meer dan zij noodig hadden, wat zij niet noodig hadden, en wat zij niet konden

betalen. Somtijds raakte ik de kluts kwijt en kwam in verwarring door het gezicht; waartoe zooveel moeite om de menschen te doen koopen? Dat had toch niets te maken met de eerlijke bezigheid van goederen te verdeelen aan hen die ze noodig hadden! Het was eenvoudig verspilling van arbeid om den menschen iets op te dringen wat nuttig zou kunnen zijn voor anderen. De natie was zooveel te armer door dit bedrijf. Waar dachten deze bedienden over? Dan herinnerde ik mij dat zij niet bezig waren als verdeelers, zooals ik hen gezien had in den winkel dien ik bezocht had in mijn droom. Zij waren niet werkzaam in het algemeen belang, maar voor hun eigen persoonlijk belang, en het ging hun niets aan wat het gevolg van hunne handelwijze op de algemeene welvaart zou wezen, als zij hun eigen beurs maar spekten, want deze goederen waren hun eigendom, en hoe meer zij er van verkochten en hoe meer zij er voor kregen, des te grooter was hun winst. Hoe verkwistender de menschen waren, hoe minder behoefte zij hadden aan de dingen die men hen dwong te koopen, hoe beter voor de verkoopers. Overdaad aan te moedigen was het groote doel van de tienduizend winkels in Boston.

En deze winkeliers en bedienden waren geen haar erger dan wie ook in Boston. Zij moesten aan den kost komen en hunne gezinnen onderhouden, en hoe konden zij een beroep vinden om dat te doen zonder genoodzaakt te zijn hunne persoonlijke belangen te stellen boven die van anderen en die van het geheel? Zij konden niet verzocht worden te verhongeren, terwijl zij wachtten op een staat van zaken zooals ik in mijn droom had gezien, waarin het belang van enkelen en het belang van allen één en

hetzelfde was. Maar, bij God in den Hemel! was het wonder dat onder een systeem als dit, de stad zoo armoedig was, en de menschen zoo slecht gekleed en velen van hen zoo hongerig en voddig waren!

Eenigen tijd later zwierf ik in Zuid-Boston bij de fabrieken. In dit gedeelte van de stad was ik honderd keer geweest, evenals in Washington Straat, maar hier evenals daar, begreep ik thans eerst de ware beteekenis van wat ik gezien had. Vroeger was ik er trotsch op geweest, dat, welgeteld, Boston vierduizend onafhankelijke fabrieken had bezeten; maar nu zag ik juist in die veelvuldigheid en onafhankelijkheid de oorzaak van de onbeduidende totale productie van haar arbeid.

Indien Washington Straat de verblijfplaats van krankzinnigen geschenen had, dit schouwspel maakte een nog droeviger indruk naarmate de productie een nog belangrijker verrichting is dan de verdeeling. Want niet alleen werkten deze vierduizend inrichtingen niet eendrachtig, en reeds daarom zeer onvoordeelig, maar, alsof dit niet genoeg treurige krachtverspilling was, gebruikten zij nog haar uiterste bekwaamheid om elkanders streven tegen te werken, en waren dag en nacht werkende en biddende voor het verderf van elkanders ondernemingen.

Het geraas en geratel van raderen en hamers weerklinkend van alle kanten, was niet de drukte van een vreedzame nijverheid, maar het gedruisch van zwaarden in vijandelijke handen. Deze fabrieken en werkplaatsen waren zoovele forten, elk onder haar eigen vlag, hare kanonnen gericht op de andere werkplaatsen en fabrieken, en hare sappeurs bezig met ze te ondermijnen.

Binnen elk van deze forten werd de strengste organisatie van den arbeid gevolgd: de verschillende ploegen

werkten onder een enkel centraal gezag. Geen bemoeiing met en geen dubbele verrichting van den arbeid werd toegestaan. Ieder had zijn aangewezen taak en allen waren bezig. Door welke gaping in de logische ontwikkeling, door welke verloren schakel in de redeneering, kon dan verklaard worden dat men niet inzag hoe noodzakelijk het was ditzelfde beginsel toe te passen op de organisatie van den arbeid in het groot, en niet begreep dat, als gebrek aan orde de deugdelijkheid van één fabriek kon verminderen, het nog veel nadeeliger gevolgen moest hebben voor den goeden gang van zaken in het groot, in dezelfde mate als deze uitgebreider en meer samengesteld waren? De menschen konden genoeg den draak steken met een leger waarin geen compagnieën, bataljons, regimenten, brigaden, divisies of legercorpsen waren — geen eenheid van organisatie grooter dan een korporaals-rot, geen aanvoerder hooger dan een korporaal en al de korporaals met hetzelfde gezag. En toch was zulk een leger de nijverheid van Boston in de negentiende eeuw, een leger van vierduizend onafhankelijke rotten, geleid door vier duizend onafhankelijke korporaals, elk naar een afzonderlijk doel.

Groepen van leegloopers waren overal te bespeuren, sommigen konden geen werk vinden tegen elken prijs, anderen niet tegen een prijs dien zij redelijk achtten.

Ik sprak met sommigen van hen en zij deelden mij hunne grieven mede. Ik kon hun maar een schralen troost geven. »Het spijt mij voor u,» zeide ik, »gij krijgt een klein beetje, dat is zeker, en toch wat mij verbaast is, niet dat industrieën die op deze manier gedreven worden u geen behoorlijke loonen uitbetalen, maar dat zij in staat zijn u zelfs iets te betalen.»

Van hier naar het andere stadsgedeelte gaande, stond ik tegen drie uur in State Straat, en staarde, alsof ik ze voor de eerste maal zag, naar de kantoren van de bankiers en de makelaars en andere financieele huizen, waarvan in de State Straat van mijn droom geen spoor was geweest. Menschen van zaken, eerste bedienden en loopjongens, verdrongen zich in de banken, want het was eenige oogenblikken vóór het sluiten. Over mij was de bank waar ik mijn geldzaken deed en, de straat overstekende en de menigte volgend, bleef ik in een hoek staan kijken naar het leger van klerken die geld behandelden en stortingen in ontvangst namen aan de vensterplaatsen van de kassiers.

Een oude heer, dien ik kende, een van de directeuren, ging mij voorbij en stond een oogenblik stil toen hij mijn peinzende houding opmerkte.

— »Een aardig gezicht, niet waar Mijnheer West?» zeide hij. »Een bewonderenswaardige inrichting, al zeg ik het zelf. Ik houd er somtijds van om te staan kijken zooals u. Het is een gedicht, mijnheer! een gedicht, zoo noem ik het. Hebt u ooit bedacht, Mijnheer West, dat de bank het hart is van het zakenwezen? Onophoudelijk vloeit het bloed er in en er uit. Nu stroomt het naar binnen, morgenochtend stroomt het er weer uit;» tevreden over zijn aardigheid ging de oude man glimlachende verder.

Nog gisteren zou ik deze vergelijking zeer juist hebben gevonden, maar sedert had ik een wereld bezocht die nog veel gemakkelijker was ingericht, waar het geld onbekend was en zonder mogelijk doel. Ik had geleerd dat het gebruikt werd in de wereld om mij heen, alleen omdat de taak van het onderhoud der natie te bezorgen, in plaats van beschouwd te worden als de eerste van

alle openbare en gemeenschappelijke zorgen, en als zoodanig door de natie te verrichten, overgelaten werd aan de toevallige pogingen van personen. Dit verkeerde uitgangspunt maakte dat een onophoudelijke ruil noodig was, om eenigszins tot een verdeeling van de goederen te geraken. Deze ruil kwam door het geld tot stand — hoe rechtvaardiglijk kon men waarnemen op een wandeling door de stad — ten koste van de krachten van een leger van menschen aan den productieven arbeid onttrokken, met voortdurende kostbare reparatiën aan de machinerie, en een algemeen verlagenden invloed op de menschheid die waar maakte wat er in oude tijden van gezegd werd, als de wortel van alle kwaad.

Die arme oude directeur met zijn gedicht! Hij had het kloppen van een ontsteking gehouden voor het slaan van het hart. Wat hij een bewonderenswaardige instelling noemde, was een onvoldoend uitvindsel om een onnoodig gebrek te herstellen, de onhandelbare kruk van een kreupele door eigen schuld. Nadat de banken dicht waren, wandelde ik doelloos in het handelsgedeelte van de stad rond en ging eindelijk zitten op een bank in een park, bezig met het gadeslaan van de menigte die voorbij kwam, zooals iemand doet in een vreemde plaats, zoo vreemd schenen mij sedert gisteren mijne medeburgers en hunne manieren. Dertig jaar lang had ik onder hen gewoond, en toch scheen ik er nooit op gelet te hebben hoe vertrokken en angstig hunne gezichten waren, van rijken zoowel als van armen, de fijnere, scherpe gezichten van de ontwikkelden, zoowel als de domme koppen van de onbeschaafden. En wel moest het zoo zijn, want ik zag nu duidelijker dan ooit te voren, dat iedereen terwijl hij ging, voortdurend het oor neigde naar het

fluisteren van een spook, het spook der onzekerheid.

— »Al doet gij uw werk nog zoo goed,» fluisterde het spook, — »vroeg op en in de weer tot 's nachts, behendiglijk steelt of getrouwelijk dient, gij zult de zekerheid niet kennen. Rijk kunt gij nu zijn en toch later tot armoede vervallen. Laat uwen kinderen zooveel rijkdom na als mogelijk is, gij kunt de zekerheid niet koopen dat uw zoon niet zal worden de knecht van uw knecht, of dat uwe dochter niet gedwongen zal worden zich zelf te verkoopen voor brood.»

Een voorbijganger stopte mij een kaart in de hand waarop een nieuw stelsel van levensverzekering geadverteerd was. Dit herinnerde mij aan het eenige middel, de aandoenlijke erkenning van den algemeenen nood waarin het nog zoo kwalijk voorzag, dat dezen vermoeiden en gejaagden lieden eene gedeeltelijke bescherming tegen de onzekerheid verschafte. Door dit middel konden de welvarenden eenigen waarborg koopen dat na hunnen dood hunne geliefden, tijdelijk althans, niet zouden vertreden worden onder de voeten van de menschen. Maar dit was alles en dit was alleen voor hen die er goed voor konden betalen. Welk denkbeeld konden deze ellendige bewoners van het land van Ismaël, waar alle handen geheven waren tegen elk en ieders hand tegen ieder ander, van de ware levensverzekering hebben, zooals ik haar had gezien bij de menschen van dat droomland, waar elk, bloot krachtens zijn lidmaatschap van het groote gezin, geassureerd was tegen gebrek van alle soort door een polis met de onderteekening van honderd millioen landgenooten.

Eenigen tijd later bevond ik mij op de stoep van een gebouw kijkend naar een militaire parade. Een regiment

kwam voorbij. Dit was het eerste schouwspel van dezen somberen dag dat bij mij andere gevoelens opwekte dan medelijden en verbazing. Hier waren eindelijk orde en verstand, een voorbeeld van wat samenwerking en overleg kunnen teweegbrengen. De menschen die met stralende oogen stonden te kijken, kon het schouwspel voor hen geen andere beteekenis hebben dan als zoodanig? Zagen zij niet dat het hunne volkomen eendracht van handelen, hunne ondergeschiktheid aan één bevel was, die deze mannen maakten tot het geweldige werktuig, in staat om een menigte te overwinnen, tienmaal sterker dan zij zelve? Dit zoo duidelijk zijnde, hoe konden zij nalaten de wetenschappelijke manier waarop het volk ten oorlog trok, te vergelijken bij de onwetenschappelijke wijze van zijn arbeiden? Zouden zij niet hebben moeten vragen, sedert wanneer het dooden van de menschen een zooveel gewichtiger taak geworden was dan hen te voeden en te kleeden, dat een geoefend leger vereischt werd voor het eerste, en het laatste aan een bende werd overgelaten?

Het liep nu tegen den avond en de straten raakten gevuld met de werklieden van de winkels, de werkplaatsen en de fabrieken. Gedragen door den stroom kwam ik toen het donker begon te worden, in een buurt van ellende en menschelijke verlaging van de verschrikkelijkste soort. Ik had de krankzinnige verspilling van arbeid gezien, hier zag ik de wreedste uitdrukking van het gebrek dat uit die verspilling voortvloeide.

Uit de zwarte deuropeningen en vensters aan weerszijde van de stegen, kwamen scheuten bedorven lucht. De straten en de sloppen dreven van het afval van een slavenschip tusschendeks. Terwijl ik voorbijging kreeg

ik in het oog bleeke zuigelingen die hun leven uitsnakten te midden van rottende mesthoopen, van wanhopig uitziende vrouwen door ontbering misvormd, van de vrouwelijkheid alleen de zwakheid behoudende, terwijl uit de ramen meisjes blikten met de schaamteloosheid op het gelaat. Gelijk aan de hongerige troepen vunze zwijnen die de straten van Mohammedaansche steden verpesten, vulden zwermen van halfnaakte, verdierlijkte kinderen de lucht met hunne kreten en vloeken, al vechtende en rommelend in het vuil dat de steenen bedekte.

In dit alles was voor mij niets nieuws. Dikwijls was ik door dit gedeelte van de stad gekomen en had deze tooneelen gadegeslagen met gevoelens van walging, vermengd met een zekere wijsgeerige verbazing over de uitersten die stervelingen kunnen verdragen en evenwel in het leven blijven. Maar nu waren mij de schellen van de oogen gevallen, en ik zag de maatschappelijke dwaasheid en het zedelijk verderf van deze eeuw. Niet langer zag ik neer op de rampzalige bewoners van dit Inferno met een koude nieuwsgierigheid, als op schepselen die nauwelijks menschen konden worden genoemd. Ik aanschouwde in hen mijne broeders en zusters, mijne ouders, mijn kinderen, vleesch van mijn vleesch, bloed van mijn bloed. De ontbindende massa van menschelijk jammer kwetste niet meer enkel mijne zinnen, maar stak mij in het hart als met een mes, zoodat ik zuchten en geklaag niet meer kon weerhouden. Ik zag niet slechts maar voelde in mijn lijf alles wat ik zag.

Weldra bespeurde ik toen ik de schepselen om mij heen nauwkeuriger bekeek, dat allen dood waren. Hunne lichamen waren zoovele levende graven. Op elk dierlijk

voorhoofd stond in duidelijke teekenen het *hic jacet* van een doode ziel daarbinnen.

En terwijl ik, overmand door afschuw, van het eene doodshoofd naar het andere keek, verbeeldde ik mij een zonderling schouwspel te ontwaren. Als een vluchtig en doorzichtig masker gedrukt op elk van deze ruwe aangezichten, zag ik het ideale, het mogelijke gelaat dat het werkelijke voorkomen zou geweest zijn als ziel en gemoed waren blijven leven. Niet voor ik deze geestentrekken bespeurde en het verwijt dat uit hunne blikken niet viel weg te denken, werd mij de volle beklagenswaardigheid van den gewrochten ondergang geopenbaard. Ik werd bewogen door berouw als door een sterke smart, want ik was een dergenen die geduld hadden dat deze dingen zoo waren. Ik was een dergenen geweest die, wetende dat zij waren, niet verlangd hadden er over te hooren of gedwongen te worden er aan te denken, maar bleven volharden alsof zij niet waren, zoekend enkel eigen voordeel en genot. Daarna ontdekte ik nu op mijn gewaad het bloed van deze groote menigte vermoorde zielen van mijne broeders. De stemme van hun bloed riep mij aan van uit den bodem waarop ik ging. Elke kei van de bedolven bestrating, elke steen van de pestholen, kreeg een tong om te spreken, zeggende en roepende terwijl ik vlood: Wat hebt gij gedaan met uwen broeder Abel?

Ik heb geen heldere herinnering van iets daarna, voordat ik mij zelf terugvond op de gehouwen steenen stoep van het overschoone huis waar mijn verloofde woonde. In de drukte van den dag had ik nauwelijks aan haar gedacht, maar nu gehoorzaamde ik aan een onwillekeurigen drang en was den bekenden weg naar haar deur

ingeslagen. Ik hoorde dat de familie aan tafel zat, maar kreeg het verzoek binnen te komen. Behalve het gezin vond ik verscheidene gasten, mij allen wel bekend. De tafel schitterde van zilver en kostbaar porcelein. De dames waren prachtig gekleed en droegen de edelgesteenten van vorstinnen. Het geheel was een tooneel van kostbare sierlijkheid en verkwistende weelde. Het gezelschap was in de beste luim; er werd veel gelachen en er liep een vuur van grappen.

Mij scheen het alsof ik, dwalende door de plaats van verdoemenis, mijn bloed in tranen uit mijn oogen vloeiend en mijn geest gestemd tot verdriet, medelijden en wanhoop, aangeland was bij het vroolijk festijn van losbollen. Ik zat zwijgend neer, totdat Edith den draak begon te steken met mijn somber voorkomen. Wat scheelde mij toch? De anderen sloten zich weldra bij haar aan in den speelschen strijd en ik werd het doelwit van uitvallen en aardigheden. Waar was ik geweest, en wat had ik gezien dat ik zoo suf was geworden?

— »Geweest ben ik op Golgotha», antwoordde ik, »en gezien heb ik de menschheid hangend aan het kruis! Weet niemand van u wat de zon en de sterren aanschouwen als zij neerblikken op deze stad, dat gij kunt denken en praten over iets anders?

»Weet gij niet dat dicht naast uw deur een groote menigte mannen en vrouwen een leven leiden dat een ramp is van de geboorte tot het graf? hunne woningen zijn zoo nabij dat als gij uw lachen sust, gij zult hooren hunne droevige stemmen, het akelige schreien van de kinderen die door de armoede worden gezoogd, de schorre vloeken van de mannen in ellende opgegroeid, halverwege het dier genaderd, de herrie van een leger van vrouwen

die zich verkoopen voor brood. Waarmede hebt gij uwe ooren verdoofd dat gij deze jammervolle geluiden niet verneemt? Ik hoor niets anders.»

Een stilte volgde op mijn woorden. Een passie van medelijden had mij doen beven terwijl ik sprak, maar toen ik rondzag in het gezelschap, zag ik dat, verre van geroerd te zijn zooals ik, hunne gezichten een koude en harde verwondering toonden, bij Edith vermengd met pijnlijke ontsteltenis, bij haar vader met toorn. De dames wisselden verontwaardigde blikken, terwijl een van de heeren zijn lorgnet had opgezet en mij bestudeerde met wetenschappelijke belangstelling. Toen ik bemerkte dat dingen die voor mij zoo ondraaglijk waren, hen in het minst niet bewogen, dat woorden die mijn hart hadden week gemaakt toen ik ze uitsprak, hen enkel hadden boos gemaakt op den spreker, was ik eerst met verbazing geslagen en werd daarna overweldigd door een onbeschrijfelijke flauwmoedigheid. Wat hoop was er voor de ellendigen, voor de wereld, als nadenkende mannen en liefhebbende vrouwen niet ontroerden bij dingen als deze! Toen bedacht ik dat 't mogelijk moest wezen omdat ik niet goed gesproken had. Ik had de zaak zonder twijfel averechts voorgesteld. Zij waren boos omdat zij dachten dat ik hun verwijten deed, terwijl God weet dat ik alleen de afschuwelijkheid van het feit bedoelde zonder eene poging om de verantwoordelijkheid op iemand te schuiven.

Ik hield mijn hartstocht in, en trachtte kalm en logisch te redeneeren om dezen indruk te herstellen. Ik zeide hun dat ik niet hen had willen beschuldigen, alsof zij, of de rijken in het algemeen, aansprakelijk waren voor de ellende van de wereld. Waar was het dat hunne over-

daad, anders besteed, veel bitter lijden zou verzachten. Deze kostbare spijzen, deze dure wijnen, deze prachtige kleeren en glinsterende juweelen, vertegenwoordigden den uitkoop van vele levens. Zij bleven waarlijk niet buiten de schuld van hen die verspillen in een land waar hongersnood is. Niettemin zou al de verspilling door de rijken, als zij bespaard werd, niet ver strekken om de armoede te genezen. Er was zoo weinig om te verdeelen dat al deelden de rijken gelijk op met de armen, er slechts broodkorsten tot algemeen voedsel zouden zijn, schoon deze verzoet door broederlijke liefde.

De dwaasheid van de menschen, niet hunne hardvochtigheid, was de groote oorzaak van de armoede op de wereld. Het was de misdaad van menschen, noch van eenige klasse van menschen, die het geslacht zoo ongelukkig maakte, maar een schrikkelijke vergissing, een reusachtige, wereld-bedekkende fout. En toen toonde ik hun aan hoe vier vijfden van den arbeid der menschen letterlijk verwoest werd door den onderlingen krijg, het gebrek aan orde en samenwerking onder de arbeiders. De zaak uiterst duidelijk willende maken, nam ik het voorbeeld van onvruchtbare landen, waar de bodem de middelen van bestaan voor de bewoners enkel opleverde door een zorgvuldig gebruik van waterstroomen voor de besproeiing. Ik toonde aan dat in zulke landen het gerekend werd de belangrijkste verplichting van het bestuur te zijn, toe te zien dat het water niet verspild werd door de zelfzucht of de onkunde van personen, daar er anders hongersnood zou komen. Daarom was het gebruik streng geregeld, en niemand mocht het naar welgevallen afdammen of afleiden of er op eenige manier zich mede bemoeien.

De arbeid der menschen, verklaarde ik, was de vruchtbaarmakende stroom die alleen de aarde bewoonbaar maakte. Het was maar een schrale stroom, op zijn best, en het gebruik er van diende geregeld te worden door een stelsel dat elken druppel op het voordeeligst aanwendde wanneer men wilde dat de aarde overvloed zou hebben. Maar hoe ver verwijderd van eenig stelsel was de tegenwoordige exploitatie! Iedereen verspilde het kostbare vocht zooals hij wilde, gedreven door de eenige beweegredenen van zijn eigen oogst te doen gelukken en dien van zijn buurman te bederven, opdat de zijne duurder verkocht zou kunnen worden, zoodat hebzucht en nijd sommige velden besproeiden, terwijl andere versmachtten en de helft van het water verloren ging. In zulk een land, al mochten eenigen door geweld en list rijkdommen vergaren, moest het lot van de groote menigte wel armoede zijn, en, van de zwakken en onkundigen, bitter gebrek en onafgebroken hongersnood.

Laat slechts de lijdende natie de regeling van den arbeid op zich nemen die verwaarloosd is, en ten algemeene nutte den loop afbakenen van den levenwekkenden stroom, en de aarde zal bedekt worden met bloemen als een tuin en geen van hare kinderen één goed ding moeten missen. Ik beschreef de lichamelijke beterschap, de geestelijke verlichting en de zedelijke verheffing die dan bij de menschen zouden plaats hebben. Met geestdrift sprak ik over die nieuwe wereld, gezegend door overvloed, gezuiverd door rechtvaardigheid, verzoet door broederlijke liefde, de wereld waarvan ik inderdaad slechts gedroomd had, maar die zoo gemakkelijk te verwezenlijken was. Maar terwijl ik verwacht had dat ditmaal de gezichten om mij heen zekerlijk zouden verhelderd worden door aandoeningen

aan de mijne verwant, werden zij steeds donkerder, toorniger en verachtelijker. In plaats van ingenomenheid, toonden de dames afkeer en vrees, terwijl de mannen mij in de rede vielen met kreten van bestraffing en hoon. »Gek! — Gevaarlijk wezen! — Dweper! — Vijand van de samenleving!» waren sommige van hunne uitvallen en die mij straks door zijn lorgnet had beschouwd, voegde er tot verklaring bij: — »Hij zegt dat er geen armen meer zullen zijn! Ha, ha!»

— »Zet den kerel de deur uit!» riep de vader van mijn meisje, en op het gegeven teeken sprongen de mannen van hunne stoelen op en naderden mij. Mij scheen het toe alsof mijn hart zou breken van wanhoop toen ik bemerkte dat hetgeen voor mij zoo duidelijk en belangrijk was, voor hen geen beteekenis had en dat ik niet bij machte was er iets aan te veranderen. Zoo groot was de warmte van mijn gemoed geweest dat ik gedacht had een ijsberg te kunnen smelten door den gloed, en ik bevond nu dat de vernietigende koude mijn eigen ingewanden overmeesterde. Het was geen vijandschap die ik tegen hen gevoelde toen zij op mij aandrongen, maar enkel beklag, over hen en over de wereld.

Toch gaf ik in mijn wanhoop niet op. Nog altijd worstelde ik met hen. Tranen stroomden uit mijne oogen. In mijn hevigheid werd ik onverstaanbaar. Ik hijgde, snikte, jammerde, en vond mij onmiddellijk daarna zitten in mijn bed in mijn kamer in het huis van Dr. Leete, en de morgenstond scheen door het open raam in mijn oogen. Ik snakte naar lucht, tranen liepen langs mijn wangen en ik beefde aan elk lid.

Zooals een ontsnapten gevangene, die droomt dat hij weer teruggebracht is naar den duisteren en vuilen kerker, en die zijn oogen opent om 's hemels uitspansel boven zich te zien, zoo ging het mij, toen ik bemerkte dat mijn terugkeer tot de negentiende eeuw een droom was geweest, en mijn tegenwoordigheid in de twintigste de werkelijkheid was.

De wreede tooneelen die ik aanschouwd had en zoo goed kon bevestigen door de herinneringen uit mijn vorig leven, ofschoon zij helaas! eenmaal waren, en tot het einde der dagen de barmhartigen zullen blijven roeren tot tranen, zijn thans, Gode zij dank, voor altijd verdwenen. Lang geleden zijn onderdrukkers en slaven, profeten en spotters, tot stof geworden Sedert geslachten zijn de woorden arm en rijk in onbruik geraakt.

Maar in die stonde, terwijl ik nog peinsde over de grootheid van der wereld redding en van mijn voorrecht om haar te aanschouwen, stak mij plotseling als met een mes de wroeging van schaamte en berouw en verwonderend zelf-verwijt, zoodat mijn hoofd zakte op mijn borst en ik wenschte dat het graf ook mij bij mijne gelijken had vergaard en verborgen had voor het zonnelicht. Want ik was geweest een mensch van vroegeren tijd. Wat had ik gedaan om de bevrijding te bespoedigen, waarin ik nu mij vermeet te juichen? Ik, die geleefd had in die wreede, onzinnige eeuw, wat had ik gedaan om haar einde te verhaasten? Ik was geen greintje gevoëliger geweest voor het lijden van mijne broeders, even misdadig — ongeloovig in betere dingen, een even verblinde aanbidder van Chaos en Nacht, — als iemand van mijn tijdgenooten. Zoo ver mijn persoonlijke invloed gestrekt had, had ik de verlossing van de menschheid, die reeds toen

voorbereid werd, eerder tegengestreefd dan bevorderd. Welk recht had ik om een heilstaat te begroeten, die mij mijn zonde verweet, en mij te verheugen in een dag, waarvan ik den opgang had gehoond?

En ik hoorde een stem in mij spreken: — »Beter zou het voor u zijn, indien deze booze droom de werkelijkheid en deze schoone werkelijkheid een droom ware geweest; beter, indien gij het gemartelde menschdom poogdet te verlossen uit de handen van een spottend geslacht, dan hier te drinken uit putten, die gij niet hebt gegraven en te eten van boomen, waarvan gij de planters hebt gesteenigd,» — en ik antwoordde in mijn geest: — »beter, voorwaar!»

Maar toen ik eindelijk het hoofd oprichtte en uit het venster zag, was Edith, frisch als de morgen, in den tuin gekomen en aan het plukken van bloemen. Ik haastte mij naar beneden, en knielende, met het aangezicht ter aarde gebogen, bekende ik met tranen hoe onwaardig ik was de lucht van deze gouden eeuw te ademen, hoe oneindig minder waardig haar uitmuntendste bloem op mijn borst te dragen. Gelukkig is hij die in een geval, zoo wanhopig als het mijne, een zoo genadig rechter vindt.

